

Poliisit agentteina?

Päähenkilön toiminnan kuvaus M. Y. Joensuun, Seppo Jokisen ja Ilkka Remeksen romaaneissa

Sini Santala
Tampereen yliopisto
Kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikkö
Suomen kieli
Pro gradu -tutkielma
Marraskuu 2014

Tampereen yliopisto
Suomen kieli
Kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikkö

SANTALA, SINI: Poliisit agentteina? Päähenkilön toiminnan kuvaus M. Y. Joensuun, Seppo Jokisen ja Ilkka Remeksen romaaneissa

Pro gradu -tutkielma, 78 sivua
Marraskuu 2014

Tässä työssä tarkastellaan kolmen rikoskirjallisuuden päähenkilöhahmon toiminnan kuvausta, eli päähenkilöön liittyviä verbejä, niiden kuvaamia asiantiloja ja osallistujarooleja. Näistä syntyvien merkitysten kautta on mahdollista löytää eroja hahmojen välillä. Aineistolähteenä on kolme romaania: Matti Yrjänä Joensuun *Harjunpää ja rautahuone* (2010), Seppo Jokisen *Räätälöity ratkaisu* (2010) sekä Ilkka Remeksen *Shokkiaalto* (2010).

Romaanien verbiesiintymistä on koottu aineisto, joka mahdollistaa fyysisten ja mentaalisten verbien sekä niiden koodaamien asiantilojen ja osallistujaroolien jaottelun. Toiminnan kuvausta käsitellään kolmessa eri osassa. Ensin esitellään yleisimmät verbit ja niistä muodostuvat merkitysryhmät, minkä jälkeen käsitellään asiantilat ja osallistujaroolit omissa luvuissaan. Asiantilojen ja osallistujaroolien määrät ilmoitetaan prosenttilukuina.

Tutkimus osoitti, että jo verbien merkitysryhmiä tutkimalla saadaan esiin eroja, joita ennestään on tutkittu esimerkiksi osallistujien nimeämisen ja roolien kautta. Vaikka kaikissa teoksissa oli hyvin samankaltaisia verbejä, toi niiden tarkempi semanttinen luokittelu ja tarkastelu esiin eroja teosten välillä. Asiantiloista näkyi teosten painottuminen fyysiseen ja mentaaliseen toimintaan: eniten mentaalista toimintaa on *Räätälöity ratkaisu* -teoksessa, vähiten *Shokkiaallossa*. Osallistujaroolien tutkiminen toi oman lisänsä hahmojen luonteeseen, joka näkyi erityisesti kokijan roolin tarkastelussa. Kokijan roolin myötä työssä sivutaan myös kirjallisuustieteen käsitteitä fokalisointi ja vapaa epäsuora esitys.

Joensuun Harjunpään erityispiirteiksi nousivat mentaaliset tilat ja ns. heikon kokijan rooli. Hahmon kuvauksessa on paljon sisäisen maailman kuvausta, joka saavuttaa laajat mittasuhteet. Joensuun Koskinen erottui mietiskelijänä, joka kommunikoi monin eri tavoin. Koskisen ajattelu käsitteli enimmäkseen hahmon omia arkisia ongelmia. Hahmoista fyysisin oli Remeksen Tanner, jonka ajattelu ei tullut vahvasti esiin. Tannerin mentaalisuus liittyi useimmiten hahmon havaintoihin.

Avainsanat: rikoskirjallisuus, semantiikka, verbit, osallistujaroolit, kokija

Sisällys

1 JOHDANTO	5
1.1 Johdatus aiheeseen.....	5
1.2 Kirjailijoiden esittely.....	8
1.2.1 Matti Yrjänä Joensuu	8
1.2.2 Seppo Jokinen.....	9
1.2.3 Ilkka Remes.....	9
1.3 Tutkimuskysymykset	9
1.4 Tutkimusaineisto ja sen keruu	10
1.5 Aineiston koodaus.....	10
1.6 Työn eteneminen.....	11
2 TEORIATAUSTA	12
2.1 Asiantilojen määrittely.....	12
2.2 Verbien semanttinen luokittelu.....	13
2.2.1 Verbityypit ja -muodot, jotka eivät koodaa asiantiloja.....	14
2.2.2 Asiantiloja koodaavat verbit.....	16
2.2.2.1 Fyysiset verbit.....	18
2.2.2.2 Mentaaliset verbit.....	19
2.3 Osallistujaroolit.....	21
2.3.1 Agentti- ja patienttiroolit.....	22
2.3.2 Kokija.....	23
2.3.3 Kokijan vahvuudesta.....	25
2.4 Kokija, fokalisointi ja vapaa epäsuora esitys.....	27
3 PÄÄHENKILÖHAHMOJEN KUVAUS	30
3.1 Fyysiset verbit.....	30
3.1.1 Liikkumista kuvaavat verbit.....	31
3.1.2 Kausatiivit.....	34
3.1.3 Refleksiivinen liike ja ruumiinosaliike.....	37
3.1.4 Fysiologinen toiminta.....	38
3.1.5 Kontakti.....	41
3.1.6 Sijainti ja asento.....	43

3.1.7 Omistaminen.....	44
3.2 Mentaaliset verbit.....	44
3.2.1 Perkeptioverbit.....	45
3.2.2 Kommunikointi ja viestintä.....	48
3.2.3 Ajattelu, tiedollinen prosessi ja valvetilan muutos.....	50
3.2.4 Emootio.....	55
3.3 Asiantilat.....	60
3.4 Hahmojen osallistujaroolit.....	61
3.4.1 Fyysiset roolit.....	62
3.4.1.1 Pienimmät fyysiset roolit.....	62
3.4.1.2 Fyysinen agentti.....	64
3.4.2 Mentaaliset roolit.....	65
3.4.2.1 Pienimmät mentaaliset roolit.....	65
3.4.2.2 Mentaalinen agentti ja kokija.....	66
3.5 Sisäisen maailman kuvaus ja sen erot teosten välillä.....	69
4 YHTEENVETO.....	73
4.1 Teosten toiminta ja erityispiirteet.....	73
4.2 Lopuksi.....	75

LÄHTEET

1 JOHDANTO

1.1 Johdatus aiheeseen

Hyvän romaanin määritelmä on varmasti lukijasta riippuvainen. Yhdelle hyvä romaani tarkoittaa mielenkiintoista tarinaa ja jännittävää juonta, toiselle täydellisen lukukokemuksen tekevät elävät henkilöhahmot ja toimiva dialogi. Hyvän lukukokemuksen tuottavia piirteitä on luultavasti lukemattomia, ja niitä lienee mahdoton vertailla. Näistä piirteistä huolimatta kaikkea kirjallisuutta yhdistää kieli, jolla romaanien maailmoja luodaan. Kieli on kaikille sama, mutta se myös muuttuu muotoaan. Samalla kieli voi luoda sellaisia merkityksiä, joita emme ensi lukemaltamme huomaa. Näitä merkityksiä on kuitenkin mahdollista tarkastella muodon kautta, ja tällä tavoin kieltä sekä sillä luotua maailmaa voidaan tutkia. Esimerkiksi suomen tunneverbejä tutkinut Mari Siironen (2001) toteaa, että samaa asiantilaa voidaan kuvata eri tavoin, kuten lauseissa *Minä pelkään sitä* ja *Se pelottaa minua*. Ilmaisutavan muutos eli muodon muuttuminen muuttaa merkitystä, vaikka lauseet ovatkin merkitykseltään läheisiä. Tämä vastaa kognitiivisen kielentutkimuksen peruseriaatetta, jonka mukaan muotoa ja merkitystä ei voida erottaa. (mts. 25.)

Tässä pro gradu -tutkielmassa tarkastelen ja vertailen kolmen rikoskirjallisuuden päähenkilöhahmon kuvausta. Aineiston olen koonnut kolmesta romaanista, joita ovat Matti Yrjänä Joensuun *Harjunpää ja rautahuone* (2010), Seppo Jokisen *Räätälöity ratkaisu* (2010) ja Ilkka Remeksen *Shokkiaalto* (2010). Tarkastelun kohteena ovat päähenkilöön liittyvät verbit, niiden kuvaamat asiantilat sekä osallistujaroolit. Jo pelkästään verbeihin sisältyy erilaisia merkityksiä, joita vertailemalla voidaan osoittaa eroja tekijöiden välillä (esim. *kävellä* vs. *löntystä*). Muodon ja merkityksen välinen yhteys ja niiden muodostamat erot saadaan esiin tutkimalla verbeillä ilmaistuja asiantiloja ja niihin kuuluvia osallistujarooleja (esim. *hän yllättyi* vs. *se yllätti hänet*).

Kiinnostukseni rikoskirjojen kuvausta kohtaan syntyi oman lukukokemukseni kautta. Huomasin eroja teoksien ja erityisesti niiden hahmojen kiinnostavuudessa, mutta en osannut määritellä havaintoani sen tarkemmin. Samantapaiseen päätelmään on tullut rikoskirjallisuutta ja yhteiskuntadiologia tutkinut Voitto Ruohonen (2008), joka toteaa suoraan, että Joensuun tuotanto on ”kaunokirjallista” mutta Remes tuntuu ”ohuelta”. Olen samaa mieltä, mutta mistä ero todella johtuu? Voiko johtopäätöksen tehdä vain romaanin tapahtumien ja aiheiden perusteella? Lopulta kaikissa tarkastelemissani romaaneissa on hyvin samankaltaisia tapahtumia: päähenkilön omaa pohdintaa, takaa-ajotilanteita, rikospaikkojen tutkimista ja tietyytyyppejä keskusteluja – esimerkiksi kuulustelu- tai väittelytilanteita – erilaisten ihmisten kanssa. Päähenkilön omaa

pohdintaa ja hahmon sisäisen maailman kuvausta on niitäkin jokaisessa kolmessa romaanissa. On totta, että Joensuun teoksissa käsitellään paljon myös rikollisen näkökulmaa, mutta tämä yksinään tuskin selittää romaanin pohtivaa luonnetta. Muissakin romaaneissa rikollisen motiiveja selitetään, vaikkei sitä tehtäisi niin perusteellisesti.

Yksi peruste rikoskirjallisuuden tutkimiselle on sen nykyinen suuri suosio. Tuntumani mukaan monet rikosromaanit ovat suosittuja nimenomaan siksi, että teosten päähenkilöt ja niiden arkielämä kiinnostavat lukijoita. Päähenkilöitä ja niiden kautta romaaneja voi tehdä tutuksi ja suosituksi myös kirjoista filmatisoidut tv-sarjat ja elokuvat. Toisaalta ilmiö saattaa toimia toisinpäin, eli tv:ssä näkyvät juuri ne hahmot, joista yleisö on kiinnostunut kirjojen kautta. Suomessa tällaisia hahmoja ovat Harjunpään lisäksi esimerkiksi Leena Lehtolaisen Maria Kallio, Reijo Mäen Jussi Vares ja Harri Nykäsen Raid. Suosion syytä on tietysti vaikea tutkia, enkä minäkään pyri siihen tässä työssä vastaamaan. Tutkimistani päähenkilöhahmoista kaksi esiintyy monissa muissakin teoksissa. Siinä mielessä tulokset hahmojen piirteistä eivät rajoitu vain näihin kolmeen teokseen.

Rikoskirjallisuuden suosiota ja sen syytä voi lähestyä muistakin näkökulmista. Ruohonen (2008) selittää modernin rikoskirjallisuuden suosiota aikalaisdiagnoosin ja yhteiskuntakriittisyyden avulla. Yhteiskuntakriittinen dekkarikirjallisuus sai alkunsa Yhdysvalloista 1920- ja 1930-luvuilla, ja Eurooppaan sekä Pohjoismaihin se levisi myöhemmin Ruotsin kautta. Ruotsalaisen yhteiskuntakriittikin alullepanijana toimi Maj Sjöwallin ja Per Wahlöö'n *Komisario Beck* -sarja (1965–1975). Suomessa vastaavanlainen yhteiskuntakriittinen ja aikalaisdiagnostinen ote on ominaista juuri Joensuun teoksille. (mts. 69–70.)

Kirjojen suosion lisäksi Ruohonen (2008) ottaa esiin oman työni kannalta kiinnostavan näkökulman. Hänen mukaansa 2000-luvulle tultaessa suomalaisen rikoskirjallisuuteen on syntynyt globaalistumisen ja kansainvälisyyden trendi. Näitä aiheita käsittelevät esimerkiksi Taavi Soininvaara ja Ilkka Remes. Ruohosen mielestä suuntaus on kiinnostava, mutta silti hän toteaa Remeksen kirjojen olevan ”kokonaisuutena arvioiden ohuita”, mitä tulee niiden yhteiskunnallisiin, taloudellisiin tai kulttuurisiin aspekteihin. Samalla kun Ruohonen arvioi Remeksen kirjat ”ohuiksi”, toteaa hän Joensuun ”kaunokirjalliset ja esteettiset ansiot kiistattomiksi”. (mts. 74–75.)

Kiinnostavaa on tutkia, näkyykö tämä kaunokirjallinen tai ohut luonne myös tekstin tasolla, tai onko romaaneissa suurta eroa, kun tarkastellaan niiden toimintaa ja verbisemantiikkaa.

Suosiota voidaan tarkastella myös myyntilukujen perusteella. Joensuun *Harjunpää ja pahan pappi* (2003) oli vuoden 2003 myydyin kotimainen dekkari (otava.fi), ja vuonna 2010 ilmestynyt samanniminen elokuva on sekin hyvin menestynyt. Lisäksi muistakin Joensuun teoksista on tehty elokuvia, tv-sarjoja, kuunnelmia ja näytelmiä. Tästä huolimatta aineistoni kirjailijoista Ilkka Remes on selkeästi suosituin – ainakin myydyin – kirjailija. Ruohonen mainitsee Remeksen Suomen

myyvimmäksi kirjailijaksi ja näin ollen myös suomalaisen rikoskirjallisuuden aseman vahvistajaksi (Ruohonen 2008: 10).

Vahvistusta Remeksen myyvyydelle saa myös kirjojen myyntilistoista, joita voi tutkia Kirjakauppaliiton sivuilta (kirjakauppaliitto.fi). Tilastot eivät luonnollisesti kata kaikkea myyntiä eivätkä kerro kirjojen suosiosta kirjastoissa, silti aineistoni romaanien suosiosta kertoo se, että ne löytyvät Suomen myydyimpien kirjojen listalta ilmestymisvuonnaan 2010. Kesä-heinäkuussa Jokisen *Räätälöity ratkaisu* on neljänneksi myydyin kirja Suomessa. Heinäkuun jälkeen *Räätälöity ratkaisu -teosta* ei enää näy kymmenen myydyimmän listalla, ja syyskuussa myydyimmäksi nousee Joensuun *Harjunpää ja rautahuone* Remeksen *Shokkiaallon* ollessa hyvänä kakkosena. Loka-marraskuussa *Shokkiaalto* nousee myydyimmäksi kirjaksi, ja joulukuussakin se on vielä neljäntenä. *Harjunpää ja rautahuone* pysyttelee neljäntenä ja viidentenä loka-marraskuun ajan. Kaiken kaikkiaan *Shokkiaalto* on ollut kirjoista suosituin ja pysytellyt myydyimpien kirjojen listalla neljä kuukautta. *Harjunpää ja rautahuone* näyttäytyy listalla kolme kuukautta ja *Räätälöity ratkaisu* vain kesä-heinäkuun yhteislistalla. Kiinnostavaa on, ettei yksikään kirjoista ole samoilla listoilla enää seuraavan vuoden alkupuolella – toisin kuin muut myyntihitit, kuten Sofi Oksasen *Puhdistus* ja Riikka Pulkkinen *Totta*.

Aineistoni teokset olen valinnut osittain Ruohosen mainitseman vastakkainasettelun vuoksi. Remes mielletään viihteelliseksi, kun taas Joensuu näyttäytyy pohtivana yhteiskunnan kritisoijana. Jotta vertailu ei olisi pelkästään kahden kirjan ja hahmon vastakkainasettelua, olen ottanut aineistoon mukaan myös Jokisen teoksen. Tyyliiltään Jokinen sijoittuu jonnekin Remeksen ja Joensuun välimaastoon. Jokisen komisario Koskinen kasvattaa suosiotaan koko ajan, vaikka onkin vielä Harjunpäästä tuntemattomampi. Hahmoina nämä kaksi ovat lähellä toisiaan. Lisäksi kaikkia kolmea teosta yhdistää miessukupuoli; sekä kirjailijat että päähenkilöhahmot ovat miehiä. Tällöin kielelliset erot eivät ole sukupuolesta riippuvaisia.

Tutkimuksen teoriakehyksenä toimii kognitiivinen semantiikka, jota ei tietääkseni ole sovellettu rikoskirjallisuuden teoksiin. Useimmiten esimerkiksi osallistujaroolien teoriaa käytetään kriittisessä kielentutkimuksessa, jossa kohteena ovat yhteiskuntaa suoremmin heijastavat ei-fiktiiviset tekstit, kuten lehtitekstit. Rooliteoriaa on hyödyntänyt esimerkiksi Outi Blomqvist (1996), joka esittelee tutkimustaan artikkelissa *Mustien määrä viipyy Valkealassa enintään kuukauden: Pakolaiset suomalaisissa sanomalehdissä*. Hän osoittaa, kuinka pakolaisista puhutaan kohteina eikä elollisina toimijoina. Rooliteoriaa kaunokirjallisuuteen on soveltanut ainakin Salli Konttinen (2012) saamen kielen pro gradu -tutkielmassaan, jossa hän tutkii ihmisnimitysten semanttisia rooleja Kirsti Palton

teoksessa *Guovtteoaivvat nisu*.

Muuta kielitieteeseen liittyvää rikoskirjallisuuden tutkimusta edustaa muiden muassa Johanna Ristiluoman (2006) pro gradu -tutkielma, jossa hän tarkastelee Leena Lehtolaisen ja M. Y. Joensuun dialogien puhuttelua. Kielentutkimuksen ulkopuolella Petri Raivola (1993) tutkii Harjunpää-kirjoja poliisikulttuurin kannalta. Voitto Ruohonen (2008) puolestaan tarkastelee rikoskirjallisuuden ja yhteiskuntatutkimuksen vuoropuhelua.

1.2 Kirjailijoiden esittely

1.2.1 Matti Yrjänä Joensuu

Matti Yrjänä Joensuu (1948–2011) julkaisi ensimmäisen romaaninsa vuonna 1976, jonka jälkeen hänen teoksiaan ilmestyi vuoden tai parin välein vuoteen 1986 asti. Vuonna 1993 julkaistun romaanin jälkeen hänen urallaan oli pidempi tauko, ja 2000-luvulla ilmestyneet *Harjunpää ja pahan pappi* (2003) sekä *Harjunpää ja rautahuone* (2010) jäivät hänen viimeisiksi romaaneikseen. Kaiken kaikkiaan hänen teoksiaan on ilmestynyt 12 kappaletta, joista 10 muodostaa Harjunpää-sarjan. (otava.fi 15.11.2014)

Harjunpää-sarjassa päähenkilönä on helsinkiläinen rikosylikonstaapeli Timo Harjunpää, jonka henkilökohtaista elämää kuvataan teoksissa laajalti. Ihmissuhteet niin työssä kuin sen ulkopuolella muodostavat tärkeän osan Harjunpää-hahmon kuvauksesta.

Joensuu itse valmistui poliisiksi vuonna 1973 (otava.fi), joten kirjojen maailman voi olettaa ainakin jossain määrin pohjautuvan Joensuun omaan kokemukseen poliisin työstä. Yksi hänen teostensa erikoispiirteistä on rikollisten tekojen ja niiden motiivien ymmärtäminen ja selittäminen. Kirjojen kuvausta voikin pitää enemmän psykologisena kuin toiminnallisena.

1.2.2 Seppo Jokinen

Seppo Jokinen (s. 1949) on julkaissut ensimmäisen Koskinen-romaaninsa vuonna 1996. Myöhemmin hän on julkaissut kirjan per vuosi, tähän mennessä yhteensä 19 romaania (karisto.fi, crime.fi 1.9.2014). Koskinen-romaneissa päähenkilönä on tamperelainen komisario Sakari Koskinen, jonka elämä ja ihmissuhteet tulevat tutuiksi romaanien myötä. Harjunpään tapaan Koskisen hahmon kuvauksessa korostuu päähenkilön ajatusmaailma ja sen myötä myös inhimilliset

heikkoudet. Erityisesti *Räättälöity ratkaisu* -teoksessa Koskisen oman jaksamisen pohdinta korostuu, sillä romaani kuvaa hänen paluutaan työelämään masennuksesta johtuvan sairausloman jälkeen.

1.2.3 Ilkka Remes

Ilkka Remeksen (s. 1962) ensimmäinen romaani ilmestyi vuonna 1997. Vuoden 2002 jälkeen häneltä on ilmestynyt kaksi romaania vuodessa, sillä hän on kirjoittanut dekkarien ohella myös nuortenkirjoja. Remes on julkaissut 26 romaania vuoteen 2014 mennessä. (wsoy.fi 1.3.2014)

Joensuun ja Jokisen keskittyessä arkisempiin rikoksiin on Remes globaaleihin ongelmiin ja vaarallisiin tilanteisiin erikoistunut kirjailija. Remeksen romaaneissa ei ole samanlaista keskushahmoa kuin Joensuun tai Jokisen teoksissa, vaan hänen päähenkilönsä ovat vaihtuvia toiminnan miehiä tai naisia. Aineistooni kuuluvassa *Shokkiaallossa* päähenkilönä on keskusrikospoliisin Riku Tanner. Poikkeuksellisesti sama päähenkilö on myös Remeksen seuraavassa romaanissa *Teräsleijona* (2011).

1.3 Tutkimuskysymykset

Tutkimuskysymykseni ovat seuraavat:

- Millaisilla verbeillä päähenkilöhahmoja kuvataan?
- Millaisia asiantiloja päähenkilöhahmojen verbit koodaavat?
- Onko päähenkilö useimmin toimijana vai toiminnan kohteena tai toiminnan läpikävijänä?
- Onko hahmojen toiminnassa tai osallistujarooleissa eroavaisuuksia?
- Vaikuttaako toiminnan laatu siihen, millainen kuva päähenkilön luonteesta rakentuu?

Varsinainen ja tarkin aineiston analyysini kohdistuu päähenkilöiden verbilausekkeisiin ja semanttisiin rooleihin sekä asiantilojen luonteeseen. Tutkin erityisesti sitä, eroavatko eri päähenkilöiden verbit toisistaan, ja millä tavoin mahdolliset erot tulevat esiin. On kiinnostavaa tutkia, ovatko päähenkilöt useimmin esimerkiksi agentin vai patientin roolissa ja ovatko he luonteeltaan enemmän toiminnan alullepanijoita vai kohteita.

1.4 Tutkimusaineisto ja sen keruu

Tutkimukseni aineistolähteenä on kolme rikosromaanin: Joensuun *Harjunpää ja rautahuone*, Jokisen *Räätälöity ratkaisu* ja Remeksen *Shokkiaalto*. Esimerkeissä ja taulukoissa teoksista käytetään lyhennettyjä nimityksiä *Harjunpää*, *Koskinen* ja *Shokki*. Kaikki kolme romaania ovat ilmestyneet vuonna 2010. Olen valinnut samana vuonna julkaistut teokset, jotta niiden välille ei tulisi suuria kielellisiä eroja ainakaan kirjoittamisajankohdan takia. Kirjojen maailmat ovat keskenään samankaltaisia; ne sijoittuvat vuosien 1990 ja 2010 välille, vaikka sitä ei suoraan mainitakaan. Yksi suurempi eroavaisuus kirjojen välillä on se, että Remeksen päähenkilö liikkuu muuallakin kuin Suomessa.

Analyysini kohteena on aineisto, jonka olen kerännyt erillisiin taulukoihin. Jokaisesta romaanista olen kerännyt oman taulukkonsa, joka käsittää kaikki tapahtumat, joissa päähenkilö on osallisena. Yksi verbi vastaa yhtä esiintymää. Esiintymämäärissä on suurtakin vaihtelua, joten kvantitatiivinen vertailu tapahtuu prosenttimäärien avulla. Remeksen *Shokkiaallossa* on 416 sivua ja 1811 esiintymää. Koskisen *Räätälöity ratkaisu* käsittää 301 sivua ja 1506 esiintymää, Joensuun *Harjunpää ja rautahuone* 302 sivua ja 815 esiintymää.

1.5 Aineiston koodaus

Jokaisen esiintymän olen koodannut niin, että siitä selviää päähenkilön nimeäminen, verbin perusmuoto, verbin fyysisyys tai mentaalisuus, asiantilan luonne sekä päähenkilön semanttinen rooli. Taulukossa 1 näkyy, miten esimerkiksi seuraava ote Harjunpäältä on koodattu:

– Piipponen, Harjunpää toisti, ja hänestä tuntui edelleen liki mystisesti ettei asiassa ollut kaikki jengoillaan.
(Harjunpää: 6)

Taulukko 1: Aineiston koodauksesta

Sivu	Päähenkilö	Perusmuoto	muu	F / M	Asiantila	Rooli	
6	Harjunpää	toistaa, R		M	teko	agentti	
6	Hänestä	tuntua	mystisesti	M	tila	kokija	

(R: repliikkiin liittyvä, M: mentaalinen, F: fyysinen)

Päähenkilön osallisuuden tapahtumaan olen määritellyt niin, että hänen tulee olla konkreettisesti läsnä kyseisessä tilanteessa. Näin ollen muiden henkilöhahmojen sisäinen maailma ja ajattelu, jotka liittyvät päähenkilöön, on jätetty aineiston ulkopuolelle. Samoin muiden hahmojen repliikit, joissa päähenkilöstä puhutaan, ovat rajauksen ulkopuolella. Tällaisia kohtia ei kuitenkaan ollut kovin runsaasti. Aineiston ulkopuolelle olen jättänyt myös niin sanotut monikkomuotoiset tilanteet, joissa päähenkilö toimii jonkun toisen henkilön kanssa (esim. *He vetäytyivät Pekan kanssa syrjemmäs*, Harjunpää: 185). Tällaisia he-muotoja ei kuitenkaan ole kuin muutama.

Taulukoihin liittyvä koodaus mahdollistaa eri esiintymien määrällisen tarkastelun. Näin ollen tutkimukseni on osaltaan kvantitatiivinen. Kvalitatiivisuus sen sijaan kulkee kauttaaltaan työn mukana, sillä lähtökohtana ja tutkimuksen kohteena on verbien sekä roolien laadullinen ja semanttinen luonne.

1.6 Työn eteneminen

Luvussa kaksi esittelen teoriaa verbien semanttisesta luokittelusta sekä niihin liittyviä asiantiloja ja osallistujarooleja. Teorian ohessa tarkastelen aineiston piirteitä ja selvitän tulevaan analyysiin liittyviä seikkoja.

Luku kolme on varsinainen käsittelyjakso, jossa analysoin aineistoa kolmessa eri vaiheessa. Ensin tarkastelen ja vertailen romaaneissa esiintyviä verbejä niin, että jaan ne fyysisten ja mentaalisten toimintojen pienempiin ryhmiin, esimerkiksi liikkumisverbeihin (*juosta, kävellä*) tai puhumisverbeihin (*sanoa, vastata*). Toisessa vaiheessa erottelen verbeihin liittyviä asiantiloja, jotka useimmiten asettuvat yhteen verbien semantiikan kanssa. Tällöin esimerkiksi liikkumisverbit asettuvat fyysisen toiminnan asiantiloihin ja puhumisverbit mentaalisen toiminnan tiloihin. Kolmas analyysivaihe käsittelee päähenkilöhahmojen rooleja eri asiantiloissa. Rooleja tutkimalla saadaan tarkempaa tietoa siitä, millainen osallistuja päähenkilöhahmo on. Erityisesti kokijan roolin kautta sivutaan myös kirjallisuudentutkimuksen fokalisoitua ja vapaata epäsuoraa esitystä.

2 TEORIATAUSTA

Tämän työn teoreettisena kehyksenä toimii kognitiivinen kielentutkimus, joka sai alkunsa Ronald W. Langackerin tilakieliopista 1980-luvulla. Tutkimuksen kannalta tärkeimpiä näkökulmia ovat verbien argumenttirakenteeseen liittyvät asiantilat sekä osallistujaroolit. Esittelen semantiikan termejä John. I. Saeedin (2009) ja Kaija Kuirin (2012) yleisluontoisia teoksia käyttäen. Suomen verbien lajittelussa ja tarkemmassa tarkastelussa olen mukaillut jakoa, jota Anneli Pajunen tekee kirjassaan *Argumenttirakenne: asiantilojen luokitus ja verbien käyttäytyminen suomen kielessä* (2001). Näiden lisäksi Mari Siiroisen väitöskirja *Kuka pelkää, ketä pelottaa: Nykysuomen tunneverbien kielioppia ja semantiikkaa* (2001) ja Lea Laitisen väitöskirja *Välttämättömyys ja persoona: suomen murteiden nesessiivisten rakenteiden semantiikkaa ja kielioppia* (1992) ovat olleet apuna tarkempien verbisemanttisten kysymysten kohdalla, lähinnä kokijan roolin yhteydessä. Osallistujaroolien luonnetta olen määritellyt myös Pekka Sammallahten (2002) jaottelua seuraten.

Verbisemantiikka ja osallistujaroolit esitän alalukuihin jaettuina niin, että jaottelu mukailee aineistossa yleisimmin esiintyviä verbejä. Suurimmat ryhmät esittelen ensin. Samalla annan esimerkkejä esiintymistä, joita ryhmiin kuuluu.

2.1 Asiantilojen määrittely

Asiantiloja voidaan määrittellä kolmen eri kriteerin mukaan niin, että huomioidaan ihmisen mukanaolo, tapahtuman ajallinen kesto tai se, tapahtuuko kuvaillussa tilanteessa muutosta vai ei. Usein asiantila koodataan verbaalisesti, jolloin sen merkitys ilmenee verbistä ja sen semantiikasta. Perusjako tehdään sen mukaan, onko asiantila staattinen vai dynaaminen. Staattisessa asiantilassa ei tapahdu muutosta, joten sitä nimitetään TILAKSI. Tila voi kuvata niin ihmisen kuin luonnonkin tilaa, kuten lauseissa *Kalle sairastaa* ja *aurinko paistaa*. Jos asiantila on dynaaminen eli siinä tapahtuu muutos, se on PROSESSI. Prosessi voidaan jaotella alaryhmiin sen mukaan, millaisesta toiminnasta on kyse. Jos asiantilaan liittyy ihminen, voi se silloin kuvata lyhytaikaista TEKOA tai pitkäaikaista TOIMINTAA. Kun asiantilaan ei liity ihmisen mukanaoloa, puhutaan lyhytaikaisesta TAPAHTUMASTA tai pitkäaikaisesta PROSESSISTA. (Kuiri 2012: 55–56.)

Kun tapahtumassa ja prosessissa ei oleteta olevan ihmisen mukanaoloa, tarkoittaa mukanaolo ihmisen aktiivista toimintaa. Esimerkiksi lause ”Villestä kasvoi pitkä mies” voidaan määrittellä pitkäaikaiseksi prosessiksi, sillä siinä Ville ei aktiivinen toimija, vaan osallistuja, jossa tapahtuu muutos (Kuiri 2012: 57). Tapahtumassa ja prosessissa voi siis olla mukana ihminen, joka

on esimerkiksi kohteen tai patientin roolissa.

Aineistoni lajittelussa ei ole mukana prosessia, vaan ihmisen suoraa toimintaa kuvaamattomat asiantilat on määritelty tapahtumiksi. Useimmiten ihmisen toiminnasta riippumattomat asiantilat ovat hetkellisiä tai sellaisia, ettei päähenkilö voi vaikuttaa niiden tapahtumiin:

- 1) Ovi loksautti kiinni ja Koskinen jäi yksin. (Koskinen: 56)
- 2) [--] ja he kääntyivät ja lähtivät paikalta sellaista vauhtia että hiekanmuruja sinkoili Harjunpään kasvoille ja ilmassa tuntui palaneen kumin haju. (Harjunpää: 301)
- 3) Säppi antoi odotetusti periksi ja Riku rysähti keskelle keittiötä. (Shokki: 313)

Tapahtumat voivat olla myös mentaalisia tai fysiologisia, jolloin päähenkilö on kyllä toiminnan lähde mutta ei siihen aktiivisesti vaikuttava osallistuja:

- 4) Jokin vaisto hänessä oli silti toiminut [--]. (Harjunpää: 9)
- 5) Hänen päässään jyskytti särky, jollaista hän ei ollut aiemmin kokenut [--]. (Shokki: 197)
- 6) Koskiselta karkasi uusi hikka. (Koskinen: 200)

Tapahtumiksi on koodattu myös tilanteita, joissa toimijana on erikoinen entiteetti, kuten *ajatukset*. Tällaiset tapahtumat on huomioitu siinä tapauksessa, että niitä ei voisi olla olemassa ilman päähenkilöä (esim. *Hänen mielessään kävi ajatus*). Kaikissa esiintymissä päähenkilöä ei välttämättä mainita suoraan, mutta jos tapahtuman voi selvästi todeta henkilöön liittyväksi tai hänestä lähtöisin olevaksi, on se huomioitu (esim. *Värssy pulpahti mieleen*).

2.2 Verbien semanttinen luokittelu

Verbien luokittelua on mahdollista tehdä eri tarkkuudella. Tässä luvussa esittelen ensin leksikaalisen ja asiantiloihin perustuvan luokittelun, jossa verbit kuvaavat asiantiloja perusmerkityksensä kautta. Esimerkiksi verbi *nyökätä* on ensisijaisesti fyysinen pään liikettä kuvaava verbi eli yhtä kuin fyysinen teko. Tämän työn aineisto mahdollistaa perusteellisemmän verbien luokittelun, koska verbeillä on tietty konteksti, josta tarkka merkitys on pääteltävissä. Tällöin *nyökätä* voi liittyä

tilanteeseen, jossa tekoon liittyy mentaalinen viesti, myöntymisen merkki. Tällä tavoin tarkasteltuna verbi on mahdollista lajitella kommunikointiverbeihin, jolloin se on mentaalinen teko.

Ensisijainen verbien semanttinen luokittelu voidaan tehdä primäärien ja ei-primäärien verbaalityyppien kesken. PRIMÄÄRIT verbit ilmaisevat asiantiloja, joiden ominaisuuksia ovat muun muassa muutos, kausaatio, liike, havainto ja sijainti. EI-PRIMÄÄRIT verbit eivät itse koodaa asiantiloja, vaan ilmaisevat esimerkiksi pakkoa, mahdollisuutta tai aspektuaalisuutta (esim. *saattaa, voida, täytyä, alkaa*). Yleensä ne esiintyvät infinitiivin kanssa (esim. *alkaa itkeä, saattaa antaa*). (Pajunen 2001: 51–53.) Aineistostani löytyy niin ei-primäärejä (esim. 7–8) kuin primäärejäkin verbaalityyppejä (esim. 9):

7) Hän saattaisi nukahtaa tuntikausiksi [--]. (Koskinen: 49)

8) Huomaamatta asiaa itsekään hän yritti pakoon ja alkoi haroa pikkuista asuntoa katseellaan. (Harjunpää: 6)

9) Riku sammutti moottorin [--]. (Shokki: 18)

Seuraavissa alaluvuissa esittelen eri verbityyppejä ja -muotoja, jotka eroavat siinä, koodaavatko ne asiantiloja suoraan vai eivät.

2.2.1 Verbityypit ja -muodot, jotka eivät koodaa asiantiloja

Modaaliverbit, jotka eivät itse koodaa asiantiloja, esiintyvät yleensä infinitiivin kanssa (esim. *alkaa tehdä*). Modaaliverbit kuvaavat mahdollisuutta (*pystyä, ehtiä*), pakkoa (*täytyä, joutua*), tulkintaa tai arviota (*saattaa, vaikuttaa*), aikomista ja alkamista (*meinata, ruveta*) sekä fyysistä ja psyykkistä edellytystä (*jaksaa, osata, rohjeta*) (ISK § 1566–1579).

Aineistoni yleisimpiä modaaliverbejä ovat muun muassa *alkaa, ehtiä, haluta, joutua, pystyä, päästä ja voida*. Nämä verbit olen lajitellut niiden kanssa esiintyvien pääverbien kanssa.

Esimerkiksi *ehtiä vastata* kuuluu puheverbien ryhmään.

Olla-verbi ei ole leksikaalisesti vahva verbi (Pajunen 2001: 54), mutta se liittyy moniin erilaisiin rakenteisiin. Aineistossani *olla*-verbi kuvaa useimmiten jonkinlaista tilaa, yleensä mentaalista sellaista (esim. *Hän oli varuillaan*). *Olla*-verbi voi muun muassa kuvata omistusta (*Hänellä oli puhelin*), ominaisuutta (*Hän oli kävelevä maalitaulu*), pakkoa (*Hänen oli pakko pysähtyä*) sekä

eräänlaista mahdollisuutta (*Hän oli rysäyttää päin seinää*). En käsittele *olla*-verbejä erikseen, vaan jaan ne merkitysryhmiin kontekstin kautta (esim. omistamisen ryhmään).

Ei-primäärien verbien tapaan voidaan erotella myös konditionaalimuodot. Iso suomen kielioppi (2008) nimittää konditionaalia suunnittelun, ennustamisen ja kuvittelun modukseksi, jolloin se kuvaa intensionaalisia asiantiloja. Asiantiloilla ei tällöin ole suoraa vastinetta todellisessa maailmassa. (mt. § 1592.) Useimmiten aineistoni konditionaalimuodot liittyvät henkilön sisäiseen maailmaan eli suunnitteluun tai kuvitteluun (esim. 10), mutta muutamissa esiintymissä konditionaalilla on tarkoitus kertoa lisäksi tulevista tapahtumista (esim. 11) tai mahdollisuuksista (esim. 12).

10) Kenties hän **ei kestäisi** Matti ja Eeva Kervisen kohtaamista. (Koskinen: 167)

11) Riku pysähtyi kadulle talonsa eteen Helsingin Toukolassa. Hän **hakisi** välttämättömät tavaransa mahdollisimman pian. (Shokki: 90)

12) Vasta sitten hänet **tapettaisiin**. (Shokki: 166)

Tuleva ja suhteellisen varma tapahtuma, kuten esimerkki 11 edellä, on helppo asettaa tiettyyn asiantilaryhmään, mutta vaikeita analysoitavia ovat erityisesti mahdollisuutta kuvaavat konditionaalimuotoiset verbit (esim. 12). Toisaalta mahdollisuutta kuvaava konditionaali asettuu useimmiten modaaliseen verbiin, jolloin jo itse verbi kuvaa todellisesta maailmasta irrallaan olevaa asiantilaa. Tämänkaltaiset fyysiset verbit on lajiteltu tapahtumiksi, jolloin lajitteluperusteena toimii se, ettei toiminnassa vaikuttajana ole inhimillinen olento.

Konditionaalien suunnittelun voi lukea myös aikomukseksi ja sitä kautta päätökseksi. Tällaisissa tapauksissa konditionaalimuoto on koodattu mentaaliseksi teoksi (esim. 13). Usein konditionaalit ovat jo valmiiksi asettuneet tilan ryhmään (esim. 14).

13) Puhelin soi taas. [--] Jos siellä olisi Rusinpää, hän **jättäisi** vastaamatta. (Koskinen: 300)

14) [--] mutta nyt hän **olisi** joka tapauksessa **halunnut** tarrata johonkin ja tuljutella oikein kunnolla. (Harjunpää: 10)

Esimerkiksi *haluta*-verbi (esim. 14) kuvaa hahmon mentaalista tilaa eikä aktiivista ajattelua tai tiedollista prosessia.

Yksi asiantiloja muokkaava verbimuoto on negaatio. Suurimmassa osassa verbejä kieltomuodot eivät tuo suurta eroa verbin kuvaamaan asiantilaan. On kuitenkin joitakin verbejä, joilla negatiomuoto tuo vaihtelua asiantilan luonteeseen. Esimerkiksi *jäädä*-verbi luokitellaan aspektuaaliseksi tilaverbiksi (Pajunen 2001: 118), mutta negaatiossa sen luonne muuttuu. Näin ollen olen luokitellut *jäädä*-verbin tilaksi (esim. 15), kun taas negaatiossa se vaihtuu teoksi (esim. 16–17). Erityisesti Koskisen esimerkissä (esim. 17) jäämisen epätilamaisuus korostuu, sillä odottamisen sijasta hän lähtee juoksemaan rappusia ylös.

15) [--] Harjunpää jäi tuijottamaan Piipposta [--]. (Harjunpää: 173)

16) Riku ei jäänyt miettimään [--]. (Shokki: 78)

17) Koskinen ei jäänyt odottamaan hissiä. (Koskinen: 123)

2. 2. 2 Asiantiloja koodaavat verbit

Primäärit verbit voidaan jakaa A- ja B-verbeihin, joista A-verbit edustavat konkreettisia asiantiloja. B-verbit ovat diakronisesti katsottuna abstraktistuneita A-verbejä, ja ne kuvaavat vähemmän konkreettisia asiantiloja, kuten tunnetiloja ja aistihavaintoja. A-verbit on jaoteltu neljään eri ryhmään ja niistä edelleen tarkempiin kategorioihin, joita ovat seuraavat:

- Tila: olemassaolo, omistussuhde, sijainti, asento (esim. *olla, istua, seistä*)
- Liike: refleksiivinen tai lokomotionaalinen liike (esim. *kulkea, juosta, heittää, panna*)
- Teko: valmistus, kontakti, muutos, kausatiivinen teko tai fysiologisperusteinen toiminta (esim. *lyödä, koskea*)
- Tapahtuma: luonnontapahtuma, eläinääni, fysiologinen prosessi, muutos (esim. *huolehtia, nauttia*)

(Pajunen 2001: 51–55.)

Primäärit B-verbit voidaan jakaa kolmeen isompaan ryhmään, joita ovat:

- Psykologiset tilat ja prosessit: tunnetilat ja niiden alkaminen, emootio (esim. *vihata, yllättyä, surra*) sekä asennetta ilmaisevat kognitiiviset verbit (esim. *luulla, tietää, aikoa*)
- Perkeptiiviset tilat ja prosessit: aistihavainnot, kuten näkö, kuulo, maku, haju (esim. *näyttää, näkyä, kuunnella, maistua*)
- Puheaktia tai muuta kommunikointia ilmaiseva prosessi: verbaaliset ja ei-verbaaliset kommunikointiverbit (esim. *puhua, sanoa, vaatia, lukea, kirjoittaa, oppia*)

(Pajunen 2001: 51–57.)

Tässä työssä puhun fyysisistä ja mentaalisista verbeistä, jotka vastaavat Pajusen lajittelua A- ja B-verbeihin. Analyysiosiossa olen jakanut verbit ensin fyysisiin ja mentaalsiin verbeihin välittämättä niiden koodaamista asiantiloista. Fyysiset verbit olen jaotellut seuraaviin ryhmiin:

- Liikkumisverbit (esim. *juosta, harppoa, hiipiä*)
- Kausatiiviset verbit (esim. *työntää, asettaa, irrottaa*)
- Refleksiiviset ja ruumiinosaliikeverbit (esim. *kohottautua, kääntyä, nousta*)
- Fysiologiset verbit (esim. *hengittää, tuntea, pukea*)
- Kontakti- ja omistusverbit (esim. *iskeä, potkaista, ostaa*)
- Sijainti- ja asentoverbit (esim. *istua, seistä, olla*)

Mentaalisissa verbeissä jako on seuraavanlainen:

- Perkeptioverbit (esim. *nähdä, kuulla, haistaa*)
- Kommunikointi- ja viestintäverbit (esim. *sanoa, kivahtaa, soittaa*)
- Ajattelun, tiedon ja valvetilan verbit (esim. *mieltää, tietää, nukahtaa*)
- Emootioverbit (esim. *pelätä, hymyillä*)

Suurelta osin lajittelu noudattelee luvun alussa olevaa Pajusen listaa, jossa verbit kuuluvat tietyn asiantilan ryhmään. Ryhmät ovat kuitenkin laajempia siinä mielessä, että esimerkiksi kommunikointiryhmään kuuluvat sekä *puhua* että *olla hiljaa*, joista toisen voi luokitella toiminnaksi ja toisen tilaksi.

2.2.2.1 Fyysiset verbit

Fyysisiä verbejä voidaan lajitella niihin liittyvän liikkeen luonteen mukaisesti. Liikettä voidaan määritellä muun muassa suunnan, toistuvuuden ja puhujan näkökulman mukaan. Pajunen (2001) puhuu LIIKEVERBIEN siirtymisverbeistä, kun niiden kuvaama liike on horisontaalisen pinnan tukemaa ja väylällä tapahtuvaa. Siirtymistä voi kuvata esimerkiksi eteneminen (*peräytyä*, *tuppautua*), syöksyminen (*ampaista*, *heittäytyä*) tai sijoittuminen (*maastoutua*). Lähtemisen (*poistua*, *vetäytyä*) ja saapumisen verbit (*ilmestyä*, *tupsahtaa*) katsotaan väyläverbeiksi. Jos liikettä kuvataan puhujan näkökulmasta, voidaan käyttää verbejä kuten *mennä*, *tulla* ja *palata*. Väylällä tapahtuva edestakainen liike on bidirektionaalista, ja sitä voidaan kuvata esimerkiksi verbeillä *käydä* ja *hyppäillä*. Verbit *tuoda* ja *viedä* ovat kausatiivisia deiktisiä liikeverbejä. (mts. 208–209.)

Liikeverbeillä on jonkin verran yhtäläisyyksiä KAUSATIIVISIIN LIIKEVERBEIHIN. Niihin kuuluvat verbit, jotka kuvaavat asettamista tai aiheutettua liikettä väylällä. Jälleen väylä voi olla horisontaalinen (esim. *kävelyttää*) tai vertikaalinen (*nostaa*, *pudottaa*, *upottaa*). Kausatiivisia liikeverbejä voidaan erotella myös argumenttien alku- ja loppupisteen mukaan (*heittää*, *kyyditä*, *hakea*). Lisäksi liikkeelle saattaminen (*sysätä*, *työntää*) tai mukana seuraaminen (*johdattaa*, *opastaa*, *ohjata*) ovat aiheutettua liikettä. Kausatiivista liikettä voidaan jaotella vielä muun muassa sen mukaan, onko se edestakaista (*pudistaa*, *ravistaa*) vai esimerkiksi kiertävää (*kiertää*, *kääntää*). (Pajunen 2001: 222–230.)

Tässä työssä FYSIOLOGISEN TOIMINNAN verbeillä tarkoitetaan erilaisia toimintoja, jotka liittyvät ruumiiseen, sen osiin tai elimistöön. Jako eroaa Pajusen (2001) luokittelusta, jossa ruumiillisperustaisiin toimintoihin kuuluu sellaisiakin verbejä, joiden voitaisiin katsoa kuuluvan myös psykologisiin tiloihin. Esimerkiksi itkeminen on Pajusen mukaan fysiologinen reaktio, jonka taustalla on tunne. Samoin erilaiset fysiologisen tilan muutokset, kuten pyörtyä ja herätä, olisivat fyysisen olemuksen muutoksia, ei varsinaisesti mentaalitapahtumia. (mts. 272–273.) Tässä työssä tilanmuutosta leksikalisoivat verbit (esim. *nukahtaa*, *havahtua*) ja muutama itkemisverbi on luokiteltu mentaaliverbien ryhmään. Fysiologisen toiminnan verbejä ovat lähinnä erilaiset silmiin, suuhun ja hengittämiseen liittyvät verbit (*siristää silmiä*, *sylkäistä*, *haukkoa henkeä*) sekä muutamat huoltamisverbit, jotka kertovat pukeutumisesta tai esimerkiksi syömisestä (*pukea*, *riisua*, *nauttia*).

KONTAKTIVERBIT kuvaavat kosketusta, joka on yleensä hetkellinen ja välitön mutta ei aiheuta muutosta. Pääryhmät kontaktiverbeistä muodostavat kosketus- ja lyömisverbit. Kosketusverbejä

voidaan jaotella muun muassa kontaktin kontrolloitavuuden (esim. *osua, hipaista, tarttua*) tai ruumiinosan aktiivisuuden mukaan (*halata, lipaista, tarrata*). Lyömisverbien jakoa on mahdollista tehdä kontaktin voimakkuuden (*naputtaa, koputtaa, rynkyttää*), aktiivialueen (*nipistää*) tai tavan (*rämäyttää*) mukaan. (Pajunen 2001: 238–252.)

REFLEKSIIVINEN LIIKE tapahtuu liikkujaan itseensä tai tämän ruumiinosaan kohdistuen. Liike voi koskea koko ruumista ja sen asentoa (esim. *lysähtää, kyykistyä*) tai jotakin raajaa tai ruumiinosaa (*huitoa, nyökyttää*). Liike voi olla kontrolloitu (*istutua, nousta*) tai kontrolloimaton (*horjahtaa, kaatua*). Samoin liike voi olla edestakaista (*hätkähtää, säpsähtää*) tai tärisevää (*värähtää*). (Pajunen 2001: 211–213.)

Tässä työssä kaikkia ruumiinosaliikkeitä ei ole lajiteltu fyysisten verbien ryhmään. Esimerkiksi päähän liittyvät liikkeet, yleensä *nyökätä*, ovat niin vahvasti osa kommunikointia, että ne on luonnollisempaa lajitella mentaaliin kommunikointi- ja viestintäverbeihin. On totta, ettei päänliikkeeseen liity puhetta, mutta selkeä viesti siihen liittyy kyllä. Toinen aineistoni kaksijakoinen – ja kaikilla hahmoilla esiintyvä – kommunikoinnin verbi-ilmaus on *antaa merkki*. Siitä ei ilmene, millä ruumiinosalla tai miten merkki annetaan, mutta olen lajitellut sen viestiluonteisena mentaaliverbeihin. Samanhenkinen teko voisi olla *heilauttaa kättä*, joka on lajiteltu fyysisiin verbeihin.

SIJAINTIA ja ASENTOA koodaavia verbejä ovat muiden muassa *istua, maata, seistä ja pököttää*. Tämän ryhmän verbejä ei aineistossa ole kovin paljon, ja useimmiten ne kuvaavat istumista ja seisomista.

2.2.2.2 Mentaaliset verbit

Mentaaliset verbit voidaan jakaa ryhmiin esimerkiksi tunnetilan, kognitiivisen toiminnan ja perkeption mukaan. Tässä työssä suurimmat mentaalisten verbien ryhmät muodostuvat kommunikointi- ja havaintoverbeistä.

KOMMUNIKOINTI- ja VIESTINTÄVERBIEN ryhmään kuuluu hyvin pitkälti sellaisia verbejä, joita Pajunen kutsuu PUHEAKTIVERBEIKSI.

Pajunen (2001) jakaa puheaktiverbit PUHUMIS- ja SANOMISVERBEIHIN, joista puhumisverbit kuvaavat yleensä puhumisen tapaa. Puhumisen tapaan liittyy muun muassa puhenopeus ja ääntämisongelmat (*hölistä, sopertaa*). Verbillä voidaan ilmaista myös kuulijan kannanottoa

(*höpistä, lässyttää*) tai puhujan tunnetilaa (*jankata, kivahtaa*). Kuiskimis- ja huutamiserbit ovat omat ryhmänsä, joista huutaminen voidaan jakaa vielä äänen voimakkuuden, tuottamistavan ja huutajan tunnetilan mukaan (*karjua, rääkiä, hihkua*). (Pajunen 2001: 342–343.)

Sanomisverbejä Pajunen nimittää varsinaisiksi puheaktiverbeiksi. Hän jakaa ne aikaisemman tutkimuksen mukaan kuuteen alaluokkaan, joista AFFIRMATIIVIT (*sanoa, kertoa*) kuvaavat raportointia. Muut luokat, kuten PERFORMATIIVIT (*nimittää, vihkiä*), ARVIOIVAT (*kiittää, moittia*), ILMAISEVAT (*myöntää, kiistää*), OHJAAVAT (*käskeä, vaatia*) ja SITOUTUVAT (*luvata, uhata*) sisältävät lisäinformaatiota ja ovat siksi kompleksisempia. (Pajunen 2001: 340.)

PERKEPTIO- eli HAVAINTOVERBIT kuvaavat näkö-, kuulo-, maku-, haju- ja tuntoaistimuksia, joista näkö- ja kuuloaisteluihin liittyy eniten verbejä (Pajunen 2001: 319). Tässäkin työssä suurin osa perkeptioverbeistä kertoo joko kuulemisesta (esim. *kuulua, kuunnella, kuulostella*) tai näkemisestä (*katsoa, nähdä, tuijottaa*).

Näköhavainnon voi Pajunen (2001) mukaan jakaa näkemiseen ja näkymiseen. Näköhavainto voi olla aktiivista katsomista tai kausatiivista näyttämistä. Havainto saattaa olla myös saavutus (*huomata, äkätä*) tai välineeseen liittyvä (*kiikaroida*). Aktiivista katsomista kuvaavat esimerkiksi *katsoa, kurkkia, silmätä ja tarkkailla*. Katsomisen tapaa tai esimerkiksi hämmästyttä kuvaavat verbit *kytätä, pälytä ja toljottaa*. Hetkellisestä eli momentaanisesta katsomisesta kertovat *vilkaista* tai *silmätä*. (mts. 322–326.)

Näkemis- ja näkymisverbeillä on mahdollista osoittaa näkymistä, kuulumista tai osoittamista. Näkymisverbi voi kertoa näkemisen kohteen sijainnin (jotakin näkyy jossakin) tai siitä tehdyn arvion (jokin näkyy olevan jotakin). Lisäksi verbistä saattaa voida päätellä katsojan tai esineen ominaisuuksia. Verbi voi kertoa sekä esineen tyypistä tai laadusta (*kimaltaa, tuikkia*) että katsojan tai katsottavan osittaisesta näkyvyydestä (*kurkkia, kajastaa, pilkistää*). Kuulohavainto on mahdollista jaotella samantapaisesti kuin näkeminenkin. Kuuleminen voi olla aistimus (*kuulla*) tai aktiveetti (*kuunnella, höristellä*). Samoin se voi olla kuulumista (*kuulostaa, kuulua*) tai kuuntelua, johon liittyy puheakti (*kuulustella, kuuluttaa*). (Pajunen 2001: 326–328.)

Pajunen (2001) lajittelee tunteisiin ja tietoon liittyvät verbit emootio- ja kognitioverbeihin. EMOOTIOVERBIT kuvaavat tunnetiloja tai -tapahtumia siinä missä KOGNITIOVERBIT kertovat asenteista sekä tiedollisista tiloista ja prosesseista. Emootioverbejä voidaan jaotella tunnetilan mukaan, jolloin omia ryhmiään ovat muun muassa ilo (*iloita, rakastua*), suru (*murehtia, kärsiä*) ja pelko (*hirvittää, kammota*). (mts. 309–310.) Tässä työssä tunteisiin liittyvät verbit eivät erotu suurena ryhmänä, ja yleisimpinä tunneverbeinä erottuvat monitulkintaiset *tuntea* ja *tuntua*. Sen

lisäksi tunneverbien ryhmään on lajiteltu esimerkiksi *hymyillä*, joka voitaisiin nähdä pelkästään fysiologisena toimintana.

KOGNITIOVERBIEN määrä on suuri, ja tässä työssä ne on jaettu tiedon ja ajattelun ryhmiin. Pajunen (2001) jaottelee kognitioverbejä sen mukaan, mikä on niihin liittyvän tiedon varmuus tai asiantilaan kohdistuva asenne. Tiedollinen toiminta voi olla esimerkiksi aavistamista (*ounastella, vaistota*) tai luulemista ja toivomista (*epäillä, kuvitella, toivoa, uskoa*). Verbillä on mahdollisuus kuvata myös tiedon vertailua tai arviointia (*puntaroida, paheksua*). Samoin voidaan erotella toimijan aikominen (*meinata, tarkoittaa*) tai kyky (*jaksaa, osata, pystyä*). Ajatteluprosessista ja tiedollisesta tilasta kertovat monenlaiset verbit, kuten *ajatella, käsittää, miettiä, muistaa, tietää ja ymmärtää*. (mts. 313–314.)

2.3 Osallistujaroolit

Semanttisia rooleja on määritelty jo 1960-luvulta lähtien (ks. esim. Fillmore 1968) ja niiden määrä sekä määrittelytapa on muuttunut vuosien saatossa. Esimerkiksi Dowty (1991) puhuu ”vain” protoagentista ja protopatientista. Suomessa roolien jakoa ovat käsitelleet muiden muassa Hakulinen ja Karlsson (1979).

Osallistujaroleista puhutaan myös temaattisina tai semanttisina rooleina. Roolien määrittelyssä olen hyödyntänyt muun muassa John I. Saeedin (2009) jakoa, jonka hän on tehnyt aikaisempiin listauksiin perustuen. Saeedin teorian lisäksi olen ottanut luokittelussani huomioon Sammallahden (2002) jaottelun sekä Pajusen (2001) ja Laitisen (1992) näkemyksiä muun muassa agentin, patientin ja kokijan piirteistä.

Saeed (2009) viittaa aiempaan tutkimukseen erotellessaan temaattisia rooleja. Hän listaa yhteensä kymmenen eri roolia, joista seuraavassa lyhyt yleisluontoinen esittely.

AGENTTI määritellään tapahtuman alullepanijaksi ja tahdonalaiseksi toimijaksi (esim. *David valmisti pekoniviipaleita*¹). PATIENTTINA toimii entiteetti, joka käy läpi jonkinlaisen tapahtuman tai tilanmuutoksen (esim. *Aurinko sulatti jään*). TEEMA puolestaan luokitellaan entiteetiksi, jonka paikka on kuvailtu tai joka on siirrettävissä (esim. *Kirja on kirjastossa*). KOKIJA on toiminnasta tietoinen, mutta siihen vaikuttamaton entiteetti (esim. *Kevin tunsu itsensä kipeäksi*). HYÖTYJÄKSI määritellään se entiteetti, jonka hyödyksi toiminta tapahtuu (esim. *He leipoivat minulle kakun*) ja

1 Esimerkkilauseet ovat Saeedin, käännökset omiani.

INSTRUMENTIKSI se, jonka avulla toiminta tapahtuu (esim. *Hän puhdisti haavan **antiseptisellä pyyhkeellä***). LOKAATIO, PÄÄMÄÄRÄ ja LÄHDE ovat nimiensä mukaisesti paikkoja, missä toiminta tapahtuu tai mitä kohti tai mistä jokin liikkuu (esim. *Hirviö piilotteli **sängyn alla**; Pat kertoi vitsin **ystävillään**; Saimme idean **ranskalaisesta lehdestä***). STIMULUS sen sijaan on jotakin, joka vaikuttaa kokijaan (esim. *John ei pitänyt **kylmästä tuulenvireestä***). (Saeed 2009: 153–154.)

2.3.1 Agentti- ja patienttiroolit

Pajunen (2001) käsittelee agentti- ja patienttirooleja vastakohtaisina makrorooleina aikaisemman tutkimuksen tapaan. Rooleilla on tiettyjä piirteitä, jotka vaikuttavat niiden vahvuuteen. Esimerkiksi PROTOTYYPINEN AGENTTI on tahdonalainen ja aistiva toimija, jonka toimintaan liittyy liike ja kausaatio. Vastaavasti VAHVA PATIENTTI kokee tilanmuutoksen ja toimii kohteena, kun kyseessä on kausatiivinen teko. Lisäksi patientti on liikkumaton, ja sen olemassaolo riippuu tapahtumasta. Agentti on itsenäinen olio ilman tapahtumaakin. Pajusen mukaan – silloin kun tarkennukset eivät ole tarpeen – myös muut roolit voidaan sisällyttää agentin ja patientin makrorooleihin. Tällöin aiheuttaja, agentti ja kokija kuuluvat agenttirooleihin, kun taas patientti ja teema sisältyvät patienttirooleihin. (mts. 85–88.)

Tämän työn kannalta on olennaista erotella rooleja tarkemmin, jotta henkilöahmojen mahdolliset erot tulevat esiin. Sen vuoksi olen tarkentanut roolien määrittelyä Sammallahten (2002) jaottelua apuna käyttäen. Sammallahti erottelee jopa 20 eri roolia, joista 10 kuuluu osallistuviin rooleihin ja 10 sijoittaviin rooleihin (mts. 543–544). Tässä työssä on hyödynnetty lähinnä osallistuvien roolien jakoa, sillä henkilöahmojen toiminta on lähes aina enemmän osallistuvaa kuin sijoittavaa. Esimerkiksi tapaukset, joissa henkilöahmo kuvataan allatiivimuotoisena osallistujana (esim. 18–19), on koodattu osallistuvan HYÖTYJÄN rooliin:

18) Hän istui viisitoista vuotta vanhaan kirppu-Nissaniinsa ja avasi **Koskisellekin** oven. (Koskinen: 225)

19) [--] Laaksonen sanoi ja käänsi **Rikulle** selkensä. (Shokki: 356)

Sammallahti (2002) sen sijaan erottaisi hyötyjän ja vastaanottajan roolit, joista hyötyjä on osallistuva ja vastaanottaja sijoittava. Hyötyjä on olio, jonka puolesta tai haitaksi jotain tehdään, ja vastaanottaja olio, jonka haltuun jotakin siirtyy (mts. 544). Tässä työssä hyötyjän ja vastaanottajan kaltaisen toimijan rooleja on niin vähän, ettei tarkka jaottelu ole tarpeen. Hyötyjä on näin ollen

rooli, jossa oliolle tulee jotakin teon tai saamisen muodossa. Toisinaan hyötyjän ja vastaanottajan erottelu olisi lähes mahdotonta, ainakin mentaalisissa toimissa, joissa hyötyjä on jo lähellä kokijan roolia: ”Olga Rybkinan tiedot olivat antaneet ensimmäistä kertaa **Rikulle** vihjeen siitä, mihin [--]” (Shokki: 223).

Tämän työn koodauksessa hyötyjän rooliin sisältyvät myös OMISTAJAN ja HALTIJAN roolit, jotka Sammallahti (2002) erottaisi omiksi rooleikseen. Omistaja olisi osallistuva rooli, jolle jokin asia kuuluu. Haltija kuvaisi sijoittavaa roolia, jonka olion hallussa jotakin on. (mts. 544.) Kuten sanottua, tämän työn aineistossa hyötyjän roolien määrä jää hyvin pieneksi, vaikka roolin käsitettä hieman laajentaakin.

Muita tässä työssä käytettyjä osallistuvia rooleja ovat TEEMA, agentti ja patientti, joita Sammallahti (2002: 543) nimittää aiheeksi, tekijäksi ja patienssiksi. Aiheen (eli teeman) Sammallahti nimeää tiettyssä tilassa olevaksi entiteetiksi. Se voi olla myös teemana kognitiivisessa, verbaalisessa tai perkeptuaalisessa prosessissa (esim. *Matti välittää **Maijasta**, Matti kertoi **Maijasta**, Matti näki **Maijan***). Tekijä (agentti) on tietoisesti tai tiedostamatta toimiva suorittaja tai toteuttaja. Myös eloton toteuttaja, kuten tulva, voidaan Sammallahden mukaan nimetä tekijäksi, mikä eroaa hieman Pajusen (2001: 85) määrittelemästä aistivasta ja tahdonalaisesta agentista.

Sammallahti (2002) määrittelee patienssin (patientin) osallistujaksi, joka ei muutu muuten kuin ulkomuodoltaan. Erikseen hän mainitsee MUUTTUJAN, jolla tilan, ominaisuuksien tai statuksen muuttuminen on mahdollista. (mts. 544.) Tässä työssä patientti määritellään muutoksen läpikävijänä, eli tällöin kyseisessä osallistujassa voi tapahtua myös esimerkiksi tilanmuutos.

2.3.2 Kokija

Aineistoni kannalta kiinnostavimmaksi ja ehkä hankalimmaksi semanttiseksi rooliksi nousee kokijan rooli. Myös Laitinen (1992) on pohtinut kokijan luokittelua. Hänen mukaansa kokijan asettaminen tiettyyn kategoriaan on hankalaa, sillä sen piirteisiin on luokiteltu varsin erilaisia mentaalisia ja kognitiivisia tiloja. Hankaluudestaan huolimatta kokija erottuu selkeästi agentin ja patientin rooleista, sillä se on ainoa rooli, joka on luontainen vain inhimilliselle ja elolliselle olenolle. Laitinen toteaa, että kokijan roolia voisikin pitää mahdollisesti tarpeettomana luokitteluna, mutta toisaalta taas monissa kielissä on koettu tarpeelliseksi ”merkitä näkyviin elollistarkoitteisten NP:iden mentaalinen vaikutuksenalaisuus tai kokemuksellinen suhde ilmaistuun asiantilaan”. (Laitinen 1992: 106–107.)

Laitinen tarkastelee kokijan roolia vahvasti muoto-opin kannalta, mutta osa hänen määrittelyistään sopii hyvin myös siihen kokijaan, joka on olennainen tämän työn kannalta. Aikaisempaan tutkimukseen viitaten Laitinen sanoo kokijan ominaisuudeksi muun muassa tietoisuuden, nimenomaan muuttuvan, reagoivan ja toimivan tietoisuuden (Laitinen 1992: 107). Toinen kokijalle sopiva piirre on intentionaalisuus, sillä myös havaintoja ja kokemuksia voidaan pitää intentionaalisina asiantiloina (mp.).

Laitinen kuitenkin ottaa kantaa intentionaalisuuteen, joka on usein mielletty samaksi kuin toiminnan tavoitteellisuus. Kokijaan liittyvä tekemisen ”suunta” on kokijaan itseensä kohdistuvaa, jolloin lingvistinen rooli muuttuu enemmän patientin tai vastaanottajan rooliksi. Intentionaalisuuden rinnalle Laitinen ottaa esiin kokijan kontrollin, jolla voidaan määritellä kokijan vahvuutta. Hänen mukaansa voidaan rakentaa asteikko, jossa *Minä palelen* edustaisi suurinta kokijan kontrollia ja *Minua palelee* tilannetta, jossa kokijalla ei ole kontrollia ollenkaan. Näiden väliin jäisi erityinen habitiivikokijan neutraali rooli (esim. *Minulla on kylmä*), jossa kokija on ”ikään kuin kokemuksen omistaja”. (Laitinen 1992: 107–108.)

Kokijan roolia voidaan jakaa ja tarkentaa myös niin, että jaotellaan mentaalisten verbien koodaamia asiantiloja. Tämä tosin edellyttää sitä, että kaikkiin mentaalsiin verbeihin liittyy kokija. Tässä työssä mentaaliverbin osallistujana voi olla esimerkiksi agentti tai patientti, mutta esittelen kuitenkin mentaaliverbien nelijaon, joka vaikuttaa omaan kokijan roolin jaotteluuni.

William Croft (1991) erottelee neljä erilaista mentaalista verbityyppiä niiden argumenttirakenteen mukaisesti. Yksinkertaistettuna jako muotoutuu sen mukaan, onko kokija subjektin vai objektin paikalla. Kausatiivisessa verbityypissä kokija on objektina ja kokijaan vaikuttava stimulus subjektina (esim. *Klassinen musiikki miellyttää minua*). Statiivityypissä kokija voi olla subjektina tai objektina, sillä mentaalisisessa tilassa ei siirry voimaa tai tapahdu muutosta. Mentaaliset toimintaverbit (esim. *ajatella, ihmetellä, harkita*) sen sijaan vaativat pakolliseksi osallistujaksi vain kokijan. Neljäntenä ryhmänä ovat inkoatiiviset mentaaliverbit, jotka ottavat kokijan subjektiksi. (mts. 215–218.)

Siironen (2001) sanoo, että Croftin luokittelemaa statiivityyppiä vastaa suomessa tunnekausatiivikehyksinen *Metsä pelottaa Aunea*, jossa kokija on objektin paikalla. Toinen statiivin alatyyppejä on subjektikokijainen lause (esim. *Reino rakastaa Aunea*). Kausatiivisessa verbityypissä ärsykkeellä on vaikutus objektikokijaan (*Kalle pelästytti Maijan*), jolloin kokijassa katsotaan tapahtuvan muutos. Samanlainen tilanne on inkoatiivisilla mentaaliverbeillä (*Hän raivostui asiasta*). Raivostuminen on tunnetilan alkamista, muutosta. (mts. 33–34.)

Laitisen, Croftin ja Siiroisen näkemyksiä hyödyntäen olen jaotellut kokijan roolia aineiston esiintymien mukaisesti. Käsittelen jakoa seuraavassa luvussa.

2.3.3 Kokijan vahvuudesta

Kontrollittoman kokijan tila voi vaihdella sen mukaan, onko kyseessä partitiiviobjekti vai totaaliobjekti:

20) Ainoa mikä **häntä** kismitti, oli varkaan röyhkeys. Telineeseen vaijerilla lukittu pyörä oli viety suljetusta sisäpihasta [--]. (Koskinen: 95)

21) Uutinen tyrmistytti **Koskisenkin**. (Koskinen: 159)

Molemmissa esimerkeissä kokija on objektina, mutta toisessa oleva totaaliobjekti tekee kokemuksesta kokonaisvaltaisemman. Ensimmäisessä vaikuttaa siltä kuin kokemus koskisi vain osaa kokijasta (esim. tunnereaktiota), kun taas toisessa tapahtuma vaikuttaa koko olentoon. Siiroinen (2001: 34) ei ota kantaa objektin muotoon, mutta jakaa vastaavanlaiset muodot kausatiiviseen ja statiiviseen tyyppiin sen mukaan, pysyykö tilanne ennallaan vai tapahtuuko siinä muutos. Esimerkissä 21 Koskisen tyrmistyminen on kokijan muutos, kun taas esimerkin 20 kismitys kuvaa jatkuvampaa tilaa.

Edellä olevissa esimerkeissä on kausatiivijohdoksinen verbi, joka kertoo siitä, että teolla on jokin aiheuttaja. Tällaista kausatiivisuutta voi olla ilman kausatiivijohdostakin, sillä samanlaisen merkityksen saavat muun muassa verbit *tehdä*, *vetää* ja *saada*. Tämä edellyttää sitä, että kokija on jälleen objektin paikalla ja toiminnan tulos translatiivissa:

22) [--] mutta se, että hän oli muuttanut mielensä vasta Ullan vaatimuksesta, teki **hänet epävarmaksi**. (Koskinen: 264)

23) Keskustelu Vasasen kanssa oli saanut **hänet** entistä **kiinnostuneemmaksi** Huurteen tekeillä olevasta kirjasta. (Shokki: 77)

24) [--] hän oli epämääräisen tyytymätön, mutta hän ei ymmärtänyt miksi – ja se sai **hänet** entistä **tyytymättömämmäksi**. (Harjunpää: 80)

Näissäkin esimerkeissä kokija on totaaliobjektissa, joten kokemus on ”voimakas” tai se on muutos, jonka kokija kokee.

Seuraavissa esimerkeissä kokija on objektin paikalla ja mentaalista tilaa kuvataan tunnekausatiiviverbillä:

25) Miran vaisu sävy huolestutti **Rikua**. (Shokki: 32)

26) **Koskista** poliisitalolle paluu oli hirvittänyt vielä tähän aamuun asti. Hän ei ollut lainkaan varma omasta työkyvystään. (Koskinen: 53)

27) – Mitäs tuumit jos minä vaikka kurkkaisin pyttyyn?

– Että keksitkin, **Harjunpää**ä hymyilytti, mutta vain hetken. (Harjunpää: 77)

Edellä olevia (esim. 25–26) kokijoita Laitinen (1992: 107) kuvaa kokijoiksi, jolla ei ole lainkaan kontrollia. Hieman vahvempiakin – Laitisen määrittelemiä habitiivikokijoita – löytyy aineistosta: ”**Hänellä** oli äkkiä tukahduttava tunne ansassa olemisesta” (Harjunpää: 299). Kuitenkin näiden kahden – kontrollittoman ja habitiivikokijan – väliin asettaisin kokijan, joka näyttäytyy omistajana eri tavalla. Kokija ei omista tunnetta, vaan mielen tai tilan, jossa muutos tapahtuu:

28) Loppu oli tyhjää, kiiltäväksi vahattua pintaa, ja **Koskisen** mieleen nousi vääjäämättä oma Sorilla odottava, papereilla ja mapeilla pakattu työpöytä. (Koskinen: 141)

29) Ajatukset pyörivät **Rikun** päässä villinä, sekavana vyyhtinä, josta hän ei tuntunut saavan minkäänlaista otetta. (Shokki: 177)

30) Jokin heikko ailahdus **hänen** mielessään silti käväisi, jokin sellainen, että hän oli käynyt talossa aiemminkin ja että sillä kerralla joku oli ollut ullakolla hirressä. (Harjunpää: 72)

Tällaisissa tapauksissa toiminta tapahtuu hahmon pään sisällä, ja hahmon mieltä kuvataan joko inessiivillä tai illatiivilla. Itse kokija on usein genetiivissä, eli tässä tapauksessa ikään kuin mielensä omistajana. Tällainen paikkamainen kokija on mahdollista määritellä lähinnä siksi, ettei tapahtumapaikkaa – mieltä tai päätä – voisi olla olemassa ilman elollista osallistujaa eli kokijaa. Heikko tai kokonaan voimaton kokija ei siis voi olla subjektin paikalla, vaan toiminnan alkuunpanijana ja toimijana toimii jokin ulkopuolinen tai hallitsematon tekijä.

Laitisen nimeämän habitiivikokijan rinnalle nostaisin vielä allatiivimuotoisen ja hyötyjämäisen kokijan, jonka kokemus tuntuu tulevan kokijan ulkopuolelta. Tällainen kokija

näyttäytynee hieman habitiivikokijaa heikompana:

31) **Hänelle** tuli äkisti voimakas tunne, että heidän oli mentävä tutkimaan [--]. (Harjunpää: 9)

32) Uskinluoma irvisti ja **Koskiselle** jäi epäselväksi johtuiko se kivusta vai hänen esittämästään kysymyksestä. (Koskinen: 140)

Edellä olevat esimerkit voi nähdä myös omistuksen alkuna, jolloin kokemus tai ”kokemuksen omistaminen” alkaa. Tässäkin siis erottavana tekijänä voi pitää muutosta; allatiivilla tila alkaa eli tapahtuu muutos, kun taas adessiivillä kuvataan tilaa jatkuvana.

Vahvimpana kokijana on kokija subjektin paikalla (esim. *Koskinen tietää*). Vahva kokija edellyttää kuitenkin tilaverbiä (esim. *muistaa*), jotta sen erottaa mentaalisestä agentista (esim. *hän ajattelee*).

Kokijoiden jako on seuraavanlainen:

1. Kokija ilman kontrollia 1: kokija (totaali)objektin paikalla (esim. *Uutinen tyrmistytti hänet*).
2. Kokija ilman kontrollia 2: kokija (partitiivi)objektin paikalla (esim. *Häntä hirvitti*).
3. Heikko kokija: kokija tilan määrittäjänä (esim. *Hänen mielessään kävi ajatus*).
4. Kokija saajana: kokija allatiivimuotoisena (esim. *Hänelle tuli tunne*).
5. Habitiivikokija: kokija adessiivimuotoisena (esim. *Hänellä oli tunne*).
6. Vahva kokija: kokija subjektin paikalla (esim. *Hän muistaa*).

Kuudennetta kokijaa vahvemmaxi voisi nimetä aktiivisen ”agenttikokijan” (esim. *hän ajattelee*), mutta – kuten todettua – tässä työssä mentaalisen toimintaverbin tekijä on pelkästään agentti.

Kokijoiden jako ei välttämättä aseta niitä vahvuusjärjestykseen. Analyysissä käsitelläänkin erikseen heikkoja ja vahvoja kokijoita. Heikkoja ovat kokijat 1–5, vahvoja subjektikokijat.

2.4 Kokija, fokalisointi ja vapaa epäsuora esitys

Koska aineistoni on kaunokirjallista tekstiä, käsittelen myös kirjallisuustieteen näkökantoja henkilöhahmojen esittämisestä. Henkilöhahmojen kuvauksessa aineiston kaunokirjallisuus tulee esiin etenkin kokijan roolin ja emotioverbien yhteydessä. Tällöin herää kysymys siitä, kuka esittää kenen tunteita ja miten se tehdään.

Tässä luvussa kerron ensin hahmon luonnehdinnasta yleisesti, minkä jälkeen selvitän fokalisoinnin ja vapaan epäsuoran esityksen käsitteitä.

Shlomith Rimmon-Kenan (1983/2002) esittää, että henkilöahmon rakennelmaan päädytään keräämällä henkilöindikaattoreita, hahmon ilmentymiä, joita määrittelemällä henkilöahmoa luonnehditaan. Ilmentymänä voi periaatteessa toimia mikä tahansa tekstin aines, mutta useimmiten kyseinen aines voidaan jakaa kahteen perustyyppiin: suoraan määrittelyyn ja epäsuoraan esittämiseen. Suora määrittely käyttää esimerkiksi adjektiiveja (*hän oli hyväsydäminen*) tai muiden sanaluokkien sanoja (esim. *hän rakastaa vain itseään*). Epäsuora esittäminen sen sijaan ei kerro luonteenpiirteitä suoraan, vaan ne näytetään eri tavoin. Esimerkiksi toiminnan kuvaus on yksi epäsuoran esittämisen tapa. Tällöin voidaan erotella hahmon ainutkertaist ja tavanomaiset teot, joista tavanomaiset kuvaavat hahmon muuttumatonta luonteenpiirrettä. (mts. 59–62.)

Tässä työssä tarkastelen hahmojen luonnetta nimenomaan verbien eli toiminnan kautta. Jakoa tavanomaisiin ja ainutkertaisiin tekoihin en tee, mutta usein toistuvat verbit muokkaavat sitä, millaiseksi hahmojen luonne rakentuu. Syvimmälle hahmon luonteeseen vie kokijan rooli, jonka kautta kuvataan myös hahmon sisäistä maailmaa.

Yksinkertaistettuna voisi sanoa, että kuvaus, jossa Koskinen puhuu, on objektiivisempi kuin kuvaus, jossa Koskista hirvittää. Objektiivisuutta ja subjektiivisuutta käsitellään narratologiassa FOKALISAATION käsitteen avulla. Fokalisaatio on tarinan kertomista jostakin tietystä näkökulmasta. Näkökulmaa voisi tarkastella myös kognitiivisen semantiikan käyttämän KÄSITTEISTÄJÄN² kautta, mutta aineiston kaunokirjalliseen luonteesta johtuen on luontevampaa puhua fokalisaatiosta.

Rimmon-Kenanin (1983/2002) mukaan fokalisointi voi tapahtua joko tarinan ulko- tai sisäpuolelta, samoin kuin fokalisoitu on mahdollista kuvata ulkoa tai sisältä käsin. Ulkopuolinen fokalisoiija voidaan nimetä kertojafokalisoijaksi, jolla on mahdollisuus kuvata fokalisoitu ulkoa tai sisältä käsin. Kun fokalisoitu kuvataan ulkoa käsin, kuvaus keskittyy ulkoisiin tekijöihin, jolloin tunteet jäävät lukijan päättelyn varaan. Sisältä käsin kuvaus on mahdollista tehdä niin, että kohde on sekä fokalisoiija että fokalisoitu. Tällöin kuvaus voi olla esimerkiksi sisäistä monologia. Toinen keino on päästää ulkoinen fokalisoiija (kertoja) käsiksi kohteen tietoisuuteen. Ulkoisen fokaisoijan myötä tekstissä voi olla ilmauksia, kuten ”hän ajatteli” tai ”hän tajusi”. (mts. 75–82.)

Siironen (2001) ottaa esiin fokalisoinnin ja vapaan epäsuoran esityksen käsitteet kokijan roolin yhteydessä. Hän on tutkinut suomen tunneverbejä omassa työssään, jossa hän on tarkastelee esimerkiksi *pelätä*- ja *pelottaa*-verbien valintaan vaikuttavia tekijöitä. Verbin valintaan vaikuttavat

2 Käsitteistäjää käsittelee mm. Ronald W. Langacker (1987).

topikaalisuus, näkökulma ja eläytyminen. Tunnekausatiivikehys (esim. *häntä pelottaa*) valitaan silloin, kun kertoja eläytyy kolmanteen persoonaan tai antaa tälle näkökulman. (mts. 168.)

Kaunokirjallisessa tekstissä tunnekausatiivikehysten käyttäminen on yleisempää kuin lehtitekstissä, ja sitä käytetään nimenomaan fokalisoitikontekstissä. Fokalisoinnissa kertoja kertoo tunteista, ajatuksista ja havainnoista, jotka eivät ole kertojan, vaan kolmannessa persoonassa kuvatun henkilöahmon. Siirtoihin mukaan fokalisoinnin kielellinen ilmaisutapa on ”ns. vapaata epäsuoraa esitystä”. (mts. 164.)

Vapaata epäsuoraa esitystä on aikojen saatossa määritelty ja nimitetty eri tavoin sekä fennistiikassa että kirjallisuudentutkimuksessa. Ison suomen kieliopin (§1460) mukaan suora esitys siirtää alkuperäisen puheen sellaisenaan meneillä olevaan kerrontaan. Hahmojen kohdalla suoraa esitystä kuvaisivat siis repliikit, joissa johtolause ”hän sanoi” seuraa puhejaksoa. Epäsuora esityksen sijaan mukautetaan kertojan tekstiin, esimerkiksi näin: ”Hän kauhistelee sitä, *kuinka etelässä ajatukset kulutettiin hirvittävän nopeasti.*” (ISK § 1460). Kerrontaa, jossa yhdistyvät suoran ja epäsuoran esityksen keinot, on fennistiikassa kuvattu muun muassa sekamuodoksi, eläytymisesitykseksi tai vapaaksi epäsuoraksi esitykseksi (ISK § 1466).

Vapaata epäsuoraa esitystä on kirjallisuustieteessäkin nimitetty usealla eri tavalla. Esimerkiksi Pekka Tammi (1992) puhuu kertojan ja henkilön diskurssista (KHD).

Rimmon-Kenan (1983/2002) erittelee vapaalle epäsuoralle esitykselle lingvistisiä piirteitä. Vapaassa esityksessä on nähtävillä tilannetta raportoiva verbi (esim. *Hän **sanoi**: ”Minä rakastan Liisaa.”*), kun taas epäsuorassa esityksessä raportoitu lausuma on verbille alisteinen (esim. *Hän **sanoi, että** rakasti Liisaa; Hän **sanoi rakastavansa** Liisaa.*). Vapaan epäsuoran esityksen voisi luulla yhdistelevän näitä piirteitä, mutta siitä puuttuvat sekä raportoiva verbi että *että*-konjunktio (esim. *Hän rakasti Liisaa.*). Myös suoran esityksen ensimmäinen tai toinen persoona vaihtuu vapaassa epäsuorassa esityksessä kolmanteen persoonaan (esim. *Minä rakastin häntä.* → *Hän rakasti X:ää.*). (mts. 112–113.)

Mervi Kantokorpi, Pirjo Lyytikäinen ja Auli Viikari (1990: 166) sanovat vapaan epäsuoran esityksen olevan sellaista epäsuoraa esitystä, josta on riisuttu kaikki puhujaa tai ajattelijaa ilmaisevat fraasit, kuten ”hän sanoi” tai ”hän ajatteli”.

Tässä työssä tarkastelen hahmojen sisäisen maailman kuvausta, mutta en varsinaisesti tutki vapaata epäsuoraa esitystä, vaan sen yhteyttä kokijan rooliin. Kun puhun sisäisen maailman kuvauksesta, tarkoitan vapaata epäsuoraa esitystä, jossa viittaukset puhujaan tai ajattelijaan ovat hämärtyneet tai puuttuvat kokonaan.

3 PÄÄHENKILÖHAHMOJEN KUVAUS

Hahmojen kuvausta käsitellään kolmessa eri osassa. Ensinnä luvuissa 3.1 ja 3.2 jaetaan teoksissa esiintyviä verbejä fyysisiin ja mentaalsiin toimiin ja niistä syntyviin alaryhmiin. Luvussa 3.3 tarkastellaan asiantiloja sekä niitä koodaavia verbejä. Viimeisessä luvussa hahmojen kuvausta lähestytään osallistujaroolien kautta.

Luvuissa 3.1 ja 3.2 verbejä tarkastellaan alaryhmittäin. Voidaan esimerkiksi todeta, että ottamiseen liittyviä verbejä (esim. *ottaa*, *kiskaista*, *repiä*) on enemmän kuin antamisen verbejä. Yksittäisten verbiesiintymien – esimerkiksi *ottaa*-verbin – lukumääriä ei mainita, sillä yhdenkään verbin lukumäärä ei nouse merkittävän suureksi. Poikkeuksena voi mainita *sanoa*-verbin, jonka prosenttimäärä on yli 9 prosenttia mentaalisista verbeistä sekä *Shokkiaallossa* (9,9 %) että *Harjunpää ja rautahuone* -teoksessa (9,1 %). Tosin näidenkin välillä on eroa, kun tarkastellaan pelkästään verbejä, joissa päähenkilö on agenttina: Tannerin *sanoa* kattaa 9 % mentaalisista verbeistä, kun taas Harjunpäällä mentaalisista verbeistä *sanoa*-verbin osuus on 7,5 %.

Aineisto ei kata pelkästään päähenkilöhahmojen toimintaa, vaan se käsittää myös muiden hahmojen tekemisiä silloin, kun päähenkilö on tilanteessa osallisena. Toimijoiden välille tulee kuitenkin ero, kun puhutaan fyysisistä ja mentaalisista verbeistä. Useimmiten mentaalisissa verbeissä näkyy pelkästään päähenkilön toiminta, mutta fyysisissä verbeissä on enemmän vaihtelua toimijan mukaan. Tästä syystä fyysiset verbit käsitellään teoksittain. Myös perkeptioverbien käsittely etenee teoksien mukaisesti, kun taas muut mentaaliverbit käsitellään päähenkilöhahmojen mukaisesti.

3.1 Fyysiset verbit

Fyysiset verbit jakaantuvat kuuteen eri alaryhmään. Suurimpina ryhminä erottuvat liikkumiseen ja kausatiiviseen sekä refleksiiviseen liikkeeseen liittyvät verbit. Omavoimaista liikkumista kuvaavat esimerkiksi verbit *kävellä*, *uida* ja *lähteä*. Kausatiivinen liike on jotakin, jonka joku laittaa alulle. Tällaisia verbejä ovat muun muassa *heittää*, *kaataa* ja *nostaa*. Refleksiivinen liike ja ruumiinosaliike ovat liikkujaan itseensä kohdistuvia tai liittyviä toimia, jotka useimmiten tapahtuvat paikallaan (esim. *kumartua*, *pyörähtää*, *heilauttaa kättä*, *pyöritellä päätään*). Keskikokoisena fyysisenä ryhmänä on fysiologisia toimia kuvaavat verbit. Osa fysiologisista verbeistä voisi asettua myös refleksiiviseen ryhmään (esim. *sulkea silmät*, *siristää silmiä*), mutta suurimmaksi osaksi verbit kuvaavat hyvin pientä tai näkymätöntä liikettä (esim. *haukkoa henkeä*, *hengittää*, *vetää*

henkeä). Pienimpiä ryhmiä ovat kontaktia, omistusta ja sijaintia kuvaavat verbit. Kontaktista kertovat muun muassa *hieraista*, *kopeloida* ja *pyyhkiä*. Omistusta tai omistussuhteen vaihtoa kuvaavat *ostaa*, *maksaa* ja *löytää*. Sijaintia ja asentoa kuvaavat verbit ovat lähinnä erilaiset *olla*-verbit (*olla lähellä*, *~ paikalla*, *~ selin*) sekä *istua* ja *seistä*.

3.1.1 Liikkumista kuvaavat verbit

Liikkumista kuvaavat verbit kertovat liikkeestä, joka on omavoimaista ja väylän tukemaa. Sen lisäksi pysähtyminen eli liikkeen loppuminen on laskettu mukaan liikeverbeihin. Aineistossani yleisimmät liikeverbit ovat *kävellä*, *lähteä* ja *pysähtyä*.

Harjunpää ja rautahuone -teoksen yleisimmät liikeverbit ovat *lähteä*, *käydä*, *pysähtyä* ja *astua*. Teoksen suurimmat liikeverbien merkitysryhmät syntyvät näkökulmaa sekä jalkoja koodaavista verbeistä. Kolmanneksi suurin ryhmä on horisontaalisen liikkeen verbiryhmä. Pienimmät ryhmät muodostuvat verbeistä, joihin liittyy väylänmuutosta (*kiertää*, *nousta*), edestakaisuutta, modaalisuutta tai prosessimaisuutta (*olla*-verbi).

Eniten erilaisia verbejä liittyy toimintaan, jossa siirrytään paikasta toiseen. Verbit kuten *kävellä* ja *juosta* antavat tietoa liikkujan vauhdista siinä missä *nousta*, *kiivetä* ja *kiertää* kertovat väylän suunnasta ja muodosta. Liikkeen jatkuvuudesta kertoo *jatkaa*, kun taas *käydä* kuvaa edestakaista liikkumista ja nopeahkoa toimintaa. Useat verbit kuvaavat etenemistä, mutta eivät anna muuta informaatiota liikkumisen luonteesta (*edetä*, *mennä*, *kulkea*, *suunnata*). Sen sijaan *Harjunpää ja rautahuone* -teoksen yleisin verbi *lähteä* kuvaa liikettä siitä näkökulmasta, josta hahmo on poistumassa. Muut näkökulmaa korostavat verbit kertovat päinvastaisesta liikkeestä (*tulla*, *palata*, *saavuttaa*, *tavoittaa*, *lähestyä*, *ilmestyä*). Useasti kuvataan myös liikkeen loppuminen (*pysähtyä*).

Liikkumisen tapaa kuvaavat jalkoja ja niiden liikettä korostavat verbit: *astella*, *astua*, *harppoa*, *hiipiä* ja *ottaa muutama harppaus*. *Hiipiä*-verbin lisäksi varovaista ja rauhallista liikkumisen tapaa kuvataan sitäkin jalkojen kautta: *varoa astumasta*, *varoa askeleita* ja *väistellä*. Samoin tapaa kuvataan adverbillä (*mennä kyyrykävelyä*). Jonkin verran teoksessa on nopeaan ja äkkinäiseen liikkeeseen liittyviä verbejä, kuten *rynnistää*, *rynkäistä* ja *sinkoilla*.

Modaaliverbin avulla on mahdollista kuvata liikkumisen saavutusta tai pakkoa: *joutua rymymään* ja *päästä*. Osa *päästä*-verbeistä on konditionaalimuotoisia, ja ne kuvaavat kuviteltua tulevaa tilannetta. Modaaliverbien lisäksi *olla*-verbillä kuvataan liikkeen prosessia tai siihen liittyvää pakkoa, kuten ilmaisuissa *olla liikkeellä* ja *olla pakko pysähtyä*. *Olla*-verbi voi kuvata

liikkumisen tapaa myös niin, että se muodostaa mahdollisuusrakenteen: ”Hän onki kännykän povestaan, [--] ja **oli** siinä samassa **rysäyttää** uudenkiiltävän maasturin kylkeen.” (Harjunpää: 182)

Räätälöity ratkaisu -teoksen yleisimmät verbit ovat *kävellä* ja *lähteä*. Niin sanotusti perusliikettä, jossa eteneminen tapahtuu horisontaalisesti suoraan eteenpäin, on tässä teoksessa eniten. Määrää saattaa hieman nostaa se, että päähenkilö Koskinen tykkää kävellä paikasta toiseen, minkä lisäksi hänen juoksuharrastustaan kuvaillaan muutamaa otteeseen. Perusliikeverbien jälkeen yleisimpiä ovat verbit, jotka kertovat näkökulmasta, jalkojen liikkeestä tai liikkeen suunnasta, joka on muuta kuin suoran horisontaalista (esim. *nousta*, *kiertää*).

Verbi *kävellä* kuvaa sinänsä neutraalia mutta kuitenkin rauhallista kulkemista. Samoin *mennä* ja *siirtyä* ovat neutraaleja liikkeen ilmaisuja, kun niihin ei liity tavan määritteitä. Sen sijaan *hölkätä*, *juosta* ja *jatkaa juoksua* määrittelevät nopeampaa liikettä, samoin kuin *pitää kiirettä* viittaa liikkujan vauhtiin. Väylän suuntaa tai ainakin sen kaltevuutta kuvaavat *laskeutua* ja *nousta*. Yleensä ne liittyvät kadulla kävelemiseen; katu voi joko nousta tai laskeutua. Mahdollisista esteistä kertovat *kiertää*, *hypätä*, *ohittaa* ja *ylittää* (katu).

Räätälöity ratkaisu -teoksessa on paljon erilaisia jalkojen liikettä kuvaavia verbejä. Tällaisia ovat *astua*, *astella*, *harppoa*, *hiipiä*, *lyhentää askelta*, *ottaa loikka* ja *ottaa pari askelta*. Myös *marssia* kuvaa jalkoja, erityisesti niihin liittyvää voimakasta ja ehkä äänekästäkin liikettä. Voimaa liittyy myös verbeihin *hyökätä*, *rynnätä* ja *kiilata*. *Hötkyillä*-verbi kielii toimijan liiallisesta kiireestä ja *ryömiä* liikkumisen hankaluudesta. Hienovaraisempaa liikkumista kuvaavat *puikkelehtia* ja *pujahtaa*.

Räätälöity ratkaisu -romaanissa on lisäksi vaihtelevia näkökulmaa koodaavia verbejä. Niistä yleisin on *lähteä*, jonka kanssa samaa näkökulmaa kuvaavat *poistua* ja *kadota*. Saapumisesta kertovat *palata*, *tulla* ja *putkahtaa*, joista *putkahtaa* viestii yllättävästä tapahtumasta. Näkökulmasta ja toisen toimijan osallisuudesta kertovat verbit *seurata* ja *paeta*. *Hakea*, *käydä*, *poiketa* ja *viedä* ovat liikettä, johon liittyy edestakaisuutta. *Käydä*-verbin kaltainen on lisäksi *tehdä visiitti*. Kaksi muuta *tehdä*-verbillistä ilmaisua kuvaavat toistuvuutta tai kiertämistä: *tehdä lenkkejä* ja *tehdä kierros*.

Liikkumiseen voi liittyä myös saavutusta tai pakkoa, joita kuvataan modaaliverbin avulla. Tällaisia ovat *päästä*, *ehtiä ulos*, *~ väliin*, *~ kävellä* sekä *pitää palata* ja *~ mennä*. Liikkeen alkua kuvaa *saada itsensä liikkeelle* ja sen loppumista *pysähtyä*. Liikkeen jatkuvuudesta tai liikkeen katkonaisuudesta kertoo *jatkaa matkaa*. Prosessia kuvaa *olla matkalla* (jonnekin) ja *olla palaamassa*.

Shokkiaallossa on eniten liikeverbien esiintymiä, ja sen yleisimmät verbit ovat *pysähtyä*, *lähteä* ja *kävellä*. Suurimpina merkitysryhminä erottuvat perusliikkeen verbit (esim. *kävellä*, *mennä*) ja näkökulmaa koodaavat verbit. Keskisuuria ryhmiä muodostavat ei-horisontaalista liikettä ja jalkojen liikettä leksikalisoivat verbit. Edestakaisuutta, modaalisuutta ja prosessia (*olla*-verbi) kuvaavat verbit edustavat vähemmistöä.

Neutraaleja ilmaisuja ovat *alkaa kävellä*, *edetä*, *liikkua*, *mennä*, *muuttaa*, *siirtyä* ja *jatkaa*. Muutoin *Shokkiaallon* liikkumisverbit ovat hyvin vaihtelevia. Esimerkiksi liikkumisen vaivalloista tai hitaasti etenevää tapaa kuvaavat *kömpiä*, *madella*, *ryömiä* ja *raahautua*. Tunkeutumisesta kertovat *tunkea*, *työntyä*, *hivuttaa itsensä* sekä *onnistua hivuttamaan itsensä*. Nopeutta liittyy ilmaisuihin *juosta*, *kiiruhtaa* ja *lisätä nopeutta*. Äkkinäistä ja mahdollisesti voimakasta liikettä kuvaavat *ampaista*, *kimpoilla*, *lennähtää*, *syöksyä*, *sännätä*, *rynnätä*, *singahtaa*, *ponkaista* ja *pyrähtää*. Voimakasta liikkeelle lähtöä kuvaavat *ponnistaa*, *hypätä* ja *ottaa vauhtia*. Edestakaista liikettä liittyy verbeihin *käydä*, *hakea* ja *piipahtaa*, josta on myös konditionaalimuotoinen tulevan toiminnan kuvaus.

Tavanomaisesta poikkeavaa liikettä (ihmiselle) ovat *sukeltaa*, *uida*, *lipua* ja inkoatiivinen *alkaa liukua*. Liikettä, jonka suunta on vertikaalinen, kuvaavat verbit *painua* ja *pudottautua*. Muuta kuin suoraa väylää koodaavat *kiertää*, *väistää* ja *ohittaa*. Kiertämistä tai välttämistä kuvataan myös ilmaisuilla *onnistua väistämään* ja *pysytellä poissa*. Jalkoja korostavia verbejä ovat *astua*, *harppoa* ja *kompuroida* sekä ilmaisu *ottaa juoksuaskel*.

Lähtemisestä kertovat *lähteä*, *poistua*, *vetäytyä* ja *erkaantua*, saapumisesta *tulla*, *palata* ja *ilmestyä*. Lähestymistä ilmaisevat *lähestyä* ja *alkaa lähestyä* voivat koodata liikettä joko tulijan tai vastaanottajan näkökulmasta. *Shokkiaallossa* on paljon takaa-ajotilanteita, ja niille ominaisia verbejä ovat *seurata*, *saavuttaa* ja *karistaa*, joista *karistaa* koodaa pakenijan näkökulmaa.

Pajunen (2001: 208) laskee liikeverbeihin myös erilaiset sijoittumisverbit. *Shokkiaallossa* tällaisia ovat *asettua* ja *piiloutua*. *Linnoittautua*-verbistä esiintyy modaaliverbillinen verbiliitto, joka kuvaa enemmän toimijan kykyä kuin liikettä (*Hän ei voisi linnoittautua*).

Liikkumiseen liittyy myös mahdollisuutta tai kykyä, jota kuvataan modaaliverbin avulla. Usein nämä ilmaisut ovat konditionaalimuodossa, jolloin ne kuvaavat lähinnä liikkumisen kykyä tai suunnitelmaa eivätkä itse liikettä. Esimerkiksi *pystyä*-verbistä on konditionaalimuotoiset *pystyä toimimaan* ja *pystyä sukeltamaan* sekä indikatiivimuotoiset *pystyä jättäytymään* ja *pystyä juoksemaan*. Modaaliverbien lisäksi liikettä kuvataan *olla*-verbin kanssa, jolloin kuvauksen kohteena on liikkumisen prosessi. Tällaisia ovat *olla palaamassa*, *~ tulossa*, *~ nousemassa* ja *~ kannoilla*.

Verrattaessa aineiston romaaneja keskenään ei verbien merkitysryhmissä ole havaittavissa suuria eroja. Kaikissa romaaneissa suurimmat liikeverbien merkitysryhmät muodostuvat näkökulmaa koodaavista verbeistä sekä verbeistä, jotka kuvaavat horisontaalista etenemistä, kuten kävelyä. Tavallista on myös jalkoihin liittyvä liikkeen kuvailu.

Sen sijaan merkitysryhmien sisällä voi havaita pieniä eroja, lähinnä liikkeen tavan kuvauksessa. Tällöin erottujaksi nousee *Shokkiaalto*, jossa etenemisverbit ovat koko aineiston kirjavimmat. Kirjassa liikutaan erikoisissa paikoissa ja tilanteissa, mikä näkyy verbeissä, joista kuvastuu tekijän kiire, vauhti sekä tukalat paikat.

3.1.2 Kausatiivit

Kausatiiviset verbit voidaan karkeasti jakaa kahtia. Kausatiivinen liikeverbi tarkoittaa sitä, että aiheutettu liike tapahtuu väylällä, joka voi olla joko horisontaalinen (*kävelyttää*) tai vertikaalinen (*nostaa*). Kausatiivinen asettamisverbi kertoo väylän sijasta sijainnin muutoksesta, joka tapahtuu esimerkiksi käden avulla. (Pajunen 2001: 222.)

Tässä työssä kausatiiviset verbit asettuvat suunnilleen neljään erilaiseen ryhmään. Yksi ryhmistä kuvaa autoon tai ajamiseen liittyviä verbejä, sillä ne olivat yleisiä jokaisessa teoksessa.

Harjunpää ja rautahuone -teoksen yleisimmät yksittäiset kausatiiviverbit ovat *laskea* (esim. *laskea alas*), *koukata*, *käntää* ja *ajaa*. Suurimpina merkitysryhminä erottuvat ajamisen ja ottamisen verbit. Noin puolet pienempiä ovat työntämisen, huoltamisen, avaamisen tai sulkemisen sekä antamisen tai asettamisen verbit.

Harjunpää ja rautahuone -teoksessa on paljon erilaisia autoiluun liittyviä verbejä. Auton liikkeeseen tai liikuttamiseen liittyviä verbejä ovat *ajaa*, *jättää auto*, *kiihdyttää*, *poukauttaa auto*, *sompailta autoa*, *sujauttaa auto*, *vaihtaa kaistaa*, *pöräyttää*, *antaa mennä*, *ottaa kaista* ja *saada kiilattua (auto)* ja *selvitä autolla*. Ohjaamiseen tai muuhun tekniikkaan liittyvät *kehiä ohjauspyörää*, *napsauttaa vilkku*, *nepata vilkku*, *nuljauttaa vaihde vapaalle* ja *vetää käsijarru*.

Erilaisia keräämis- tai poimimisverbejä ovat *kaivaa esiin*, *koukata*, *kouraista*, *napata*, *onkia*, *noukkia*, *nostaa*, *nyhtäistä* ja *nypätä*. Myös *pöyhiä*-verbi esiintyy etsimisen, kaivamisen ja ottamisen tarkoituksessa (*Hän pöyhi esiin monitoimityökalunsa*). *Onkia*-verbillä viitataan siihen, kuinka jotakin poimitaan taskusta tietyllä tavalla. Nopeita tai voimakkaita ottamisverbejä ovat *kiskoa*, *riuhtaista*, *tempaista* ja *ottaa*. Antamisesta tai asettamisesta kertovat *laittaa*, *laskea* ja *ojentaa*.

Työntämistä, liikkeelle saattamista tai kädellä tehtävää liikettä kuvaavat *työntää, ujuttaa, upottaa, kallistaa* ja *kohottaa*. Pyörivää liikettä kuvaa *kääntää*. Muita kausatiiviverbejä, jotka liittyvät esimerkiksi huoltamiseen ja järjestämiseen, ovat *peitellä, sovittaa, taitella, laskostaa* sekä inkoatiivinen *alkaa kietoa*. Avaamiseen tai sen välttämiseen liittyvät *raottaa ovea, keplotella auki, vetää ovea, vetää ovi auki, vetää kahvasta ja ruveta aukomaan* (negaatio). Sulkemista tarkoittaa tässä tapauksessa ilmaisu *painaa ovea*.

Räätälöity ratkaisu -teoksessa yleisimpiä kausatiiviverbejä ovat *sulkea, avata, nostaa, ottaa ja laskea*. Merkitykseltään samankaltaisia verbejä on eniten ottamisen ja poimimisen ryhmässä. Melkein yhtä suureksi muodostuu asettamisen ja antamisen ryhmä, samoin kuin ryhmä, joka kuvaa työntämistä, saattamista tai siirtämistä. Kuitenkaan eri ryhmien välillä ei ole valtavia eroja, joten vain hieman pienempinä erottuvat poistamisen tai sulkemisen, varustamisen, avaamisen, poimimisen ja autoilun verbiryhmät.

Räätälöity ratkaisu -teoksessa autoiluverbeihin kuuluvat *ajaa, hidastaa, pysäköidä ja pyöräyttää auto*. Ajamista kuvaillaan siis useimmiten samoilla verbeillä.

Poimimis- ja nappaamisverbejä ovat *ottaa, kaivaa, koukata ja napata*. *Kaivaa* tarkoittaa tässä esineen ottamista taskusta, jolloin toiminnan voi olettaa olevan hitaampaa tai hankalampaa kuin pelkän ottamisen. *Koukata* ja *napata* viittaavat pieneen esineeseen, nopeaan toimintaan tai tietynlaiseen toiminnan tapaan. Voimakkaampaa ottamista kuvaavat *kiskaista, repäistä ja tempaista*. Ne kertovat myös nopeasta tai hetkellisestä tapahtumasta.

Erilaisia työntämis-, saattamis- tai siirtämisverbejä ovat *hätistää, johdattaa, kallistaa, lykätä, siirtää, sysätä, työntää ja sujauttaa*. *Hätistää* ja *sysätä* kertovat hylkäämisestä, samoin kuin *jättää*. Liikkeelle laittamista tai mukana seuraamista kuvaavat *heittää, kaataa ja kantaa*. Erilaisia edestakaista tai pyörivää liikettä kuvaavia verbejä on *Räätälöity ratkaisu* -teoksessa paljon: *helistää, keikuttaa, kieputtaa, käännellä, kääntää, pyöritellä, pyörittää, pyöräyttää, ravistaa ja ravistella*.

Asettamisen tai antamisen verbejä ovat *asettaa, ojentaa, laittaa, laskea, levittää ja ripustaa*. Lisäksi *pudottaa* voidaan katsoa asettamiseksi (*pudottaa luuri alas*). Ylöspäin suuntautuvaa liikettä on verbeissä *kohottaa* ja *nostaa*. Varustamiseen, valmistamiseen ja kytkemiseen liittyvät verbit *kiinnittää, kiristää, löysentää, kytkeä, käynnistää, suojata, lämmittää, nikkaroida, pestä, silittää ja sytyttää* (negaatio). Sen sijaan poistamisesta tai sulkemisesta kertovat *poistaa, tyhjentää, lukita, sulkea* ja *irrottaa*. Avaamista kuvaavat *avata* ja *pitää auki*.

Shokkiaallossa yleisimpiä yksittäisiä verbejä ovat *avata, ottaa, ajaa, ojentaa* ja *sulkea*. Selkeästi suurimpana merkitysryhmänä näyttäytyvät autoilun verbit. Autoiluverbiryhmää hieman pienempänä erottuu ottamisen ja poimimisen verbit. Seuraavaksi eniten on asettamisen tai antamisen verbejä, avaamisverbejä sekä sulkemisen, irrottamisen tai poistamisen verbejä. Myös liikkeelle saattamisen verbejä on lähes yhtä runsaasti. Pienimpiä merkitysryhmiä muodostavat valmistamis-, liikuttamis- ja yhdistämisverbit sekä verbit, joihin liittyy kiertävää tai pyörittävää liikettä.

Shokkiaallon ajamisverbejä ovat *ajaa, jarruttaa, kiihdyttää, ohjata, peruuttaa, vaihtaa kaistaa, pysäyttää* ja *pysäköidä*. Lisäksi *käynnistää* liittyy auton tekniikkaan. Näistä kaikki ovat neutraaleja autoilun kuvauksia. Pakkoa tai kykyä kuvataan lähinnä, kun ajaja *joutuu jarruttamaan* tai *yrittää ohjata*.

Ottamis- ja poimimisverbeistä voimakkaita ovat *ottaa, kiskaista, riuhtaista, tempaista* ja *repiä*. Neutraaleja kuvauksia ovat *nostaa* ja *poimia*. *Kaivaa* ja *kopeloida esiin* kertovat mahdollisesti hankalasta poimimisesta. Asettamista ja antamista kuvaavat *asettaa, ojentaa* ja *laskea*. Myös *pudottaa* kuvanee eräänlaista asettamista, kun se tehdään tarkoituksella ja lyhyellä vertikaalisella väylällä (*Riku pudotti kuvan lattialle*). Verbi *piilottaa* on sekin asettamista, mutta siihen liittyy myös tietynlainen tapa ja paikka, jonne asettaminen tapahtuu.

Kytkemis- tai irrottamisverbejä on *Shokkiaallossa* enemmän kuin muissa teoksissa. Yhdistämistä kuvaavat *kiinnittää, kytkeä* ja *sitoo*. Sulkemista, irrottamista tai poistamista kuvaavat *katkaista, leikata, lukita, poistaa, sammuttaa, sulkea, tyhjentää* ja *irrottaa*. Avaamista kuvaavat *avata*-verbi sekä *painaa ovea* ja *painaa kahvasta*. Näistä kaikki ovat neutraaleja verbejä, jotka eivät tarkenna tekemisen tapaa sen enempää. Toki voidaan päätellä, että sitominen tapahtuu tietynlaisella materiaalilla, kuten köydellä, ja että *katkaista* kuvaa hetkellisempää tekoa kuin *leikata*. Valmistamis- ja huoltamisverbejä ovat *lämmittää, oikaista, suojata, suojella, tulostaa* ja *täyttää*.

Liikkeelle saattamisen verbejä ovat *heittää, laukaista, lähettää, sysätä, työntää* ja *tönäistä*. Liikuttamista, johon liittyy jollain tavalla siirtäjän mukanaolo, kuvaavat verbit *kantaa, siirtää, taluttaa* ja *tuoda*. Vastakohtaisena verbinä on *jättää*. Kiertävän tai pyörivän liikkeen verbejä ovat *kiepauttaa, kierrättää, kiertää, kääntää, vääntää* sekä *kokeilla avainta*, johon liittyyneen avaamisen kiertävä liike.

3.1.3 Refleksiivinen liike ja ruumiinosaliike

Harjunpää ja rautahuone -teoksessa yksittäisiä frekventtejä refleksiiviverbejä ei oikeastaan ole. Kahtena isompana merkitysryhmänä erottuvat käden, sormien tai raajojen liikkeet sekä koko ruumiin liikuttaminen. Pään liittyviä tai pään liikkeitä kuvaavia verbejä on vain muutamia.

Erilaisia ruumiinisiin tai raajoihin liittyviä verbejä on paljon. Kättä ja sormia kuvaavia verbejä ovat *heilauttaa kättä, vinkata, juokсутtaa sormiaan, kohottaa kätensä, laskea sormensa, laskea kätensä, kurottaa, hellittää ote, ojentaa koura, pitää kättään aloillaan* sekä *viedä kätensä* ja *viedä sormensa*. Useamman raajan liikettä leksikalisoivat *oikoa raajojaan* sekä *venytellä* ja jalkojen liikettä lähinnä *laskea jalkansa*. Pään liikettä kuvaavat *kallistaa päätä* sekä samaa ilmaiseva *kallistua* (*Harjunpään pää kallistui*). Pään osista kuvataan suuta (*nipistää suu kiinni*) ja kulmakarvoja (*kohottaa kulmiaan*).

Ruumiinosten avulla voidaan kuvata myös koko ruumiin liikettä. Tällaisia ilmaisuja ovat *työntää päänsä ulos, kolahtaa polvilleen ja suoristaa selkensä. Suoristautua* on lähes identtinen selän suoristamisen kanssa. Muutoin koko ruumiin liikkeestä kertovat *kohentaa asentoa, kohota, kumartua, kyykistyä, kyyristyä, käännähtää, kääntyä, laskeutua, liukahdella, lysähtää, nojautua ja vääntelehtiä*. Tosin näistä verbeistä *kohota* kuvaa Harjunpään kasvoilla olevaa maskia, joka kohoaa kupuralle hengityksen mukana.

Räätälöity ratkaisu -teoksessa yksittäisiä yleisiä verbejä ovat lähinnä *heilauttaa* (kättä) ja *kumartua*. Muutoin merkitysryhmissä erottuvat samanlaiset verbit kuin *Harjunpää ja rautahuone* -teoksessa: suurimpana ryhmänä koko ruumiin liikkeet ja melkein yhtä suurena erilaiset käsien, sormien ja raajojen liikkeet. Pään liikkeitä on muutama.

Käsien liikettä kuvaavat *osoittaa, heilauttaa kättä, kietaista kätensä, kurottaa kätensä, laskea kätensä, ~ kämmen, nostaa sormi, ojentaa käsi, ristiä kätensä, vetää kätensä* sekä *tehdä sormella kieppi*. Pään ja käsien yhteistyötä kuvaa *nojata päänsä kämmeniin*, kun taas pelkästään pään liikkeistä kertovat *kääntää päätä, riiputtaa päätä*.

Koko ruumiin liikettä kuvaavat *kumartua, kurottautua, kyyristyä, kääntyä, nojautua, nousta, pyörähdellä, pyörähtää, rojahtaa, horjahtaa* ja *istahtaa*. *Rojahtaa* ja *horjahtaa* ovat AhtA-johtimellisia verbejä, jotka kertovat momentaanisesta eli äkillisestä ja nopeasta liikkeestä. Samalla ne kuvaavat kontrolloimatonta liikettä. Tarkempia kuvauksia ovat *suoristaa selkä* ja *tehdä asento* (negaatio), joka viittaa armeijan asentoon. Asentoa tai sen muuttumattomuutta kuvataan myös ilmaisulla *ei tehnyt elettäkään*. Samoin asennonmuutosta tai parannusta kuvaavat *vaihtaa*-verbi (*vaihtaa asentoa vähän väliä*) ja *ottaa*-verbi (*ottaa rento asento*). *Tehdä*-verbi kuvaa lisäksi

kääntymistä (*tehdä käännös*). *Säpsähtää* kertoo äkkinäisestä ruumiinliikkeestä.

Shokkiaallon yleisimmät verbit ovat *kääntyä*, *kumartua* ja *nousta*. Ne kuvaavat koko ruumiin liikettä, ja nimenomaan ruumiinliikeverbit olivat *Shokkiaallon* yleisin refleksiiviverbien ryhmä. Ruumiinliikeverbejä on noin neljä kertaa enemmän kuin seuraavaksi yleisimmän ryhmän, eli käsien ja sormien, verbejä. Pienimpinä merkitysryhminä erottuvat pään ja polvien liikkeet. Polviin liittyvää liikettä ei kuvattu muissa teoksissa.

Raajoja – yleensä käsien liikettä – kuvataan verbeillä *osoittaa*, *heilauttaa kättä*, *halata*, *kauhoa käsillään*, *kietoa kätensä*, *kohottaa kättä*, *kurkottaa*, *nostaa sormi*, ~ *käsi*, *ojentaa kätensä*, *oikoa jäseniään*, *riuhtoa käsiä* ja *viedä käsi*. Modaaliverbillisiä raajojen kuvauksia ovat *alkaa kurkotella* ja *joutua sormeilemaan*. Ikään kuin suun ja käsien yhteistyötä kuvataan ilmaisuilla *kostuttaa sormenpäitä* ja *laskea sormi huulille*. Ensimmäisessä suu on aktiivisempi ruumiinosa, kun taas sormen laskeminen huulille on kädellä tehty viesti, joka tarkoittaa mahdollisesti myös kehotusta olla hiljaa. Pään ja muiden ruumiinosien liikettä on kuvattu lisäksi *kääntää*-verbillä: *kääntää leuka*, ~ *selkä*, ~ *pää*. Päähän liittyy myös yksi *viedä*-verbi (*viedä kasvonsa kiinni*) ja kaksi *nostaa*-verbiä (*nostaa päätään*, ~ *kasvonsa*). Polvien liikettä tai niillä tehtävää koko kehon liikettä kuvaavat verbit *jousta polvista*, *jousta* ja *polvistua*. Samantyyppistä mutta nopeampaa ja eri suuntaan kohdistuvaa liikettä kuvaavat *ponkaista ylös* ja *ponnahtaa ylös*.

Erilaisia koko vartalon liikkeitä on *Shokkiaallossa* paljon. Äkkinäisiä, nopeita tai hetkellisiä liikkeitä ovat *hätkähtää*, *heittäytyä*, *horjahtaa*, *istahtaa*, *kierähtää*, *käännähtää*, *lysähtää*, *pyörähtää*, *rysähtää*, *räsähtää* ja *tömähtää*. Osa näistä verbeistä on äänen motivoimia, osa kertoo joko tavasta tai kontrollin puutteesta (*horjahtaa*, *lysähtää*). Erilaisia piiloutumisverbejä löytyy myös: *kyykistyä* ja *kyyristyä*. Maltillisempia ruumiinliikkeitä ovat *hakeutua*, *istuutua*, *kohottautua*, *kumartua*, *kääntyä*, *laskeutua*, *nojautua*, *nousta* ja *painautua*.

3.1.4 Fysiologinen toiminta

Fysiologisiin verbeihin on ryhmitelty erilaiset ruumiintoiminnot, jotka liittyvät muun muassa hengittämiseen, syömiseen, pukeutumiseen ja ruumiinosien mutta ei raajojen liikuttamiseen.

Harjunpää ja *rautahuone* -teoksen fysiologisten verbiin ryhmä on suhteellisen pieni. Eniten esiintymiä on verbeillä *saada*, *tuntea* ja *huokaista*. Merkitysryhminä erottuvat hengittämisen, silmänliikkeen ja tuntoaistin verbit, joita on suurin piirtein saman verran.

Saada-verbi kuvaa fysiologisten verbien yhteydessä jonkin toiminnon pakkoa eikä varsinaista saamista:

- 33) Eikä hän tuntenut rahtustakaan ähäkuttia tai paremmuutta, vaan ainoastaan huolta, sitä hivuttavaa jota hän tunsu kotiasioista jos niissä oli jotain pielessä, sitä samaa pirullista joka **sai hänen suunsa** muutamassa minuutissa **kuivaksi**. (Harjunpää: 11–12)
- 34) [--] ja liki takapuskurissa roikkuvat ja valojaan räpsivät mammutinrohjat **saivat hänen kurkkunsa pitämään** kiihvasta **köhää**. (Harjunpää: 68)
- 35) [--] Orvo Sipponen sanoi, ja se **sai Harjunpään siristämään** aavistuksen verran **silmiaän** Onervalle. Siinä kohden mies valehteli tai ainakin salasi jotain. (Harjunpää: 223)

Saada-verbin avulla ilmaistut ruumiintoiminnot ovat hyvin lähellä mentaalista toimintaa – lähinnä tunnetilaa, ja etenkin viimeistä esimerkkiä voisi pitää myös jonkinlaisena viestinä ja siten kommunikointina. *Saada*-verbillä on tässä kuitenkin kausatiivinen merkitys tai tehtävä, joka osaltaan korostaa toiminnan tahattomuutta ja näin ollen myös ruumiillisperustaisuutta. Myös toinen *Harjunpää ja rautahuone* -teoksen yskimisverbi on hallitsematon:

- 36) Harjunpään **kurkku piti hienoista köhää**; hän yritti puuduttaa itsensä uudelleen, vetää keikkanahkansa jälleen ylleen. (Harjunpää: 7–8)

Yskimiseen liittyvä toiminta ei ole Harjunpään aktiivisesti tuottamaa, vaan jotakin joka syntyy kurkun omasta elämästä. Silmien siristelyyn liittyy samantapainen verbi, kun *Harjunpään silmät vetäytyivät sirrilleen*.

Muut fysiologiset toiminnot ovat enemmän tai vähemmän aktiivista toimintaa, yleensä hengittämiseen liittyvää: *huokaista, puhaltaa* (keuhkot tyhjäksi), *vetää henkeä* ja *vetää ilmaa*. Silmiin liittyviä toimia ovat *likistää silmät kiinni, räpäyttää silmiä, siristää silmiä* ja *sulkea silmät*. Muutoin toiminnot liittyvät jollain tavalla tuntoaistiin, johon liittyy kosketus (*tuntea*) tai kokemus lämpötilasta (*viluntapainen piipahti hänen niskassaan*). Kipua eli päänsärkyä kuvaa yksi verbi (*migreeninpoikanen kiristi jo hänen niskojaan*). Yksi verbi liittyy sydämen toimintaan (*Harjunpään pulssi alkoi tykyttää*) ja yksi pukeutumiseen (*vetää niskaan*).

Räätälöity ratkaisu -teoksen fysiologiset verbit ovat koko aineiston monipuolisimmat. Monet verbit liittyvät huoltamiseen, kuten syömiseen, pesemiseen ja pukemiseen. Suurin merkitysryhmä muodostuu syömisen ja nauttimisen verbeistä. Melkein samankokoiset ryhmät syntyvät

pukeutumisen ja hengittämisen verbeistä. Pienimpiä ovat tuntoaistin ja peseytymisen verbiryhmät.

Syömistä ja juomista tai niiden tapaa kuvaavat *hörppiä, nauttia* (aamiainen), *nielaista, pureskella* ja *purskutella*, kun taas *saada ruokaa* on yleisempi ruokailun kuvaus. Lisäksi syömistä ja juomista kuvataan ottamisella: *ottaa hörppy*, ~ *kulaus*, ~ *ryyppy*, ~ *mömmö*, ~ *makkara*, ~ *keksi*. Muut suuhun liittyvät verbit ovat *röyhtäistä, karata hikka, päästä hikka*. Pukeutumisesta kertovat verbit *kietaista* (pyyhe, takki), *potkia* (kengät jalasta), *pujottaa* (vyö), *pukea, riisua* ja *vaihtaa* (vaatteet). Peseytymistä kuvataan *ottaa-* ja *olla-*verbeillä (*ottaa suihku, olla pestävänä*).

Erilaisia hengittämiseen tai ilmapirran liikkumiseen liittyviä verbejä on muutamia: *haukkoa henkeä, hengittää, pidättää ilmaa, puhauttaa huokaus, vetää henkeä, ~keuhkot täyteen, ~ilmaa*. Ilmavirta liikkuu myös verbien *haukotella* ja *rykäistä* yhteydessä. Tuntoaistista kertovat vain verbit *tuntea* ja *paleltaa* siinä missä silmien liikettä kuvaavat *siristää silmiä, sulkea silmät* ja *ummistaa silmät*. Teoksessa on myös yksi *elää-*verbi sekä tässä tapauksessa samaa tarkoittava ilmaisu *olla kuollut*, joka on negatiomuotoinen.

Shokkiaallon fysiologiset verbit liittyvät useimmiten hengittämiseen, tuntoaistiin tai silmien liikuttamiseen. Suurimpana ryhmänä erottuvat erilaiset hengittämisen verbit. Noin puolet vähemmän verbejä on ryhmässä, joka liittyy tuntoaistiin. Pienimpiä ryhmiä ovat sydämen toiminnan ja huoltamisen verbiryhmät.

Suuri osa hengittämisverbeistä kuvaa äkkinäistä tai nopeasti toistuvaa ilman liikkumista: *ahmia happea, haukkoa henkeä, ~ ilmaa, huohottaa, huokasta, huokaista, puuskuttaa*. Lisäksi hengittämisverbeihin liittyy kykyä tai sen puuttumista, jota kuvataan *pystyä-*verbillä (*pystyä hengittämään*, joista toinen negatio) sekä *yrittää-*verbillä (*yrittää hengittää, yrittää saada hengitys tasaantumaan*). Neutraaleja verbejä ovat *hengittää, vetää henkeä, ~ keuhkot täyteen* ja *pidättää hengitystä*. Myös yhden tuntoaistiverbin voi katsoa liittyvän hengittämiseen, sillä siinä hahmo pidättää henkeä ja *tuntee keuhkojensa olevan räjähtämisillään*.

Silmien ja silmäluomien liikkeeseen liittyvät verbit ovat nekin osaltaan äkkinäisen toiminnan verbejä: *räpytellä silmiä, rävähtää auki*. Muutoin silmiä kuvataan verbeillä *sulkea, ummistaa* ja *pitää silmiä kiinni*. Suuhun liittyviä verbejä ovat *sylkäistä* ja *yskäistä*.

Sydämen toiminnasta kertovat verbit *jyskyttää (päässä)* ja *kiihtyä*, jolla viitataan pulssiin. Kiihtynyttä pulssia kuvataan myös *yrittää-*verbillä (*yrittää saada pulssin asettumaan*). Lisäksi verenkierron toiminnasta kertoo *tuntea punastuvansa*.

*Tuntea-*verbillä on myös muita määritteitä. Tunteminen voi koskea koko ruumista, jolloin hahmo *tuntee kylmät väreet* tai *itsensä uupuneeksi, ~ voimattomaksi*. Sen lisäksi aistimus voi olla hetkellinen tai osittainen (*tuntea suhahdus, ~ ilma kasvoillaan*). Tuntoaistimusta on mahdollista

kuvata myös kokemuksena (*kokea särky*) tai reaktion avulla (*ulvaista tuskasta*).

Huoltamis- ja nauttimisverbejä *Shokkiaallossa* ei juuri ole. Pukeutumista tai riisumista kuvataan muutamalla verbillä: *riisua, vetää housut jalkaan ja saada kengät jalkaan*.

Yhteenvetona voi todeta, että kaikkia teoksia yhdistää lähinnä hengittämiseen, silmiin tai koko ruumiin liikkeeseen liittyvät verbit. *Harjunpää ja rautahuone* -teos eroaa joukosta läpikävijän roolissa olevan Harjunpään vuoksi. Esimerkiksi Harjunpään köhä ja silmät toimivat omavaltaisesti. Muissa teoksissa vastaavanlaisia kontrolloimattomia tapahtumia on vain Koskisella, kun hänen hikkansa karkaa. Muutoin *Räätälöity ratkaisu* keskittyy fysiologisissa verbeissään syömiseen ja erilaiseen huoltamiseen, sillä tällaisia verbejä on huomattavasti enemmän kuin muissa romaaneissa. *Shokkiaallossa* korostuvat erilaiset hengittämisen verbit, mikä johtunee siitä, että kirjassa on hurjia pakenemistilanteita, joihin liittyy muun muassa uimista ja sukeltamista. Samaan selviytymistaisteluun liittyy *Shokkiaallon* sykettä ja tuntemista kuvaavat verbit. Kärjistetysti voisi mainita, että Tanner ahmii happea ja Koskinen ruokaa. Harjunpää sen sijaan ihmettelee tapahtumia, joita hänen ruumiissaan tapahtuu.

3.1.5 Kontakti

Kontaktiverbi voidaan määritellä niin, että siihen liittyy välitön ja hetkellinen kosketus, joka on useimmiten mahdollista jonkin ruumiinosan ja sen liikkeen kautta. Kontaktiverbien lajittelussa voidaan huomioida kontaktin voimakkuus, jolloin pääryhmiksi erottuvat kosketus- ja lyömisverbit. Kontaktiverbin kuvaama toiminta ei yleensä muuta kohdetta, mutta se voi vaikuttaa kohteen olotilaan (esim. *lyödä, litistää*). (Pajunen 2001: 238–239.) Aineistossa suurin osa kontaktiverbeistä liittyy käsien toimintaan ja liikkeisiin, ja useimmat niistä ovat toiminnan tapaa tai kohteen olomuotoa kuvailevia.

Harjunpää ja rautahuone -teoksen kontaktiverbeistä kaikki paitsi yksi (*potkaista*) kuvaavat käsien liikettä. Eräänlaista etsivää koskettelua ovat *haroa, koetella* ja *tunnustella*. Nopeahkoa tai hellää kosketusta kuvaavat *hieraista, hipaista, pyyhkiä* ja *pyyhkäistä*. Voimakkaampaa ja selkeämmin käteen liittyvää koskemista ovat *ottaa kiinni, tarrautua* ja *tarttua*. *Pökätä* ja *nyhjäistä* ovat tässä samankaltaisia verbejä siinä mielessä, että niiden tarkoituksena on saada kosketettavan kohteen huomio. Koskemista ovat lisäksi *painaa peukalolla* ja *painaa näppäintä*. Neutraalin mutta myös hellän toiminnan kuvauksena toimii *koskettaa*. Edestakaisen liikkeen kontaktia kuvaavat *nykiä*,

nykyttää ja *rummuttaa*. Nykiminen kielii pienestä liikkeestä ja rummuttelu liikkeen tuottamasta äänestä tai rytmistä.

Aseisiin liittyvää kontaktia teoksessa on vain parissa tilanteessa. Toisessa *vedetään revolveri esiin*, toisessa pohditaan väkivallan mahdollisuutta ja todetaan, *ettei voi ryhtyä ammuskelemaan*.

Räätälöity ratkaisu -teoksen edestakaisen liikkeen koskemisverbejä ovat *hieroa*, *rapsuttaa* ja *sukia* sekä *hangata* ja *hinkata*, jotka kertovat voimaa vaativasta toiminnasta. Toistuvaa koskettelua kuvaavat *taputtaa*, *naputella* ja *napsutella*. Ne kuvaavat lisäksi toiminnasta syntyvää ääntä. Etsimistä kuvaavat *kokeilla*, *kopeloida*, *penkoa* ja *tunnustella*. *Kopeloida* ja *penkoa* kuvaavat toiminnan tapaa, joka on mahdollisesti kovakouraista. Hellää koskettamista ovat *koskettaa*, *sipaista* ja *pyyhkäistä* siinä missä *rutistaa*, *survoa*, *taitella*, *tarrata* ja *tarttua* vaativat enemmän voimaa. *Painaa itseään vasten* -ilmaisu tarkoittaa halaamista. Nopeasta ja voimakkaasta liikkeestä sekä sen äänestä kertovat *läimäyttää*, *läjäyttää* ja *napauttaa*. *Lyödä*-verbin toiminta vaatii voimaa, kun taas *pukata* ja *tökätä* ovat lempeämpää lyömistä. Tosin tässä kohtaa myös lyöminen kohdistuu tietokoneen näppäimeen, mitä ei voi pitää kovin voimakkaana. Aineistossa on myös negatiivimuotoiset *lyödä*- ja *kajota*-verbit.

Shokkiaallon koskemis- ja lyömisverbit eroavat muusta aineistosta voimakkuudellaan. Verbeissä on myös muuhun kuin käsiin liittyvää toiminnan kuvausta. Edestakaista tai toistuvaa liikettä kuvaavat *hangata*, *pyyhkiä* ja *repiä*. Epävarmaa tai etsivää koskemista ovat *hamuta*, *haparoida*, *hapuilla*, *koettaa* ja *tunnustella*. Määrätietoista koskemista kuvaavat *tarrata* sekä *tarttua*. Lyömisverbien alaryhmään kuuluvia puristamisverbejä löytyy niitakin: *puristaa*, *rypistää*, *taitella* ja *taittaa*. Väkivaltaista tai vahingoittavaa toimintaa on *hakata*, *iskeä*, *lyödä*, *potkaista*, *ampua* ja *viiltää*. Väkivaltaa tai ainakin sen yritystä on kuvattu myös *suunnata*-verbillä: *suunnata potku*, *~isku*, *~nyrkki* sekä *suunnata ase*. Tämän lisäksi aseella voi *osoittaa* tai *tähdätä*. Samaa sarjaa jatkaa *painaa*-verbi: *painaa veitsenterä kaulalle*, *~ mies lattialle*, *~ kädellä kaulasta*.

Väkivallan suunnittelua, mahdollisuutta tai onnistumista kuvataan silloin, kun tekijä *onnistuu potkaisemaan*, *tappaisi* tai *ei voi ampua*. Tappamisverbi esiintyy myös *joutua*-verbin kanssa, jolloin toiminta on tapahtunut pakon edessä (*joutua surmaamaan*).

Kontaktiverbien merkitysryhmät kaikissa romaaneissa jakaantuvat samalla tavalla siinä mielessä, että kaikissa teoksissa suurimmaksi ryhmäksi nousevat voimaa vaativat verbit (esim. *tarttua*, *hangata*, *survoa*). Mielenkiintoinen ero on kuitenkin siinä, että *Harjunpää ja rautahuone* -teoksessa hellien verbien ryhmä on miltei samankokoinen kuin voimaverbienkin. *Shokkiaallossa* helliä

verbejä ei sen sijaan ole ollenkaan. *Räätälöity ratkaisu* näyttäytyy jälleen monipuolisena, sillä siinä erilaisia kontaktiverbejä on aika paljon ja ne jakaantuvat tasaisesti eri merkitysryhmiin.

Joukon varsinainen erottuja on *Shokkiaalto*, jossa voima- ja väkivaltaverbien määrä on huomattava. Erikoista on myös se, että muissa teoksissa väkivalta joko jää suunnittelun asteelle tai kohdistuu elottomiin esineisiin. *Shokkiaallossa* väkivaltainen kontakti kohdistuu yleensä ihmisiin, ja teoksessa kuvaillaan myös tappamista. *Shokkiaallon* Tanner ei ole erityisen väkivaltainen hahmo, mutta hän ajautuu tilanteisiin, joissa vaaditaan itsensä puolustamista. Samaan aikaan hahmo kokee erilaista väkivaltaa tai sen uhkaa.

Maininnan ansaitsee myös *Harjunpää ja rautahuone*, jossa on hellien verbien monipuolisuutta. Määrällisesti voimaverbejä on enemmän, mutta usein ne kuvaavat samantyyppistä toimintaa (esim. *tarttua*). Hellät verbit, kuten *pökätä*, *hipaista* ja *pyyhkäistä*, liittyvät usein Harjunpään ja työkaverin läheisiin väleihin, ja niihin liittyy osaltaan myös mentaalinen viesti.

3.1.6 Sijainti ja asento

Sijainnin ja asennon verbejä on aineistossa vähän, ja suurin osa niistä kuvaa joko istumista tai seisomista.

Harjunpää ja rautahuone -teoksen verbejä ovat *istua*, *seistä* ja *pysytellä kyyryssä*. *Istua* ja *seistä* kuvaavat neutraalisti toimijan tilaa, kun taas *pysytellä kyyryssä* kuvaa tietynlaista asentoa ja mahdollista piilottelua. *Harjunpää ja rautahuoneessa* myös odotetaan ja piilotellaan. *Olla*-verbillä kuvaillaan erilaisia tiloja, kuten olemista *ovella*, *edessä* tai *paikalla*.

Räätälöity ratkaisu -teoksen asentoverbejä ovat *istua*, *seistä*, *seisokella*, *seisahtua*, *jäädä* ja *nojata*. Näistä *seisokella* kuvaa mahdollisesti odottavaa tilaa ja *seisahtua* hetkellistä ja nopeaa seisomisen tilaa. Tiloja kuvaavat myös *odottaa* ja *olla paikalla*.

Shokkiaallossa toistuvat samat verbit kuin muissakin teoksissa: *istua*, *seistä* ja *jäädä*, joista yksi on konditionaalimuotoinen (*jos hän jäisi*). Tiloja kuvaavat *odottaa* sekä *olla*-verbillisen ilmaisut *olla selin*, *~ ulkona* ja *~ ovelta*.

3.1.7 Omistaminen

Omistussuhdetta voidaan kuvailla erilaisilla vaihtoverbeillä, kuten *myydä*, *ostaa* ja *maksaa*. Omistusta on mahdollista kuvata myös sen kautta, onko omistussuhde esimerkiksi alkanut, loppunut tai jäänyt syntymättä (*löytää*, *menettää*, *kadottaa*). (Pajunen 2001: 269–270.) Tässä työssä omistusverbien määrä on vielä pienempi kuin asento- ja sijaintiverbien.

Esimerkiksi *Harjunpää ja rautahuone* -teoksen verbit ovat *antaa*, *ostaa* ja *löytää*. *Olla*-verbillä kuvataan lähinnä omistamisen negaatiota, eli Harjunpäällä *ei ole suojakäsineitä* tai *revolveria*. Menettämisen ryhmään voi luokitella ilmaisun *häneltä kului useampi vuosi*.

Räätälöity ratkaisu -teoksessa omistusta kuvataan verbeillä *löytää*, *maksaa*, *saada*, *kätkeä* ja *joutua myymään*. Näistä yksi *löytää*-verbi ja yksi *maksaa*-verbi ovat konditionaalimuotoisia, eli verbillä kuvataan joko tulevaa tapahtumaa tai suunnittelua. Lisäksi Koskiselle *suodaan aikaa* ja hän *omistaa talon*.

Shokkiaallon verbit ovat *antaa*, *löytää*, *maksaa*, *ostaa* ja *luovuttaa*. Näiden lisäksi on yksi negaatiomuotoinen *löytää*-verbi sekä *menettää*-verbi. *Antaa*-verbeistä toinen on konditionaalissa.

3.2 Mentaaliset verbit

Mentaaliverbeistä suurimpina ryhminä erottuvat havaintoverbit, kuten *kuulla* ja *nähdä*, sekä puheaktia kuvaavat verbit, kuten *sanoa* ja *vastata*. Lisäksi mentaalitoiminnot (esim. *ajatella*, *tietää*, *toivoa*) ja tunneverbit (esim. *harmistua*, *huolestua*) muodostavat omat ryhmänsä.

Mentaaliverbit eroavat fyysisistä siinä mielessä, että ne kuvaavat useimmin pelkän päähenkilön toimintaa, vaikka aineisto käsittää muidenkin hahmojen verbejä. Lähinnä vain perkeptio- ja kommunikointiverbeissä on muidenkin kuin päähenkilön toimintaa. Tästä johtuen perkeptioluku käsitellään teoksittain, loput luvut päähenkilöiden mukaisesti.

3.2.1 Perkeptioverbit

Romaaneissa esiintyvät perkeptioverbit ovat lähes kaikki näkö- ja kuuloaistiin liittyviä. Kaikissa romaaneissa yleisimmät verbit ovat *katsoa, katsella, nähdä, huomata, tuijottaa, kuulla* ja *vilkaista*.

Perkeptioverbien alaryhmät jakautuvat karkeasti sen mukaan, kuvaako verbi saavutusta vai aktiivista toimintaa. Erikseen on jaoteltu vielä erikoisen tavan, nopean tai muuten poikkeavan toiminnan ryhmät.

Harjunpää ja rautahuone -teoksessa yleisimmät perkeptioverbit kertovat joko havaitsemisen tilasta tai havaitsemisen saavuttamisesta (*nähdä, huomata, erottaa, tunnistaa*). Tällaiset verbit muodostavat huomattavan suuren ryhmän kaikista perkeptioverbeistä. Yli puolet pienempi merkitysryhmä on aktiivisen havaitsemisen ryhmä (esim. verbit *katsella, katsoa, kuunnella*), jossa osa verbeistä kuvaa nopeaa tai hetkellistä tekoa (*kurkistaa, silmäillä, silmätä*). Muuta katsomisen tapaa leksikalisoivat *tuijottaa, tuijotella* ja *kytätä*. (*Kytätä*-verbin voisi ajatella olevan yleisempi poliisin ammatissa, mutta itse asiassa koko aineiston ainut *kytätä* on Harjunpään verbi, joka sekkin kuvaa liikenteessä tapahtuvaa toimintaa.)

Kuulemishavaintoa kuvaavat *kuulla, kuunnella* ja *seurata ääniä* (negaatio). Ne eivät koodaa kuulemisen tarkempaa tapaa, mutta *kuulla*-verbi erottuu joukosta saavutuksena.

Katsomisen tai kuuntelemisen kykyä tai mahdollisuutta kuvataan yleensä modaaliverbin avulla. Tällaisia ovat *ehtiä nähdä, jaksaa kuunnella* ja *voida katsoa* (negaatio). Katsomisen kyvykkyydestä tai halukkuudesta kertovat myös *kaihtaa katsomista, tyytyä tuijottamaan, väistää katse* ja *vältellä katsomista*. Erikoisempia katsomista tai sen tapaa kuvaavia verbejä ovat *heittää katse, mitellä katseellaan* ja *rekisteröidä*, samoin kuin katsomista tai tarkistamista tarkoittava slangimuoto *tsekata* (eng. check). Katsomista voidaan kuvata myös niin, ettei kerrota katsojan vaan katseen aktiivisuudesta; tällöin *katse siivilöi* tai *katse viivähtää*. Edellä olevien lisäksi *tehdä*-verbi on mahdollista liittää näköaistiin: *tehdä havaintoja*. Teoksen ainut hajuaistia kuvaava verbi-ilmaisu on *tuntea haju*.

Räätälöity ratkaisu -teoksen yleisimmät perkeptioverbit ovat *katsoa, katsella, huomata, vilkaista* ja *nähdä*. Selkeästi suurin ryhmä muodostuu aktiivisen toiminnan verbeistä. Tästä suuresta ryhmästä erottuu vielä nopean toiminnan verbit, joita on noin kolmasosa (*silmäillä, vilkaista, käydä vilkaisemassa*). Aktiivisen toiminnan ryhmää noin puolet pienempi merkitysryhmä on saavutusverbien ryhmä (esim. *huomata, nähdä*).

Tulla vilkaisseksi kuvaa nopeaa sekä hieman välinpitämätöntä tapaa. Muita tapaa kuvaavia

verbejä on saman verran kuin nopean katsomisen verbejä: *tihrustaa, tiirata, tuijottaa* ja *tähyillä*. *Kiinnittää huomiota* kertonee sekin tarkkaavaisesta ja uteliaasta katsomisesta. Ei-neutraalia katsomista tai sen tapaa kuvaavat *mittailla katseella* ja *tarkastella*, jotka ovat jollain tavalla arvioivaa katsomista. *Tulla*-verbin lisäksi *jäädä* määrittää muutamia havaitsemisen tilanteita: *jäädä katselemaan*, *~ tuijottamaan* ja *~ kuulostelemaan*. Samanlainen merkitys on *jähmettyä*-verbillä: *jähmettyä kuuntelemaan* ja *~ tuijottamaan*. Katseen tarkkuuteen tai sen kohdistamiseen liittyviä verbejä ovat *kääntää katse*, *laskea katse* ja *kohdistaa katse*. Katsomisen kykyä kuvataan modaaliverbeillä, kuten *joutua*.

Kuulemisverbejä on selkeästi vähemmän, ja niistä aktiivista toimintaa ovat *kuulostella* ja *kuunnella*. *Höristää korvia* kuvaa kuuntelun tapaa. Kuulemista, jossa kuulijalla ei ole aktiivista roolia, kuvaavat *erottaa, kuulla, kuulua, lipua ohi korvien* ja *tarttua korvaan*. Havaitsemisen pakkoa tai siihen alistumista kuvaavat *joutua näkemään, tyytyä kuuntelemaan, suostua kuuntelemaan* ja *~ katsomaan*. Näköaistiin liittyvää kykyä tai mahdollisuutta kuvataan modaaliverbeillä: *ehtiä nähdä, ehtiä havaita* ja *voida katsella* (negaatio). Kyvystä kertoo sekin, että *katse harhailee*. *Räätälöity ratkaisu* -teoksessa muusta kuin näkemisestä ja kuulemisesta kertovat *haistaa, tuntea nenässään* ja *nuuhkaista*.

Shokkiaallon yleisimmät havaitsemisen verbit ovat *katsoa, vilkaista, nähdä, tuijottaa, kuulla* ja *kuunnella*. Aktiivisen havaitsemisen verbit muodostavat suurimman ryhmän (esim. *katsoa, kuunnella*). Näistä kolmasosa kuvaa nopeaa toimintaa (*vilkaista*). Tämän kolmasosan kanssa samansuuruinen ryhmä on saavutusverbien joukko (*nähdä, kuulla*).

Kuulla ja *nähdä* ovat neutraaleja havaitsemisen tiloja tai kykyjä. Havaitsemisen kyvystä tai pystymisestä kertovat myös *erottaa, hahmottaa* (negaatio), *pystyä tarkkailemaan, saada katse irti* (negaatio), *saattaa nähdä, yrittää saada selvää* (katseella) ja *yrittää katsoa*. Näkemisen saavutusta, onnistumista tai epäonnistumista kuvaavat *ehtiä nähdä* ja *saada näkyviin* sekä negatiomuotoiset *onnistua näkemään* ja *jäädä huomaamatta*. Aktiivisia ja arvioivia katsomisverbejä ovat *hakea katseella, etsiä katseella, haravoida katseella, rekisteröidä, seurata, tarkkailla* ja *varmistaa* (katseella). Katsomisen intensiivisyydestä kertovat *iskeä silmänsä, keskittyä katselemaan, naulita katseensa, pitää silmällä, suunnata katseensa* ja *tarkentaa katseensa, ~katsetta*, tavallaan myös *panna merkille*. Katsomisen pakkoa tai tilannetta, johon katsoja ei voi vaikuttaa, kuvaavat verbit *joutua katsomaan, kohdata silmät, pakottaa katsomaan, saada katse irti* (negaatio) ja *vilistä silmissä*. Eräänlaista pakkoa kuvaa myös *saada* (joku) *tuijottamaan*. *Vilkaista*-verbin lisäksi nopeaa ja toistuvaa katsomisen tapaa kuvaa *vilkuilla*. Muuta tapaa tai katsomiseen liittyvää tarkennusta tai liikettä leksikalisoivat *kurkistaa, kääntää katse, luoda katse, nostaa katse, siirtää katse* ja *palauttaa*

katse. Myös *antaa*-verbin avulla kuvataan katsomisen tapaa ja silmien liikettä: *antaa katseen kiertää, antaa katseen liukua, antaa katseen haravoida*.

Näköhavaintoverbien ryhmään voidaan katsoa kuuluvan myös erilaiset näyttämiserbit, kuten *osoittaa* ja *näyttää*, vaikka niiden paikka voisi olla myös liikefleksioivien ryhmässä (Pajunen 2001: 327). Tässä kohdin olen lajitellut näyttämiserbeihin verbin *paljastaa*, sillä sen ideana on näyttää jotakin jollekin. Samakantainen *paljastua* (negaatio) voi kuvata näkymistä tai hieman monimutkaisemman toiminnan tulosta, esimerkiksi puheaktin seurausta (*hän ei ollut vielä paljastunut*).

Shokkiaallossa on enemmän kuulohavainnon verbejä kuin muissa romaaneissa, ja yleisimpiä niistä ovat jo kertaalleen mainitut *kuulla* sekä *kuunnella*. Muita kuulemisverbejä ovat *kuulostaa, kuulostella* ja *kuuhua*, joista vain *kuulostella* on aktiivista toimintaa. *Keskittyä kuuntelemaan* kertoo havaitsemisen toiminnan intensiivisyydestä ja *kaikua korvissa* sekä *hautautua korvissa* kuulemiskokemuksesta. Kuulo- ja näköhavaintojen lisäksi kerrotaan vain yhdestä muusta aistista, joka sekin on monitulkintainen *tuntea* (veren maku).

Kaikissa romaaneissa suurimmat verbiryhmät ovat näkö- ja kuulohavaintoa leksikalisoivat verbit. *Harjunpää ja rautahuone* -teoksen verbit erottuvat muista siinä, että ne kuvaavat useammin havainnon saavutusta tai tilaa, ei aktiivista toimintaa (*nähdä, kuulla*). Esimerkiksi *huomata*-verbiä esiintyy huomattavan paljon. Toisaalta teoksessa on myös erilaisia aktiivisia nopean havaitsemisen verbejä (*silmäillä, silmätä, vilkaista*). *Räätälöity ratkaisu* -teoksessa havaitseminen on yleensä neutraalia toimintaa (*katsella, katsoa, nähdä*), vaikkakin verbeissä on samanlaista saavutusmaisuuksia kuin *Harjunpää ja rautahuone* -teoksessakin. Erityisesti *jäädä*- ja *jähmettyä*-verbiin avulla kuvatut toiminnat kertovat tilanteesta, jossa on vähemmän aktiivisuutta. *Shokkiaallon* erityispiirteeksi voi sanoa nopean ja aktiivisen toiminnan (*katsoa, kuunnella, vilkaista, vilkuilla*), samoin erityisen katsomisen tavan (*tuijottaa*). Teoksessa ei myöskään *huomata* mitään; ainut siihen viittaava verbi-idiomi on *panna merkille*. *Shokkiaallossa* on myös enemmän kuulemisverbejä kuin muissa romaaneissa.

Koko aineistossa on myös muutama *olla*-verbillä muodostettu havaitsemisen tila, kuten *olla erottavinaan* (*Harjunpää*), *olla huomaavinaan* (*Koskinen*) sekä *olla näkevinään* ja *olla aistivinaan* (*Shokkiaalto*). Tällaiset omistusliitteelliset kvasirakenteet kuvaavat tilanteen esimerkiksi teeskentelynä, unena tai kuvitelmana (ISK § 453). Aineistossani vastaavat rakenteet voi luokitella kuvitelmiiksi, joissa henkilö luulee nähneensä tai kuululleensa jotakin. Esiintymiä on kuitenkin niin vähän, etteivät ne muuta kuvaa romaanien havaitssijoista.

3.2.2 Kommunikointi ja viestintä

Kommunikointiverbeissä on sama ilmiö kuin muissakin mentaaliverbeissä, eli suurin osa verbeistä on päähenkilöhahmon omaa toimintaa. Vain muutamat verbiesiintymät ovat sellaisia, joissa joku muu esimerkiksi *sanoo* ja päähenkilö kuuntelee. Yleisimmät tällaiset verbit ovat *sanoa*, *kysyä*, *vastata*, *kertoa*, *huutaa* ja *kuiskata*.

Kommunikointiverbit on jaettu merkitysryhmiin esimerkiksi tunnetilan ja puhutavan mukaan. Suurimmaksi merkitysryhmäksi muodostuu kaikilla hahmoilla affirmatiivien eli raportoivien verbien ryhmä (esim. *puhua*, *sanoa*, *kertoa*, *selostaa*, *selittää*).

Eniten erilaisia kommunikointiin liittyviä verbejä löytyy Koskiselta, vähiten Harjunpäältä. Yleisimpiä verbejä jokaisella hahmolla ovat *sanoa*, *kysyä* ja *vastata*.

Tannerin eri puheverbien vähyys selittynee sillä, että hänen kommunikoinnissaan toistuu useasti verbi *sanoa*, joka kattaa noin puolet kaikista puheakteista. Myös Harjunpäällä *sanoa*-verbi on suuressa roolissa; Harjunpää *sanoo* melkein puolesta tapauksista. Koskisen *sanoa* kattaa vain pienen osan kommunikointitilanteista. Tannerin seuraavaksi yleisimmät verbit ovat *kysyä*, *vastata* sekä *huutaa*, *jatkaa*, *toistaa* ja *pyytää*. Harjunpäällä yleisimmät verbit sanomisen jälkeen ovat *vastata*, *todeta*, *äännähtää* sekä *aloittaa*, *kuiskata*, *kysyä* ja *suhahtaa*. Muihin hahmoihin verrattuna Harjunpäästä tekee erilaisen se, että hänen *vastata*-verbinsä ovat kaikki kieltomuotoisia. Koskisella seuraavaksi yleisimmät verbit ovat *vastata*, *kysyä*, *kertoa*, *keskeyttää*, *hymähtää*, *kehottaa*, *luvata* ja *siirtyä*.

Harjunpään kommunikoinnissa sanomisverbejä on kaksi kolmasosaa ja puhumisverbejä kolmannes. Affirmatiivien ryhmä on noin kuusi kertaa isompi kuin seuraavaksi suurimmat verbiryhmät, puhumistavan ja kuiskaamisen verbit.

Harjunpään kommunikointi näyttäytyy jokseenkin hankalana, kun tarkastellaan puhumistavan verbejä. Hän muun muassa *ähkäisee*, *äännähtää*, *urahtaa* ja *urisee*. Harjunpään huutamisverbejä ovat *huikata*, *huutaa* ja *korottaa ääntä*. Kuiskaamisverbejä Harjunpäällä ovat *kuiskata* ja *suhahtaa*, lisäksi hän *on hiljaa* tai *vaiti*. Tunnetilaa kuvaavat *kiroilla*, *kivahtaa* ja *murahtaa*.

Harjunpään sanomisverbit rajoittuvat affirmatiivisiin (*todeta*, *tokaista*, *puhua*) sekä kysymis- ja vastaamisverbeihin (*kysyä*, *kysäistä*, *vastata*, *kuitata*). Myös muodon *väistää* kysymys olen lajitellut vastaamisverbeihin.

Koskisen kommunikointiverbeistä lähes neljännes on puhumisverbejä, loput sanomisverbejä. Affirmatiiviverbien jälkeen suurimmat ryhmät muodostuvat puhumistavan sekä kysymisen ja vastaamisen verbeistä. Näitä ryhmiä hieman pienempiä ovat sitoutuvien (*luvata*), ilmaisevien (*vakuuttaa*), tunnetilan (*manata*) sekä kyvyn (*malittaa*) verbiryhmät.

Puhumistapaa tarkasteltaessa Koskinen näyttäytyy monipuolisimpana hahmona. Hänen verbeissään näkyvät niin ongelmat, tunnetilat kuin kuulijan kannanottokin. Kuulijan kannanotoksi olen Koskisen osalta lajitellut verbit *suoltaa* (*korulause*), *töksäyttää* ja *säikäyttää huudolla*. Puhumistapaa tai -ongelmia kuvaavat muun muassa verbit *huoahtaa*, *mumista* ja *urahtaa*. Eräänlaisena puhujan ongelmana voisi pitää myös verbejä *livauttaa* ja *lipsauttaa*. Koskinen myös *keskeyttää* toisen puhujan usein, minkä senkin voisi analysoida kuulijan kannanotoksi tai puhujan ongelmaksi. Koskisen hahmon kommunikointiongelmat eivät tule esille ainoastaan verbien kautta, vaan myös kerronnan tasolla. Koskinen pohtii toistuvasti sitä, kuinka vaikeaa hänen on keksiä oikeanlaisia sanoja tiettyihin tilanteisiin, esimerkiksi suruvalitteluihin. Tämä osaltaan vaikuttanee Koskisen kommunikointiverbien suureen määrään. Tunnetiloja hänen puhumisverbeistään kuvaavat esimerkiksi *hikkaista*, *hymähtää* ja *naurahtaa*. Lisäksi hän *jupisee ärräpäitä*, *kiroaa* tai häneltä *karkaa perkeleitä*.

Sanomisverbeissäkin Koskisen monipuolisuus korostuu; häneltä löytyy kaikkia muita paitsi performatiivisia verbejä. Affirmatiiviset verbit (*selostaa*, *todeta*, *kommentoida*) ovat suurin ryhmä, mutta myös kysymisverbejä (*kysyä*, *pyytää*, *tivata*) on enemmän kuin muilla hahmoilla. Osa Koskisen kysymisverbeistä on erikoisempia ilmaisuja, kuten *kohdistaa kysymys* tai *hypätä kysymykseen*. Myös affirmatiiveissa on pari tällaista (*pukea sanoiksi*, *siirtyä asiaan*, *~aiheeseen*). Samankaltainen verbi on myös *kiertää kysymys*, jonka olen lajitellut vastaamisverbiksi. Muita Koskisen vastaamisverbejä ovat *vastata* ja *kuitata kysymys*. Muita alaluokkiin kuuluvia verbejä Koskisella on suunnilleen saman verran kustakin ryhmästä: arvioivia (*kiittää*, *vähätellä*), sitoutuvia (*ehdottaa*, *päättää*) ja ilmaisevia (*myöntää*, *kehaista*). Ohjaavat verbit (*komentaa*, *käskeä*) korostuvat Koskisen hahmolla, ehkä senkin takia, että hän on päähenkilöistä ainoa, joka on komisariona johtavassa eli myös käskävässä asemassa.

Tannerin verbeistä noin viidesosa on puhumisverbejä, loput sanomisverbejä. Kuten muillakin hahmoilla, myös Tannerilla suurimmaksi ryhmäksi muodostuu affirmatiivien verbiryhmä. Toiseksi suurin ryhmä syntyy kysymisverbeistä. Muut pienemmät merkitysryhmät ovat keskenään suunnilleen samankokoisia.

Tanner erottuu muista hahmoista lähinnä performatiivisilla verbeillään (*esitellä*, *esittäytyä*, *tervehtiä*). Muuten hänellä on samoja ilmaisevia (*vaatia*), sitoutuvia (*valehdella*) ja ohjaavia

(*kieltää*) verbejä kuin muillakin hahmoilla. Kysymysverbien ryhmä on suuri, mutta se muodostuu vain kolmesta eri verbistä: *kysyä, kysellä* ja *pyytää*.

Puhumisverbeistä Tannerin tunnetilaa kuvaavat *hymähtää, kivahtaa* ja *kirota*.

Puhumistavasta tai -ongelmista kertovat *huohottaa, sopertaa* ja *arastella puhua*. Huutamisverbejä ovat *huutaa* ja *karjaista*, kuiskaamisverbejä *mutista, kuiskata* ja *sihahtaa*. Kuiskaamisen lisäksi Tanner *pysyy hiljaa* tai *vaiti*. Puhumisen kykyä kuvaavat lähinnä modaaliverbit, kuten *joutua, pystyä, voida* ja *yrittää*.

Hahmojen kommunikointiverbeihin on laskettu mukaan myös verbejä, joihin ei välttämättä liity puhetta. Tällaisia ovat erilaiset päällä ja kädellä tehtävät liikkeet. Koskinen joko *nyökkää* tai *nyökkäilee osaaottavasti*. Ollessaan eri mieltä jostakin hän *pudistelee, pyörittelee* tai *pyöräyttää päätään*. Tannerilla korostuvat erilaiset kädenliikkeet, kun hän *näyttää merkkiä, viittaa mukaan* tai *vinkkaa mukaan*. Tanner myös *nyökkää* myöntymisen merkiksi.

Lisäksi kommunikointiverbeihin on jaoteltu lukemisen, kirjoittamisen ja puhelimella soittamisen verbit. Näihin verbeihin liittyy viestiminen. Verbejä ei ole suuria määriä, ja Harjunpäällä niitä on vähiten, sillä hän lähinnä *käy läpi* tai *lukee* jotakin, tai sitten *piirtää* ja *kirjaa* asioita. Koskisella korostuvat erilaiset kirjoittamisen ja piirtämisen verbit, kun hän *kirjoittaa, merkitsee, ruksaa* tai *sutaisee* muistiinpanoja. Koskinen myös *lukee, käy läpi* ja *laskee* tietoja. Tanner erottuu joukosta sillä, että hänellä on eniten soittamiseen ja muuhun elektroniikkaan liittyviä verbejä. Hän *soittaa* usein, tai sitten hän *ottaa yhteyttä* tai *puhelun*. Lisäksi Tanner *näppäilee, naputtelee* tai *syöttää* tietoja erilaisiin koneisiin, kuten navigaattoriin. Vähemmän Tanner *lukee* tai *sela* esimerkiksi kirjaa.

3.2.3 Ajattelu, tiedollinen prosessi ja valvetilan muutos

Ajattelun ja tiedollisen prosessin verbit on jaettu neljään isompaan merkitysryhmään, joita ovat ajattelu (esim. *tuumia*), aavistus ja arviointi (*punnita*), toivominen (*uskoa, toivoa*) sekä henkinen kyky (*osata, yrittää*). Lisäksi on verbiryhmä, jossa kuvataan mielen tai ajatusten toimintaa (esim. *hänen mielellään kävi ajatus*). Näistä suurin on ajattelun ryhmä, joka jakautuu osaltaan sen mukaan, onko ajattelu ja tiedon prosessointi aktiivista (*mieltiiä*), tilamaista (*tietää, muistaa*) vai hetkellistä (*arvata*). Jokaisessa teoksessa yleisimmät tiedolliseen prosessiin liittyvät verbit ovat tietämiseen, miettimiseen tai muistamiseen liittyviä.

Harjunpään verbien merkitysryhmistä suurimmat muodostuvat tilan ja kyvyn verbeistä (esim. *tietää, voida*). Melkein yhtä suurena erottuu ryhmä, jossa kuvataan ajatusten tai mielen toimintaa (esim. *hänen mielessään muhii*). Tätä voikin pitää Harjunpään erityispiirteenä. Suurimpia ryhmiä noin kolmanneksen pienempiä ovat aktiivisen ja hetkellisen ajattelun verbiryhmät (*ajatella, arvata*) sekä kykyverbien ryhmä, joka kuvaa kykyä tai tilaa, joka liittyy tiedon varmuuteen ja mielipiteeseen (*olla mieltä, olla varma*). Puolet pienempi on arvioverbien ryhmä.

Harjunpään ajattelua kuvataan esimerkiksi yksittäisillä verbeillä (*ajatella, mieltä, tuumia*) tai modaaliverbin avulla (*ehtii ajatella* (negaatio), *täytyä mieltä*). Tällöin ajattelu on aktiivista toimintaa, mutta tiedollisista prosesseista kerrotaan paljon myös mielen kautta. Mieli ikään kuin työskentelee itsekseen, jolloin asia joko *käväisee, muhii* tai *muotoutuu mielessä*. Samaan tapaan Harjunpään *päässä pyörii* tai *hänen sisällään pyörii levy*, tai Harjunpäälle *syntyy mielikuva* tai *vaikutelma*. Pään sisällä voi käydä niinkin, että ajatukset ovat toimijoita, jolloin ne joko *takkuavat* tai *vilistävät*. Harjunpää myös *makustelee mielessään* ja *maistelee sanaa*. Muistamisen mieli toimii niin, että asia joko *iskee, nousee* tai *pulpahtaa mieleen*. Harjunpää myös *painaa* tai *palauttaa mieleen*, samoin kuin *haroo muistia* tai *mieltä*. Yleinen on myös perusverbi *muistaa*, jonka esiintymistä puolet on kieltomuotoisia. *Saada*-verbi kuvaa tilanteita, joissa Harjunpää joko *saa* tai *ei saa* jotakin *mieleensä*.

Harjunpään nopean ymmärtämisen hetkiä kuvataan verbeillä *arvata, oivaltaa* ja *tajuta*, tai sitten hänellä *sytyttää, tuikahtaa, tuikahtelee* tai *välähtää*. Negaatiomuodossa esiintyvät verbit *keksiä, pälkähtää, päästä jyvälle* ja *tajuta*. Harjunpää voi myös *olla selvillä, ~ mieltä, ~ varma, ~ tosissaan* tai *alkaa olla varma*, tai sitten hänelle *selviää* asioita. Kyseiset verbit kertovat tekijän tilasta eivätkä niinkään aktiivisesta toiminnasta, samoin kuin verbit *tietää, tiedostaa, ymmärtää, alkaa ymmärtää, alkaa tajuta* ja *käsittää*.

Yleisesti ottaen Harjunpään päänsisäinen toiminta ei ole hänen omaa aktiivista toimintaansa, vaan mieli ja ajatukset tuntuvat toimivan hänestä riippumatta tai ainakin Harjunpään kontrollin ulkopuolella. Tällaisia tilanteita edustavat esimerkiksi seuraavat verbiesiintymät:

37) Jokin hänessä jo **puntaroi** [--]. (Harjunpää: 86)

38) Jokin vaisto hänessä **oli** silti **toiminut** [--]. (Harjunpää: 9)

39) [--] ja hänessä **kyti** myös jo jossain [--]. (Harjunpää: 20)

Edellä olevat esimerkit eivät ole aktiivista toimintaa mutta eivät myöskään selkeitä ajatteluverbejä. Ne tulevat lähemmäs vaistoa tai tunnetta kuin varsinaista tietämistä ja voisivat siinä mielessä olla emootioverbejäkin. Olen kuitenkin luokitellut verbit arvioinnin ja aavistamisen ryhmään.

Harjunpään arviointia kuvataan myös pidemmällä kuvauksilla, jotka viittaavat mahdollisuuteen tai menneisyyteen, kuten tässä: *Vielä jokunen vuosi sitten hänen poliisiminänsä olisi saanut voiton ja hän olisi mennyt katsomaan, mutta nyt hän päätyi siihen [--].* (HA: 67). Harjunpää pohtii, pitäisikö hänen mennä katsomaan pihapiirissä mahdollisesti makaavaa eläimen raatoa, mutta tällä kertaa hänen *poliisiminänsä ei saa voittoa*. Samantapainen arviointi tapahtuu talossa, jossa Harjunpään ajattelua kuvataan näin: *[--] ja kun hän pääsi perille, hänestä tuntui että talo oli jo puolittutu; se oli sanonut hänelle talojen tavalla päivää.* (HA: 75). Kyseisessä tilanteessa Harjunpää on työkeikalla, jossa hänen täytyy tehdä havaintoja talosta ja siitä, onko poliisin jahtaama mies liikkunut siellä. On vaikea sanoa, millä tavalla talot sanovat päivää: onko tiedollinen prosessi silloin rationaalista vai emotionaalista? Harjunpäällä on myös *tuntua-* sekä *haistaa-*verbit, jotka liittyvät arviointiin.

Harjunpäälle ominaiset *huomata-*verbit esiintyvät ajattelun toiminnassakin. Harjunpää esimerkiksi *huomaa ajattelevansa ja huomaa toivovansa*. Tiedolliset prosessit tapahtuvat kuin vahingossa. Kykyä tai toivomista kuvaavat verbit *haluta, toivoa, uskoa, odottaa* ja kielto- tai kieltomuotoinen *luottaa*. Lisäksi Harjunpäällä on kielto- tai kieltomuotoiset *jaksaa, kyetä* ja *uskaltaa*. Samaten *osata-*verbi on kielto- tai kieltomuotoinen, sillä yli puolet sen esiintymistä on negaatiolla. Harjunpää *ei* esimerkiksi *osaa ajatella, ~ tunnistaa, ~ määrittellä tai ~ perustella*.

Harjunpään valvetilan muutoksia kuvataan verbeillä *valpastua, havahduttaa, säpsähtää* ja *väsyttää*. Nukkumiseen liittyvät *heräillä, herätä* ja *nukkua* (huonosti).

Koskisella suurimpia verbiryhmiä muodostuu kyvyn (esim. *voida*) ja aktiivisen ajattelun verbeistä. Hieman pienempinä erottuvat tilan (*tietää*) sekä kykyyn ja mielipiteeseen liittyvien verbien ryhmät (*olla mieltä*). Suurimpia ryhmiä noin puolet pienempiä ovat nopean ajattelun, arvion sekä valvetilan verbiryhmät. Samaa kokoluokkaa on myös mieltä ja ajatuksia kuvaavien verbien joukko.

Koskisen ajattelua kuvataan yksinkertaisesti verbeillä *mieltä, ajatella, kerrata* ja *keskittyä*. *Mieltä-*verbin kaltaisia ovat ilmaisut *jäää mieltimään, ruveta mieltimään, mennä mielteliääksi* ja *vetää mielteliääksi*. Usein tiedollista toimintaa kuvaillaan ajatusten kautta. *Ajatus* esimerkiksi *kulkee, tökkii, valuu* tai *pyörii*. Koskinen myös *alkaa koota ajatuksia* ja *ravistaa hullut ajatukset*, tai sitten hän *jää herkuttelemaan ajatuksella* tai *jää kokoamaan ajatuksia*. Ulkopuolisen tekijän vaikuttaessa hahmon ajatteluun jokin *johdattaa ajatukset muualle, katkaisee ajatuksen* tai sitten Koskinen *ei saa kiinni ajatuksesta*.

Tietämisen tilaa kuvaavat verbit *ymmärtää, tietää* ja *muistaa*. Tila on mahdollista kuvailla

mielen kautta, ja tällaisia ilmaisuja ovat *käydä mielessä, jäädä mieleen, tulla mieleen* (negaatio), *nousta mieleen* ja kyvystä kertova *yrittää palauttaa mieleen*. Lisäksi Koskinen *hahmottaa mielessään*, joka tarkoittaa tässä muistelemista. Jotakin voi myös *olla mielessä*. Muistamiseen liittyvästä pelosta kertoo *unohtaa*, joka konditionaalimuotoisena kuvaa kuviteltua tilaa.

Henkisen kyvyn ryhmään kuuluu Koskisella muun muassa erilaisia tietoa ja siihen liittyvää mielipidettä kuvaavia verbejä. Hahmon tilaa kuvaa luonnollisesti *olla*-verbi, jolloin Koskinen *on* joko *varma, vakuuttunut* (myös *alkaa olla vakuuttunut*), *väärässä, mieltä* tai *eri mieltä* sekä *olla vastaan* (negaatio). Tähän ryhmään kuuluvat myös *tehdä päätös* ja *päättää*, joiden esiintyvyyttä liittynee Koskisen johtavaan asemaan, jossa hän joutuu tekemään päätöksiä. Tiedon varmuudesta kertovat ilmaisut *päästää epäily mieleensä* tai *olla valmis muuttamaan mieltään*. Tavallaan henkiseen kykyyn liittyvät myös tiedollisen prosessin vaikeudet. Koskinen esimerkiksi *yrittää keksiä, ei ole* (meinata) *käsittää* tai jokin *jää* hänelle *epäselväksi*, samoin kuin asia *ei selviä* hänelle. Muutoin Koskisen kykyä kuvaavat verbit *osata, kyetä, rohjeta, uskaltaa* sekä *voida*.

Nopean tai äkillisen tiedon verbejä edustavat *arvata, keksiä, tajuta* sekä *oivaltaa*. Arvioinnista tai aavistamisesta kertovat *ihmetellä, arveluttaa, aavistaa, olla aavistus, pitää* jonakin ja *tuntea vainu nenässään*.

Koskisen luulemisen ja toivomisen verbejä ovat *kuvitella, haluta, odottaa, toivoa, uskoa* ja *olla helppo uskoa*. Uskomisen vastakohtana on kieltomuotoinen *ottaa todesta*.

Koskisen valvetilaan liittyviä verbejä ovat *havahtua, valpastua* ja *terävöityä*. Unitilasta kertovat *herättää, herätä, nukahtaa, saattaa nukahtaa, olla unessa, väsyttää* ja *vaipua horrokseen*.

Tannerin suurin verbiryhmä kuvaa tilaa, ja useimmiten tilan verbinä toimii *tietää*. Noin neljänneksen pienempi on aktiivisen ajattelun verbiryhmä (esim. *mieltä*). Loput verbiryhmät erottuvat lähes samankokoisina. Mielen ja ajatusten verbit (*olla mielessä*) sekä kyvyn (*voida*), hetkellisen ajattelun (*arvata*), kyvyn ja mielipiteen (*olla mieltä*) ja arvion (*punnita*) verbit muodostavat suunnilleen yhtä suuret ryhmät. Pienin joukko on valvetilan verbiryhmä (*herätä, väsyttää*).

Tannerilla korostuvat muistamisen sekä tiedollisen prosessin kyvyn verbit. Tanner *ajattelee, keskittyy ajattelemaan, pohtii, mieltii* sekä *antautuu mieltimään*. Vastakohtaisesti hän *ei jää mieltimään, ei suostu ajattelemaan, kieltäytyy ajattelemasta* ja *pitää ajatukset kurissa*. Samantapaista kamppailua kuvataan *pakottaa*-verbin avulla: Tanner *pakottaa itsensä keskittymään* ja *pakottaa mielikuvituksensa kuriin*. Sekavissa tilanteissa Tanner selviytyy niin, että hän *yrittää koota ajatuksiaan* ja *yrittää saada ajatukset järjestykseen*. Henkistä kykyä ja tahtoa koetellaan, kun

Tanner *yrittää ajatella*, ~ *keskittyä*, ~ *lohdututtua* ja ~ *mieltä*. Lisäksi Tanner antaa *iskostua tajuntaansa* eli ilmeisesti pohtii tai sulattelee asiaa, samoin hän *keskittää ajatuksensa*. Asiat voivat lisäksi *olla mielessä* tai *päässä*, *pyöriä päässä* tai *täyttää tajunnan*. Kun asioita on liikaa, Tannerin *päähän ei mahdu yhtään ajatusta* tai hän *ei tunnu saavan otetta*. Tanner voi myös *luopua ajatuksesta*. Muutoin Tannerin kykyä kuvaillaan verbeillä *osata*, *pystyä*, *uskaltaa*, *täytyä* ja *yrittää*.

Erilaisia nopean ymmärtämisen hetkiä Tannerilla on kyllä, mutta ne kuvataan useimmiten verbillä *tajuta*. Lisäksi Tanner *oivaltaa*, *arvaa* tai jotakin *jysähtää* hänen *mieleensä*.

Muistamiseen liittyvät ilmaisut *toistua mielessä*, *toistella mielessä* sekä tavallaan *kieppua mielessä* (*Elinan nopeatahtinen vuodatus kieppui kaleidoskooppina Rikun mielessä.*, SA: 239). Samaan tapaan asiat voivat *nousta mieleen*, *tulla mieleen*, *tuoda mieleen*, *vyöryä mielessä* tai *soida päässä*. Tannerilla on myös pari erikoisempaa muistamisen hetkeä:

40) Maalien värisävyt, jostain leijuva rasvan tuoksu, ihmisten pukeutuminen ja eloisana soljuva kieli palauttivat hänet lapsuudesta tuttuun miljööseen. (Shokki: 164)

41) Hän yritti rauhoitella itseään, mutta Novikov makasi hänen edessään yhä uudelleen [--]. (Shokki: 105)

Ensimmäisessä esimerkissä Tanner muistelee lapsuuden miljöötä, toisessa hänen järkyttynyt mielensä toistaa näkyä kuolleesta miehestä. Lisäksi Tannerilla on muistamisen verbit *muistaa*, *muistella*, *muistuttaa* ja *painaa mieleen*.

Tiedollisesta tilasta kertovat verbit *tietää*, *käsittää* ja *ymmärtää*. Tiedon varmuutta kuvaillaan ilmaisuilla, joiden mukaan Tanner *on* jotakin *mieltä*, ~ *oikeassa*, ~ *varma* tai ~ *vakuuttunut*. Hän saattaa *olla* myös *jyvällä* tai *samalla aaltopituudella*, tai hän *vakuuttuu* ja *ottaa tosissaan*. Toisaalta Tannerin *on vaikea suhtautua tosissaan* (väitteeseen) tai *vaikea uskoa näkemäänsä*. Muut Tannerin *uskoa*-verbit ovat kieltomuotoisia. Hän *on* myös *varuillaan* tai *varautunut*. Harkinnasta tai arvioinnista kertovat verbit *empiä*, *harkita*, *epäillä*, *alkaa epäillä*, *punnita*, *arvella* ja *arvioida*. Tanner myös *joutuu harkitsemaan*, *tekee päätöksen* ja *päittää*.

Luulemisen ja toivomisen verbeissä ei ole suurta vaihtelua, sillä suurimmassa osassa tilanteita Tanner *haluaa*. Muuten hän *kuvittelee*, *luottaa*, *luulee*, *odottaa* ja *toivoo* tai *elää toivossa*.

Valvetilan muutoksissa Tanner on pitkälti samankaltainen kuin muutkin hahmot. Hän *valpastuu*, *havahtuu*, *herää* tai häntä *väsyttää*. Poikkeuksena ovat huimaamista kuvaavat tilanteet, joissa *lattia heilahtaa Rikun alla* tai *kaikki katoaa Rikun ympäriltä*.

Yhteenvedona voi todeta, että Harjunpää on useimmiten tiedollisessa tilassa, Koskinen miettii ja ihmettelee, kun taas Tanner kokee ajattelun nopeana ja voimakkaana.

Harjunpäällä on paljon tiedollisen tilan tai kyvyn verbejä, ei niinkään aktiivista toimintaa (esim. *ajatella*). Ominaista Harjunpäälle on se, että ajatukset ja asiat muotoutuvat hänen sisällään, ikään kuin itsenäisinä toimijoina. Toisinaan Harjunpään päänsisäistä maailmaa on hankalaa määritellä, etenkin kun jokin Harjunpäässä puntaroi tai jokin vaisto toimii hänessä. Kaiken kaikkiaan jää tunne siitä, ettei Harjunpään tiedollinen toiminta ole selvää hahmolle itselleen.

Koskiselle ominaista on miettiminen, ajatuksiin vaipuminen ja ihmettely. Hän myös havahtuu usein. Ilmeisesti esimiesasemansa takia Koskinen tekee paljon päätöksiä. Sen lisäksi Koskisen kuvauksessa on enemmän arviointia, epäilyä ja arvailua, mikä liittyy rikosten selvittelyyn.

Tannerilla nousivat esiin erilaiset kyvyn kuvaukset, joissa hahmo yrittää tai pakottaa ajatuksiaan. Tannerin tavaramerkkinä ovat lisäksi nopeat ja vahvat tiedolliset prosessit. Hän esimerkiksi tajuaa siinä, missä Harjunpää ja Koskinen ymmärtävät tai arvaavat. Tannerilla on kokonaisvaltaisia tai voimakkaita kokemuksia, kun esimerkiksi ajatukset *vyöryvät* tai tieto *jysähtää*. Lisäksi hänelläkin on arvioinnin ja epäilyn verbejä, mutta ne liittyvät yleensä Tannerin erityisasemaan, jossa hän taistelee yksinään jonkinlaista salaliittoa vastaan. Hahmon täytyy vähän väliä arvioida sitä, kehen ja mihin voi luottaa.

Kaikissa teoksissa on kuitenkin hyvin samankaltaisia tai jopa samoja verbejä. Esimerkiksi yleisimmät verbit kaikilla hahmoilla ovat kutakuinkin samoja (*tietää, miettii, haluta*). Myös verbien jakautuminen on kaikilla samansuuntaista – esimerkiksi suurimmat ryhmät rakentuvat ajattelun ja muistamisen verbeistä. Vahvimmin eroja tulee esiin muutoin kuin yksittäisten verbien kautta, esimerkiksi *olla*-verbien ja modaaliverbien avulla. Ratkaisevampaa onkin se, millaisessa roolissa hahmo on eri verbien yhteydessä.

3.2.4 Emootio

Tunneverbit on lajiteltu ryhmiin muutaman niin sanotun perustunteen mukaan. Kaikissa romaaneissa erottui hyvin samankaltaiset ryhmät, joita voisi kuvailla sanoilla ilo, suru (tai väljemmin positiiviset ja negatiiviset tunteet), pelko, yllätys ja kaipaus tai halu. Erikseen on lajiteltu myös eräänlainen kyvyn, yrityksen ja ominaisuuden ryhmä, jossa verbit kuvaavat tunteista selviytymistä tai niiden välttämistä.

Kaikissa romaaneissa suurimpana ryhmänä erottuivat erilaiset negatiiviset tunteet.

Yksittäisiä frekventtejä tunneverbejä ei juuri esiintynyt, mutta eniten esiintymiä on verbeillä *pelätä*, *tuntea* ja *tuntua*.

Harjunpäällä yleisimpiä verbejä ovat *tuntea* ja *olla*, ja hänen erityispiirteensä on tunnetilojen huomaaminen (esim. *huomata hymyilevänsä*). Suurimpana merkitysryhmänä erottuu negatiivisten tunteiden verbiryhmä. Sitä noin puolet pienempiä ovat positiivisten tunteiden, pelon ja kyvyn verbiryhmät.

Negatiivisia tunnetiloja ovat esimerkiksi ne, joissa Harjunpäättä *painaa*, *riippii oudosti*, *hiertää* tai *vilustaa*. Kausatiivinen *saada*-verbi ja ulkopuolinen tekijä *saavat* Harjunpään *hermostuneeksi*, *tyytymättömäksi* tai *olon hämilliseksi*. *Olla*-verbi kuvailee paljon Harjunpään tiloja: Harjunpää *on hämillään*, *levoton*, *tyytymätön*, *työlääntynyt* tai *vaivaantunut*. Hän *on* myös *täynnä surua*, mitä kuvaillaan näin:

42) [--] ja hän oli yllättäen täynnä surua eikä hän tiennyt varsinaisesti miksi, se vain oli hänessä raskaana kuin vettynyt sarka. (Harjunpää: 20)

Samassa tilanteessa tulee esiin yksi Harjunpään erikoisista *tuntea*-verbeistä, kun kuvaus jatkuu:

43) Sitten hän tunsikin niin kuin monesti nuorempana, että olisi helpotus vain yksinkertaisesti lähteä ja kävellä verkkaan rämeellä ja hengittää sitä tuoksua joka saappaanpolkaisuista lähti. (Harjunpää: 20)

Edellä olevaa tunnetta on vaikea kuvailla yhdellä sanalla, mutta tilanteen voinee tulkita ilmaisevan surua kolmella eri tavalla. Ensin Harjunpää on täynnä surua, sitten suru (se) on hänessä. Lopulta suru on tunne, jota (tai jonka vastakohtaa) kuvaillaan pitkällä määrittelyllä.

Myös muut Harjunpään *tuntea*-verbit saavat hieman pidempiä tai monitulkintaisempia määritteitä. Harjunpää *tuntee mystisesti*, *ettei kaikki ollut jengoillaan* tai *ettei jaksaisi*. Hän myös *tuntee itsensä urkkijaksi*, minkä voi tulkita monella tavalla. Helpommin tulkittavia tilanteita ovat ne, joissa Harjunpää *tuntee huolta* tai *harmia*. *Tuntea*-verbin lisäksi Harjunpäälle *tulee äkisti voimakas tunne* tai hänellä *on tukahduttava tunne*. Tunnetta saattaa myös herätellä jokin ulkopuolinen, kuten seuraavassa:

44) [--] takasivat ettei mitään unohtunut; ja jos unohtuikin, useimmiten pelkän valheellisen kiireen tunnun takia, jota etova ilma ja äkäisinä surraavat karpäset pyrkivät nyt jo selvästi hänessä herättelemään. (Harjunpää: 78)

Negatiivisiin tunteisiin liittyy lisäksi verbi *huomata*, kun Harjunpää huomaa tai aistii oudon tunnelman tai toisten ihmisten mielentilan. Kuin vahingossa Harjunpää myös *huomaa hymyilevänsä*. Positiivisissa tunnetiloissa Harjunpää *hymyilyttää* tai hän *hymyilee, tuntee helpotusta* ja *pitää* jostakin. Harjunpää myös *on tyytyväinen*, samaan tapaan kuin jokin *tuntuu hyvältä* tai *antaa hänelle voimaa*.

Pelon ja lähinnä yllättymisen tilanteita Harjunpäällä on silloin, kun hän *kehittää kammon* tai *tuntee jännityksen*. Harjunpää *myös jännittää* ja hän *on yllättynyt* tai *hämmästynyt*. Lisäksi Harjunpään kuvauksessa on ilmaisu *päästä yllättämään*, jota kuvataan tarkemmin:

45) [--] keikka oli päässyt yllättämään hänet. Kaikesta kokemuksesta huolimatta se oli vain yllättänyt hänet, kiertänyt hänen virkamiesnaamarinsa ja ujuttautunut hänen nahkoihinsa, ja vielä niin vaivihkaa ettei hän ollut edes huomannut sitä [--]. (Harjunpää: 6)

Kyvyn ja yrityksen verbeissä on viitteitä siitä, että Harjunpäällä on tarve tai pakko hillitä tuntemuksiaan tai vaikeita asioita. Hän muun muassa *yrittää pakoon* ja *yrittää puuduttaa itsensä*. Lisäksi Harjunpää *yrittää vetää keikkanahkansa ylleen* (kovettaa mielensä) sekä *hillitä vatsanpohjassaan lymyävää kiertävää tunnetta*. Hän myös *torjuu* ikävän asian mielestään.

Komisario Koskisellakin suurin merkitysryhmä muodostuu negatiivisten verbien ryhmästä. Tästä kolmasosan pienempiä ovat pelon ja positiivisten tunteiden verbiryhmät. Pienin merkitysryhmä kuvaa hahmon kykyä.

Koskinen on negatiivisten tunteiden kuningas siinä mielessä, että hänellä on paljon erilaisia pahan mielen verbejä (*harmistua, ehtiä harmistua, harmitella, inhota, kismittää, murehtia, pänniä, sattua, sapettaa, tyrmistyttää*). Epävarmuutta tai häpeää kuvataan useammin kuin aineiston muissa romaaneissa (*hämmentää, hämätä, hävettää, hävetä, nolottaa, tuntea piikki omassatunnossa*). Negatiivisia tunnetiloja kuvataan myös adverbiaalain tai idiomien avulla: *mennä varuilleen, muuttua epävarmaksi, tehdä epävarmaksi, tehdä hyvää* (negaatio), *käydä kärsimättömäksi*. Samoin *saada*-verbillä on kausatiivinen tehtävä, jolloin se yhdessä ärsykkeen kanssa muuttaa mielentilaa (*saada*

tuskastumaan, ~ kiukustumaan, ~ ärsyntyntymään). *Saada*-verbillä kuvataan myös Koskisen ainut ulkopuolinen toimija, kun *Ulla sai kokea Koskisen kiukun*. Tosin tässäkin tapahtumassa etualalla on Koskisen kiukku eikä niinkään sen ulkopuolinen kokija.

Koskisen pahaa mieltä tai hämmennystä kuvataan osaksi erikoisillakin tavoilla, kuten *sotkea Koskisen konseptit ja suistaa Koskinen raiteiltaan*. Koskinen päätyy myös tilanteisiin, joissa *pahantuulusuus ylittää arkinormit ja mentaalinen toleranssi ylittyy*. Kertaalleen Koskisen *toleranssia mitataan*. Epävarmuutta ja ahdistusta kuvaavat ilmaisut *epävarmuus hiipi hihoista sisään, paniikin oireet pyrkivät pintaan ja Koskisesta tuntui kuin huoneesta olisi loppunut happi*. Samanlainen mielikuva tunteiden fyysisestä kokemisesta syntyy, kun kuvaillaan kuinka *yksinäisyys puskee kuoren läpi*.

Pelon ja yllättymisen verbit on ryhmä, jossa on eniten toistuvuutta. Pelkoa kuvaavat *hirvittää sekä alkaa hirvittää, jännittää, pelätä* ja ilmaisu *turvallisuudentunne vaihtui pelkoon*. Pelkoa liittyy myös siihen, että Koskinen *huolestuu tai on huolestunut*. Yllättymisestä kertovat *yllättyä, yllättää, hämmästyä ja olla ihmeissään*.

Ilon ja positiivisuuden verbejä ovat luonnollisesti ainakin erilaiset nauramiseen liittyvät toimet (*naurahtaa, huvittaa, hymyillä, hymyilyttää, ruveta hymyilemään ja päästä nauru*). Toisaalta iloverbien negatiivimuodoilla kuvaillaan myös päinvastaista tunnetilaa, jolloin hahmoa ei *hymyilytä* eikä hän *suostu nauramaan*. Muita ilon verbejä ovat muiden muassa *piristää, tuntea myötätuntoa, ~ olonsa paremmaksi, ~ olonsa levolliseksi, olla hyvillään, lämmetä ja lämmittää mieltä*. Positiivisuutta kuvataan lisäksi niin, että samalla jotakin huonoa painolastia häviää: *olo keventyy tai jokin keventää kiukkuja tai painetta, kiukku hälvenee tai Koskinen jatkaa mielialan nostatusta*.

Näiden suurimpien verbiryhmien lisäksi Koskisella on muutamia ominaisuuteen (tilaan), kykyyn tai yrittämiseen liittyviä verbejä, kuten *kaivata, tarvita, malttaa ja hennoa*.

Shokkiaallon Riku Tanner jatkaa samaa rataa kuin muutkin hahmot. Tannerin suurin merkitysryhmä syntyy negatiivisista verbeistä. Puolet pienempiä ovat pelon ja positiivisten tunteiden merkitysryhmät.

Tanner on kuin tunteva taistelija. Hahmon yleisimpiä verbejä ovat *tuntea ja taistella (tuntea ärtymystä, ~ kateutta, ~ nöyryytys, ~ puistatus, ~ olonsa vaikeaksi, ~ olonsa ulkopuoliseksi, ~ kouraisu sisällään sekä taistella kiukkuja, ~ pahoinvointia, ~ ajatusta, ~ pakokauhua vastaan)*. Kerran taisteleminen liittyy pakko, kun hahmo *joutuu taistelemaan kyyneleitä vastaan*. Tunteiden kieltäminen tai niiden näyttämisen välttäminen on muutenkin ominaista Tannerille. Hän muun

muassa tukahduttaa raivonpurkauksen, pidättelee raivoa, kokoaa itsensä, hillitsee tunteen, yrittää rauhoitella itseään ja yrittää rauhoittua. Kerran Tanner on niin täynnä vihaa, että hänen on vaikea hillitä itseään.

Samoin kuin Koskisella, myös Tannerilla osa tunnetiloista on kuvattu fyysisen tuntemuksen kautta. Tällöin esimerkiksi *raivo ja pelko saavat Rikun puristamaan ohjauspyörää, shokki vie Rikun äänen, ääni on peittä ja kyyneleet kihoavat silmiin*. Erään kerran liikutusta kuvaillaan niin, että Tanner *miltei nyyhkyttää*. Myös *vallata*-verbi kuvaa kokonaisvaltaista tunnetilaa, kun *ikävä tunne valtaa Rikun tai kauhu valtaa hänet*. Positiivisemmasta tunnetilasta kertoo ilmaisu *puhelu valtasi hänet päättäväisyydellä*. Tavallaan fyysisiä kuvauksia ovat myös metaforat, joilla kuvataan Tannerin tukalaa tilannetta tai oloa (*upota suohon, painaa harteilla*). Samalla tavalla toimivat ilmaisut *äänensävy sai veren hyytymään Rikun suonissa, sanat iskivät Rikuun kuin sähköisku, Rikun silmille oli heitetty pommi ja tunne oli viedä häneltä jalat alta*. Kokonaisvaltaisia tunnetiloja liittyy myös Tannerin positiivisiin tuntemuksiin. Esimerkiksi *huojennuksen aalto tulvahtaa hänen lävitseen ja toivo roihahtaa Rikussa tai sana saa virran kulkemaan Rikun lävitse*. Muita negatiivisia tunteita kuvaavat *häiritä, inhota, katua, kiusata, ärsyttää, kerätä raivoa* sekä negatiivimuotoinen *nauttia*.

Pelolle ja yllätykselle on Tannerillakin monia eri verbejä ja ilmaisuja, esimerkiksi *pelätä, olla jännittynyt, olla peloissaan ja tuntea jännityksen nousevan*. Kausatiivisena toimiva *saada*-verbi saa Tannerin *säpsähtämään tai hätkähtämään, samoin varovaiseksi*. Pelosta kertovat myös *ahdistaa, hermostuttaa, huolestuttaa* sekä *alkaa huolestua*. Lisäksi tunteita salaava Tanner *peittää hätkähdyksen*. Yllättymistä ei Tannerille juurikaan tapahdu, vaan häntä lähinnä *ihmetyttää*.

Positiivisia tunteita ilmaistaan esimerkiksi hymyn kautta: Tanner *hymyilee* tai *hymy nousee* hänen *kasvoilleen*. Jälleen Tannerilla on vastahakoisuutta tai tunteiden peittelyä, sillä hän myös *pakottaa hymyn tai yrittää naurahtaa*. Nämä verbit liittyvät tilanteisiin, joissa Tanner ei saa paljastaa todellista tilaansa. Muita positiivisia verbejä ovat *pitää, viihtyä ja kiinnostaa*. *Olla*-verbillä kuvaillaan olotilaa, jolloin Tanner on esimerkiksi *tyytyväinen, huojentunut tai ylpeä*. Hän myös *tuntee myötätuntoa*, tai jokin *antaa* hänelle *energiaa* tai *saa* hänet *kiinnostumaan*.

Kaiken kaikkiaan emotioverbeissä näkyvät samoja suuntaviivoja kuin ajatteluverbeissäkin. Harjunpää jatkaa erilaisten tilojen kokijana, tai sitten hän huomaa ajatuksia ja tuntemuksia. Koskinen eroaa joukosta sillä, että hänen tunteitaan kuvataan hyvin vaihtelevasti, tai sitten niitä on enemmän ja useammin kuin muilla. Tanner jatkaa voimakkaiden ja kokonaisvaltaisten tunteiden

kanssa, sillä hänellä on muista hahmoista eroavia vahvoja tuntemuksia, kuten nöyryytys, raivo, shokki ja puistatus. Lisäksi tunteet saattavat vallata Tannerin kokonaan.

Tanneriin verrattuna Harjunpää on kuin sivullinen, joka huomaa tuntevansa tai joka vain on tunteen tilassa. Harjunpään tunteiden epämääräisyys on samanlaista kuin ajattelun epäselvyys. Tunteet voivat olla vaikeasti tulkittavia tai esimerkiksi menneillä tapahtumilla selitettäviä tiloja.

Vaikka emotioverbeissäkin hahmojen verbit jakaantuvat samalla tavalla, eli negatiivisten verbien ryhmä on suurin, on Koskinen silti joukon negatiivisin hahmo. Toisaalta hänellä on myös suurempi ilon verbien ryhmä kuin muilla hahmoilla. *Räätälöity ratkaisu* -teos kuvailee Koskisen masennuksen jälkeistä paluuta töihin, joten se voi olla yksi syy negatiivisten tunteiden suureen määrään. Hahmo pohtii vähän väliä, onko hän valmis tavalliseen arkeen.

Vaikka Tannerilla on voimakkaita tunteita, ovat hänen ilon verbinsä yllättävän vaisuja. Hän ei esimerkiksi riemuitse, vaan hymyilee tai naurahtaa pari kertaa. Tanner on myös huojentunut tai tyytyväinen, eli ei mitään erityisen vahvan positiivista. Tässä mielessä Tanner erottuu Koskisen lisäksi aika negatiivisena hahmona, tosin sillä erotuksella, että Tannerin negatiivisuuteen liittyy paljon vihaa.

3.3 Asiantilat

Alla olevasta taulukosta käy ilmi asiantilojen prosenttiosuudet kussakin romaanissa.

Taulukko 2: Asiantilojen prosenttimäärät.

Harjunpää ja rautahuone			Koskinen ja räätälöity ratkaisu			Shokkiaalto		
	Fyysinen	Mentaalinen		Fyysinen	Mentaalinen		Fyysinen	Mentaalinen
Teko	23,1	18	Teko	25,4	26,4	Teko	27,8	21,2
Toiminta	5,5	13	Toiminta	7,6	14,1	Toiminta	9,3	12,9
Tapahtuma	6,5	10,8	Tapahtuma	3,1	7,9	Tapahtuma	5,8	6,2
Tila	4,4	18,7	Tila	2,3	13,3	Tila	5,2	11,8
Yhteensä	39,5	60,5	Yhteensä	38,4	61,7	Yhteensä	48,2	51,8

Teoksissa *Harjunpää ja rautahuone* sekä *Räätälöity ratkaisu* asiantilojen yhteismäärät osoittavat sen, että teoksien toiminta (yleisesti) painottuu enemmän mentaalisen puolelle. *Shokkiaallossa* toiminta on melkein tasapuolisesti fyysistä ja mentaalista. Kaikissa teoksissa suurin osa asiantiloista on joko fyysisiä tekoja tai mentaalisia tekoja, toimintoja ja tiloja. Eniten joukosta eroaa *Harjunpää ja rautahuone*, jossa erityisesti mentaalinen aktiivisuus jakautuu hiukan tasaisemmin eri

asiantiloihin kuin muissa romaaneissa. *Shokkiaallon* fyysisyys näkyy siinä, että sen fyysisten tekojen ja toimintojen määrä on suurempi kuin muissa teoksissa.

Fyysisiä toimintoja ovat sellaiset asiantilat, joita kuvaavat muiden muassa verbit *ajaa*, *harppoa* ja *kävellä*. Fyysisiä tekoja kuvaavat esimerkiksi *asettaa*, *astua*, *avata*, *hypätä* ja *istahtaa*, kun taas fyysisistä tiloista kerrotaan verbeillä *istua*, *seistä* ja *olla*. Teko kuvaa hetkellistä tai nopeaa toimintaa, tila pysyvämpää toimintaa. Fyysisen tapahtuman verbit edellyttävät toimintaa, jossa ihminen ei ole aktiivinen toimija. Tällaisia verbejä ovat esimerkiksi *ehtiä*, *joutua* ja *päästä*. Fyysisiksi tapahtumiksi on luokiteltu myös ruumiintoiminnot, jotka eivät ole hahmon tahdonalaista toimintaa:

46) ”Tärinä levisi hänen jäseniinsä sitä mukaa kun tapahtumien koko merkitys alkoi valjeta.” (Shokki: 91)

47) ”Harjunpään kurkku piti hienoista köhää [--].” (Harjunpää: 7)

Mentaalista toimintaa kuvaavat havainnon tai ajattelun verbit, kuten *katsella*, *keskittyä*, *mieltä* ja *ihmetellä*. Mentaaliset teot ovat suurimmalta osin erilaisia viestintätilanteita, joissa esimerkiksi *sanotaan*, *kysytään* tai *vastataan*. Mentaalisissa tapahtumissa ja tiloissa on paljon emotioverbejä, joita käsittelen tarkemmin kokijan roolin yhteydessä.

Kaiken kaikkiaan asiantilat noudattelevat edellisissä luvuissa (luvut 3.2 ja 3.3) käsiteltyjen verbiryhmien jakoa, joten eri asiantiloihin kuuluvien verbien luetteleminen olisi jo mainitun toistamista. Niinpä asiantiloja käsitellään tarkemmin seuraavassa luvussa, jossa toimintaa lähestytään hahmojen osallistujaroolien kautta.

3.4 Hahmojen osallistujaroolit

Osallistujaroleissa yleisimpiä ovat agentin, patientin ja kokijan roolit. Roolit esitellään ensin prosenttilukuina, minkä jälkeen niitä käsitellään tarkemmin rooli kerrallaan. Käsitelyssä edetään fyysisistä mentaalsiin ja pienimmistä rooleista suurimpiin. Taulukossa 3 näkyvät päähenkilöhahmojen osallistujaroolien prosenttimäärät.

Taulukko 3: Osallistujaroolien prosenttimäärät.

Harjunpää ja rautahuone			Koskinen ja räätälöity ratkaisu			Shokkiaalto		
	Fyysinen	Mentaalinen		Fyysinen	Mentaalinen		Fyysinen	Mentaalinen
agentti	27,4	29	agentti	31	36,9	agentti	33,7	30,7
patientti	5,4	3,7	patientti	2,8	2,9	patientti	5,1	2,7
teema	2,8	1,7	teema	2,3	1,3	teema	4,7	0,6
kohde	0,4	1	kohde	0,7	3	kohde	2	3,1
hyötyjä	2,5	1,2	hyötyjä	1,1	0,9	hyötyjä	1,7	0,8
kokija	1,1	23,8	kokija	0,3	16,8	kokija	0,8	13,9

Shokkiaalto painottuu osallistujaroleissakin fyysisen toiminnan puolelle, sillä useimmiten Tannerin roolit ovat fyysisiä. Ainoastaan kohteen ja kokijan rooleissa toiminta on mentaalisen puolella. Harjunpäällä roolien jakautuminen on melkein samankaltainen kuin Tannerilla, mutta agentin rooli on kuitenkin enemmän mentaalinen. Joukon erottuja on Koskinen, jonka rooleista fyysisempänä näyttäytyvät vain teema ja hyötyjä. Joka tapauksessa fyysisten ja mentaalisten roolien välinen ero on pieni kaikilla hahmoilla. Poikkeuksena on kokijan rooli, joka on luonnollisesti lähes kokonaan mentaalinen kaikilla hahmoilla. Samoin Koskisen agenttirooleissa on suurempi fyysisyyden ja mentaalisuuden ero kuin muilla hahmoilla, mutta sekin selittyy Koskisen lukuisilla kommunikointiverbeillä.

3.4.1 Fyysiset roolit

Fyysisten roolien yhteydessä asiantilat ovat useimmiten selviä tapauksia; tekijä ja teon läpikävijä tai kohde ovat yleensä hyvin näkyvillä. Rooleissa näkyy sama merkitysryhmien jakautuminen kuin yleisimmissä verbeissäkin. Esimerkiksi Tanner on fyysisissä rooleissa muita hahmoja useammin silloin, kun tehdään jotakin väkivaltaa enteilevää (vrt. merkitysryhmiä liikkeen ja kontaktin verbeissä). Suurimpana fyysisenä roolina erottuu agentin rooli kaikilla päähenkilöhahmoilla.

3.4.1.1 Pienimmät fyysiset roolit

Pienimpinä fyysisinä rooleina kaikilla hahmoilla on kokijan, kohteen ja hyötyjän roolit. Kokija liitetään yleensä mentaaliin tiloihin, ja tässäkin jaottelussa fyysiset kokijat ovat lähellä kokemuksen tilaa. Fyysisen kokijan verbejä ovat lähinnä ruumiillisperustaiset aistimukset, kuten kylmän, kivun tai hajun tunteminen. Eniten erilaisia fyysisen kokijan rooleja on Tannerilla, joka useimmiten tuntee erilaisia uupumisen tunteita.

Fyysisen hyötyjän roolissa hahmot ovat lähinnä silloin, kun he esimerkiksi saavat jotakin tai pääsevät jonnekin. Hyötyjä siis yleensä saavuttaa tai omistaa. Tannerilla hyötyjän roolissa näkyvät muun muassa takaa-ajotilanteet, joissa hahmo *saa kiinni, saavuttaa* tai *löytää* jotakin. Harjunpäällä ja Koskisella on samantapaisia tilanteita, mutta hieman arkisemmassa ympäristössä. Koskiselle *avataan ovi* tai *ojennetaan papereita* siinä missä Harjunpää *löytää* esimerkiksi *valokatkaisijan* tai *saa selosteen*.

Kohteen rooli tuo hieman enemmän vaihtelua hahmojen välille. Kuten mainittua alussa, Tanner on usein kohteena silloin, kun tapahtuu jotakin väkivaltaista. Tannerilla on monta tilannetta, jossa hahmo on väkivallan kohteena, mutta onnistuu välttämään teon :

48) Riku kääntyi ympäri. Samalla hetkellä kuului vaimea tussahdus ja luoti kimmahti valotolppaan ohittaen **hänen päänsä** muutamalla millillä. (Shokki: 90).

49) Oli hiljaista, kunnes mies ilmestyi painekattilan takaa ja lähti tulemaan toista jalkaansa laahaten **Rikua** kohti kiivaasti tulittaen. Riku syöksyi ikkunattomaan hallin osaan romujen sekaan ja ryömi eteenpäin ase kädessään luotien kimpoillessa hänen ympärillään. (Shokki: 80)

Koskisella vastaava rooli liittyy lähinnä hellien toimien vastaanottamiseen. Koskista *sipaistaan, pukataan, rutistetaan* tai hänen *kämmenelleen lasketaan käsi*. Tönäisykin tapahtuu kaverimielessä. Harjunpää ei ole kuin kerran fyysisen toiminnan kohteena, ja silloin häntä *nyhjäistään hihasta*. Kaksi muuta kohteen roolia liittyy mahdolliseen tulevaan toimintaan ja Harjunpään arviointiin.

Kohdetta, kokijaa ja hyötyjää jonkin verran suurempina rooleina erottuvat patientin ja teeman roolit. Fyysinen teeman rooli liittyy yleensä hahmon tilaan. Tässäkään roolissa ei ole suurta vaihtelua, mitä tulee Harjunpäähän ja Koskiseen. Useimmiten hahmot ovat teeman roolissa, kun he istuvat, seisovat tai ovat jossakin. Lisäksi teema liittyy asiantilaan, jossa kuvataan hahmon sijaintia.

Vaihtelevimpia tilanteita on Tannerilla teeman roolissa. Jälleen asiantiloissa näkyy väkivaltaisuutta:

50) [--] ja luoti räsähti ikkunan läpi aivan **Rikun** vierestä. (Shokki: 390)

51) Bykov pysähtyi aivan **Rikun** eteen katse tiukasti tämän silmissä. Riku pakotti itsensä hengittämään syvään ja rauhallisesti, keskittymään. (Shokki: 193)

Toisessa esimerkissä Tanner on uhkaavassa tilanteessa, jossa hän on yrittänyt piilotella, mutta jää

kiinni ja kohtaa aseella osoittavan jahtaajansa. Tällaisia jännittäviä tai pelottavia tilanteita Tannerilla on paljon.

Harjunpäällä teeman rooli linkittyy melkein kokonaan *olla*-verbiin, ja usein verbillä kuvataan ulkopuolisen hahmon tai esineen sijaintia suhteessa Harjunpäähän:

52) Ehkä reilun neljän metrin päässä **hänestä** oli kontillaan mies. (Harjunpää: 191)

Koskisen teeman rooleissa korostuu tilanne, jossa joku kävelee hahmon kanssa:

53) Nainen käveli **hänen** perässään eteiseen. (Koskinen: 85)

54) Nainen pyysi vierastaan seuraamaan, käveli **tämän** edellä toimitusjohtajan ovelle ja suoritti esittelyn:
– Komisario Koskinen rikospoliisista. (Koskinen: 135)

Muutoin Koskisen teemaroolin verbejä ovat *olla* ja *seistä*. Vain pari kertaa joku esimerkiksi *istuu* ja *asettuu* Koskisen viereen.

Fyysinen patientti on tilanteissa, joihin se voi vaikuttaa vain vähän tai ei ollenkaan. Patientti tulee lähelle hyötyjän ja kokijan rooleja, mutta yleensä patientin tilanteisiin liittyy pakkoa siinä missä hyötyjä esimerkiksi saavuttaa jotakin. Patientti liittyy yleensä tapahtuma-asiantilaan, jossa hahmon on pakko tehdä jotakin. Lisäksi hahmon ruumiissa voi tapahtua jotakin hallitsematonta (ks. tapahtuma-asiantilan kuvaus, luku 3.4).

3.4.1.2 Fyysinen agentti

Fyysisen agentin rooli on yksi suurimmista jokaisen hahmon kohdalla. *Shokkiaallon* Tannerilla fyysinen agentti on suurin yksittäinen rooli. Agentin rooliin liittyy tietynlaisia verbejä kaikilla hahmoilla, ja yleisimpiä näistä ovat esimerkiksi *lähteä*, *kävellä*, *ottaa* ja *vetää*. Yleisesti tarkasteltuna näyttää siltä, että Harjunpäällä korostuvat kausatiiviset teot, kun taas Tannerilla agentin rooli liittyy useammin liikkumiseen.

Tannerin agenttissa näkyy liikkumisen lisäksi vauhdikkaat tilanteet, joissa hahmo esimerkiksi harppoo ja kiihdyttää, mutta myös pysähtyy. Agenttirooli näyttää lisäksi sen, että *Shokkiaallon* väkivalta on osittain Tannerin omaa toimintaa, vaikka useammin hahmo on väkivallan kohteena.

Koskinenkin liikkuu paljon, mutta muista hahmoista poiketen hänellä erottuu istumatyön toiminta. Pöydän ääressä voi esimerkiksi *avata*, *sulkea* ja *käynnistää tietokoneen* sekä *pyöritellä*

kynää.

Harjunpään fyysisyys on itse asiassa aika liikkumatonta. Harjunpäällä on paljon kausatiivisia verbejä, jolloin toiminta tai teko tapahtuu paikallaan. Samoin Harjunpään liike on usein koko ruumiin liikettä, kuten kääntymistä ja kumartumista.

3.4.2 Mentaaliset roolit

Mentaalisissa rooleissa korostuu agentin ja kokijan roolit. Sen vuoksi olisi ollut mahdollista jakaa roolit pelkästään agentin ja patientin makrorooleihin, etenkin kun mentaaliverbeistä johtuen roolijaossa on myös liukuvuutta. Muuten mentaalirooleissa tilanne on samankaltainen fyysisten roolien kanssa siinä mielessä, että rooleihin liittyvä jako näkyy jo yleisimpien verbien käsittelyssä.

Käsittelen ensin pienimmät roolit, minkä jälkeen tarkastelen agentin roolia sekä kokijan roolia suhteessa sisäisen maailman kuvaukseen. Luvussa 3.6 palaan sisäisen maailman kuvaukseen ja esittelen eroja, joita havaitsin teosten välillä.

3.4.2.1 Pienimmät mentaaliset roolit

Pienimpien mentaalisten roolien erottuminen riippuu jonkin verran hahmosta. Harjunpäällä pienimmät roolit ovat kohde, teema ja hyötyjä. Niistä hieman suurempi on patientin rooli. Sen sijaan Koskisella ja Tannerilla kohteen rooli erottuu lähes samansuuruisena kuin patientinkin.

Loppujen lopuksi hyötyjän ja kohteen roolilla ei ole suurta eroa mentaalisten verbien kuvaamissa asiantiloissa. Toisinaan jaottelu näyttää lähinnä muoto-opilliselta (esim. 55–56).

55) ”Hyvä on”, Feliks sanoi **Tannerille** puhelimeen. ”Me tulemme ylös.” (Shokki: 383)

56) – Halli rakennetaan tähän. Kalevankankaalle.

– Mutta siinähan on... – Hautausmaa, hän keskeytti hölmistyneen **vieraansa**. (Koskinen: 139)

Molemmissa esimerkeissä hahmolle sanotaan jotakin, mutta ensimmäisessä hahmo on hyötyjänä, toisessa kohteenä. Jaon voi ajatella niin, että hyötyjän roolissa hahmo saa jotakin, kun taas kohteen

roolissa hän on vain tekemisen kohde tai häneen vaikutetaan teon kautta.

Mentaalisissa kohteen rooleissa kaikilla hahmoilla on samanlaisia tilanteita. Useimmiten joku sanoo heille jotakin tai katsoo heitä. Muutaman kerran hahmot ovat huomaamisen, tunnistamisen tai epäilyn kohteena. Sama pätee hyötyjän rooliin, jossa hahmo vastaanottaa tai saa jotakin. Yleisiä mentaalisen hyötyjän verbejä ovat *olla*, *saada* ja *antaa*.

3.4.2.2 Mentaalinen agentti ja kokija

Agentti ja kokija ovat mentaalista rooleista suurimmat, ja niiden erottaminen on toisinaan hankalaa. Esimerkiksi Croft (1991: 215) määrittelee mentaalisten toimintaverbien (esim. *ajatella*, *ihmetellä*) osallistujaksi kokijan. Tässä työssä vastaavanlaiset verbit on kuitenkin luokiteltu toiminnaksi, jonka tekijänä on agentti. Yleisimpiä agentin mentaaliverbejä ovat esimerkiksi *arvata*, *ihmetellä*, *katsella*, *mieltä* ja *tuijottaa*. Lisäksi suuren osan agentin verbeistä muodostavat kommunikointiverbit, kuten *sanoa*, *kysyä*, *vastata* ja *soittaa* (puhelimella). Kuitenkin osa agenttien verbeistä on ”kokemuksen” rajamailla. Näitä on muutamia: *huomata*, *nähdä* ja *ymmärtää*. Erottelon nämä kokijan roolista sillä perusteella, että verbit kuvaavat hetkellistä tai äkillistä mentaalista toimintaa eivätkä tilaa. Lisäksi etenkin havaintoverbit vaativat tapahtumahetkellä konkreettisemmän ulkopuolisen osallistujan (vrt. *Hän näki naisen* vs. *Hän muisti naisen*). Loppujen lopuksi mentaaliverbien erottelu ei toisi suurta eroa aineiston luonteeseen. Agentin ja kokijan roolit muodostavat suurimmat mentaalisten roolien ryhmät joka tapauksessa.

Kaikilla hahmoilla mentaalisen agentin rooli liittyy melkein yksinomaan kommunikoinnin, katsomisen ja aktiivisen tai hetkellisen ajattelun verbeihin. Verbit ovat siinä määrin samoja kaikilla, ettei sellaisia erityispiirteitä, joita ei olisi mainittu jo yleisimmissä verbeissä, nouse esiin.

Kokijan rooli mahdollistaa osaltaan hahmon luonteen tutkimisen. Kokijan roolin jaottelu tuo esiin ainakin yhden pienen eron hahmojen välillä. Tässä työssä kokijan rooli on jaettu kuuteen eri osaan, osittain roolin vahvuuden mukaan. Vahvoja kokijoita (esim. *hän muistaa*) on eniten kaikilla, mutta etenkin Harjunpäällä korostuvat erilaisten heikompien kokijoiden roolit.

Harjunpään kokijoista peräti 26,8 % on heikkoja. Koskisella heikkoja kokijoita on 24 % ja Tannerilla 22 % kaikista kokijoista. Sen lisäksi heikoista kokijoista on mahdollista erotella paikkamaiset kokijat, jotka määrittävät tilaa, jossa jotakin tapahtuu (esim. *hänen mielessään kävi ajatus*). Tällaisia paikkamaisia kokijoita (kaikista kokijoista) on Harjunpäällä 15 %, Koskisella 9,5

% ja Tannerilla 9,2 %.

Kokijan vahvuus on myös tekijä, joka vaikuttaa jonkin verran hahmon sisäisen maailman kuvaukseen. Paikkamainen kokija näyttäisi olevan rooli, jossa sisäistä maailmaa kuvataan suoraan, toisinaan jopa ilman kokijan nimeämistä. Tällöin yksittäiset ajatukset näyttäytyvät sen kautta, mitä ympäröivä teksti predikoi kokijasta.

Seuraavaksi esittelen ensin kokijan roolia ja sen eri vahvuusasteita suhteessa sisäisen maailman kuvaukseen. Esimerkeissä heikko kokija on lihavoitu ja tulkitsemani ajattelun kuvaukset kursivoitu.

Kun kyseessä on paikkamainen heikko kokija, voidaan ajatella, että joku on jo päässyt hahmon päähän sisään. Tällainen kuvaus on mahdollista kertoa jopa suoraan:

57) **Rikun** päässä oli hetken hiljaista, kunnes hän sanoi: [--]. (Shokki: 288)

Vaikutelma päähän sisästä syntyy silloinkin, kun kuvataan jotakin kokijan omistamaa tilaa tai tunnetta yksinään:

58) **Hänen ajatuksensa kulki** jo etäämmällä. *Olisiko Uskinluoma jo huvilalla? Miten hän käyttäytyisi nähdessään pihaan kaartavan poliisiauton?* (Koskinen: 268)

59) Koskinen ei vain itse ollut vielä kukaan varma omasta kykenevyydestään, **epävarmuus hiipi uudelleen hihoista sisään paidan alle ja tuntui** kuin kokoushuoneesta olisi loppunut happi. (Koskinen: 71)

Ensimmäisessä esimerkissä tuntuu siltä, että ollaan hahmon päähän sisällä jo siinä vaiheessa, kun mainitaan kokija *hän*. Ei kerrota, että *hän ajatteli*, vaan kertojan valta ulottuu hahmon ajatuksiin siinä määrin, että vaikuttaa kuin ajatuksia liikuttava voima olisi hahmon ulkopuolella. Ajatuksista siirrytään suoraan ajattelun kuvaukseen, jossa ei enää mainita, kuka ajattelee. Toisen esimerkin kuvaus on samantapainen, kun *epävarmuus* ja *tuntuminen* kuvataan ilman mainintaa kokijasta. Edeltävän tekstin myötä on kuitenkin selvää, että kokijana on Koskinen.

Harjunpään hahmolla tällaiset heikon kokijan kuvaukset ovat toisinaan pitkiä ja moneen suuntaan polveutuvia:

60) ”*Oli kerran poikaa kaks, toinen Moritz, toinen Max.*” Värssy pulpahti **mieleen** ilman että Harjunpää varsinaisesti ajatteli sitä. Se oli ensimmäisestä kirjasta jonka hän oli jaksanut lukea kokonaan. Hän nosti

nukkeruumiin koriin. *Se mahtui siihen hyvin. Asian kohtuuttomuus oli siinä, että oli olemassa vasta lupaus jossa kuitenkin oli jo kaikki – ja sitten se peruttiin. Selityksittä.*

Samantapaisia peruutuksia tapahtui joka päivä. Tuhansin, ja sadointuhansin. Mutta ne maxit kuolivat leireillä tai savimajoissa tai slummeissa, jossain ei-meillä, ja siksi niillä ei ollut järin suurta merkitystä mediaa riepottelevalla todellisella todellisuudella [--]. ”Rata-tata kauhialla mylly jauhaa pauhinalla. Pojat joit ei saatu hyviks, on nyt jauhettu jyviks.” Harjunpää tahteli liepeet niin ettei mitään jäänyt paljaaksi.

(Harjunpää: 23–24)

Ensin kerrotaan värssy, joka pulpahtaa Harjunpään mieleen *ilman että Harjunpää varsinaisesti ajatteli sitä*. Sen jälkeen kuvataan Harjunpään toimia, kun hän nostaa vauvan ruumiin koriin. Tämän jälkeen ei ole selvää, kuka ajattelee pieniä lapsia ympäri maailmaa, mutta osuus päättyy samaan värssyyn, joka on juuri ilmestynyt Harjunpään päähän. Voisi siis kuvitella, että alun värssystä siirrytään toiminnan kuvauksen kautta Harjunpään ajatteluun ja siitä takaisin värssyyn.

Samaan tapaan kuin edellä Harjunpään esimerkissä, myös Tannerin kohdalla ajatukset voivat kehystää heikkoa kokijaa:

61) *Hätätiedote oli shokeeraava, mutta mitä merkitystä sillä oli Felixille tilanteessa, jossa oli hänellä oli panttivanki ja poliisit tähtäsivät häntä aseillaan? Vastaus jysähti Rikun mieleen silmänräpäyksessä. Mikä yhteinen nimittäjä oli murhatulla ydinaseinsinööri Jevgeni Rybkinillä, Bärenstettenin bunkkerilla jossa oli säilytetty sabotaasikäyttöön tarkoitettuja ydinlatauksia, Freyn vajassa olleella betoniholvilla... Samassa välähdyksessä Riku oivalsi [--]. (Shokki: 389)*

Ensin kuvataan Tannerin pohdintaa suoraan, mistä seuraa vastauksen *jysähtäminen* ja selittäminen. Vaikutelma on kuitenkin osittain sellainen, että jokin ulkopuolinen ikään kuin auttaa hahmoa ajattelemaan.

Paikkamaisen kokijan lisäksi totaaliobjektin paikalla oleva kokija on heikko ja altis sille, että ajatukset kuvataan suoraan ilman viittausta kokijaan:

62) Kysymys hämmensi **Koskisen**. *Mitähän Raijakin olisi siihen sanonut? On siinä isän mallia pojalle.* (Koskinen: 87)

63) Samassa Rikun puhelin soi. *Pesola Suposta, tähän aikaan? Ikävä tunne valtasi Rikun.* (Shokki: 411)

Lisäksi ajattelua kuvataan suoraan silloin, kun kokijana on tunnekausatiivikehyksen kokija:

64) **Koskista** arvelutti sulkea silmiään. Aamulla otettu lääke **väsytti**, hän saattaisi nukahtaa tuntikausiksi ja lääkärissä käynti kariutuisi siihen. Hän sulki ne kuitenkin, *ja sen jälkeen voisi vaikka mennä suihkuun viileän ja elvyttävän veden alle*. Kohta hän oli syvässä unessa. (Koskinen: 49)

65) Sebastianin toimet ihmetyttivät **Rikua**. *Mikä hän oikein oli miehiään? Kuinka hän oli päätenyt Olkiluotoon?* (Shokki: 400)

66) Ei hänellä itse asian suhteen mitään salattavaa ollut; hän ei vain olisi halunnut paljastaa muille kuinka **häntäkin** jo hiersi. *Ihmisten täytyi saada luottaa siihen, että homma oli jollakulla hanskassa. Tai ainakin jonkun täytyi osata näyttellä niin että oli*, ja hän oli kyllä ehtinyt harjaantua. (Harjunpää: 5)

Edellä olevat esimerkit osoittavat sen, että puhujaa ja hahmoa on toisinaan vaikea erottaa toisistaan. Selvimpänä jakona lienee Tannerin ajattelu, joka on jaettu omiksi lauseikseen. Koskisenkin oman ajattelun voi erotella, mutta se ei ole erillään. Harjunpään tuntemuksissa on jälleen eniten sekamuotoisuutta, josta on vaikea erottaa, kuka puhuu ja kuka tuntee.

Kokijan rooli on kiinnostava ja monipuolinen, ja siihen liittyy kiinteästi sisäisen maailman kuvaus. Ei kuitenkaan voida sanoa, että siirtyminen sisäisen maailman kuvaukseen liittyy pelkästään kokijan rooliin. Vapaa epäsuora esittäminen näyttäytyy tämän tutkimuksen aineistoteoksissa sekamuotoisena, jolloin kuvauksen yhteydessä osallistujina voi olla fyysisiäkin rooleja, esimerkiksi patientteja.

Kokijan roolin pohdinta tuo kuitenkin tarkemmin esiin hahmojen ajattelun kuvausta, mikä osaltaan näyttää eroja hahmojen välillä. Seuraavaksi kerron lyhyesti, miten sisäisen maailman kuvauksen keinot eroavat teosten välillä.

3.5 Sisäisen maailman kuvaus ja sen erot teosten välillä

Hahmojen sisäisen maailman kuvauksessa on joitakin mielenkiintoisia eroja. Eniten sisäisen maailman kuvausta on Harjunpäällä. Koskisen mietiskelyä kuvataan myös, mutta vähimmälle kuvaukselle jää Tanner.

Shokkiaallossa on tekstin muotoilua, joka herättää kysymyksiä. Teoksessa käytetään tekstin kursivointia silloin, kun ääni tulee jostakin muualta, tilan ulkopuolelta. Esimerkiksi kun hahmo lukee viestin, kuulee puhetta tai puhuu puhelimesta, on muualla olevan osapuolen sanomiset

kursivoitu. Näin on esimerkiksi silloin, kun Riku vastaa puhelimeen (kursivoinnit alkuperäisiä):

67) ”Haloo?”

”Tanner?”

”Puhelimessa.” Riku käveli mekaanisesti eteenpäin keskittyen jokaisella solullaan puheluun. Kuului rahinaa, sitten tuttu, itkuinen ääni: ”*Isi, mua pelottaa...*” (Shokki: 286)

Tämä näyttää pätevän osittain myös Tannerin pään sisällä, sillä teoksessa on muutamia kohtia, joissa Tanner kuulee mielessään toisen hahmon puhetta:

68) Hänen korvissaan kaikuivat Bykovin sanat, kuin kaukaa jostakin menneisyydestä. *Tiedäthän sinä kuinka vaarallista leikkiä tämä on, sydän saattaa pettää...* (Shokki: 197)

69) Muistot kuitenkin hautautuivat hänen korvissaan kaikuviin Novikovin sanojen alle: *Bykov tietää että pelaat pelejä jonkun kanssa... Bykov ei tiedä kuka kontaktisi on... Mutta sinut he tietävät. Sinut he voivat tappa... ja poikasi...* (Shokki: 165)

70) Mutta kaikista yrityksistä huolimatta hänen päässään soi hento ääni: *Isi, mua pelottaa...* (Shokki: 310)

Äänien lisäksi ainakin kerran Tannerin omat ajatukset on merkitty kursivoinnilla:

71) Riku tunsu jäisen kouraisun sisällään ja käänsi katseensa kohtia kioskia, jonne Pavel oli kadonnut. *Kuinka paljon sinulle maksettiin? Olisiko tuhansien vai kymmenientuhansien arvoinen?* (Shokki: 165)

Tämä oli ainut selvästi merkitty Tannerin ajatus. Kohtauksessa Tanner on juuri tavannut ystävänsä Pavelin, joka menee kioskiin. Samalla Tanner tajuaa, että hänen luottamuksensa on petetty. Kursivoitu teksti ei siis viittaa ääneen sanottuihin repliikkeihin, kuten aikaisemmissa esimerkeissä. Kuitenkin *Shokkiaallossa* on kursivoimattomia katkelmia, jotka voi yhtä hyvin tulkita hahmon ajatteluksi. Mikä siis on kursivoinnin funktio? Viitataan kursivoinnilla autenttiseen, hahmon ikiomaan ajatteluun, johon ei ole sekoittunut kertojan näkökulmaa? Näin ajateltuna kursivointien vähyys on ymmärrettävää, sillä useimmat Tannerin sisäisen maailman kuvaukset ovat kuvausta siitä, mitä hahmo näkee tai kuulee. Ne eivät siis ole varsinaisia ajatuksia, vaan jotakin, mitä periaatteessa mikä tahansa hahmo tai fokalisoija voi kokea samassa tilanteessa. Silti yksi tällainenkin hahmon havainto on kursivoitu:

72) Auto pysähtyi portaiden eteen. Riku tuijotti sitä herpaantumatta, kaikki lihakset jännittyneinä. Takaovi avautui ja ulos astui mies, joka kumartui auttamaan ulos pienen pojan.

Leo.

Kyyneleet kihosivat Rikun silmiin, helpotuksen tunne oli viedä häneltä jalat alta. (Shokki: 379)

Esimerkissä kuvataan, kuinka Tannerin kidnapattu poika palaa isänsä luo. Tanner siis näkee poikansa Leon, jonka nimi on kursivoitu. Ehkä hahmo lausuu nimen mielessään? Toisaalta merkinnän voi tulkita tilanteen merkityksellisyyden korostamiseksi.

Koskisen sisäisen maailman hetkiä kuvataan useasti nollapersoonan avulla:

73) Koskinen oli kuolemaan kasvanut, eivätkä hänen rahansa olisi riittäneet yhtään kalliimpaan. Nykyinenkin laina **hirvitti**, vaikka korko möyri edelleen pohjalukemissa. (Koskinen: 49)

74) Koskista ei hymyilyttänyt yhtään. Mittariammunnan suorittaminen mömmöjen vaikutuksen alaisena **kipristeli** vieläkin **omaatuntoa**. Nyt purkki saisi jäädä pöytälaatikkoon, edessä oli tositilanne ja lääkkeisiin turvautuminen olisi saattanut koitua kohtalokkaaksi. (Koskinen: 265)

75) Ne kaikki olivat rikosylikonstaapeli Pekin soittamia ja herättivät Koskisen uteliaisuuden. Hän päätti hoitaa asian pikaisesti pois päiväjärjestyksestä, ja sen jälkeen **voisi jutella** kaikessa rauhassa Rajjan kanssa. (Koskinen: 230)

76) Koskisen mieleen ei ollut jäänyt siitä paljoakaan, vain trauman jälkeinen stressi ja jotain muuta koppakieltä. Silti keskustelu oli **helpottanut oloa** ja pitkäksi venähtänyt pubi-ilta oli palvellut toipumista paremmin kuin työterveysasemalta saadut mömmöt milloinkaan. (Koskinen: 196)

77) Hän mietti mennäkö miehen perään ja sanoa jotain lohduttavaa. Ei hän kuitenkaan olisi saanut sanaa suustaan, ja **oma voimattomuus muuttui pisteleväksi kiukuksi**. Miksi raportissa ei ollut mainittu tästä mitään, ja miksi mies oli päästetty paikalle? (Koskinen: 83)

Nollapersoonan myötä kokija jää hämäräksi, vaikka kontekstin kautta onkin selvää, että kuvattavana on Koskisen tunne-elämä.

Harjunpään sisäisen maailman kuvauksessa eivät aina tule esiin hahmon suorat ajatukset, mutta kuvauksessa korostuu vaikutelma, että Harjunpään ajatukset ja tunteet elävät omaa elämäänsä, johon hahmolla on vain vähän kontrollia, jos ollenkaan:

78) – Ma-hax, Veeran itku jatkui. Ja vaikka pahin tuska oli juuri sillä hetkellä vaimennut ja jäljellä pelkkää huohotusta, se riipi Harjunpäästä oudosti ja takkusi hänen ajatuksensa, pöyhi niitä kuin näkymätön karkea käsi. Huomaamatta asiaa itsekään hän yritti pakoon [--]. (Harjunpää: 6)

79) Hän silmäsi lähes veltosti ilmoitus- ja osoitetauluja, mutta se riitti hänelle, sillä hänen sisällään pyöri jo jokin hänelle itselleen määrittelemätön ”poliisilevyke”: esillä ei ollut mitään mihin hänen olisi täytynyt reagoida. (Harjunpää: 73)

80) Se muotoutui Harjunpään mielessä niin vaistonvaraisesti, ettei hän tullut itse edes ajatelleeksi asiaa. Tilanteen hahmottaminen ja tiukka järjestelmällisyys etenkin hässäkkäpaikoilla takasivat sen, ettei mitään unohtunut; ja jos unohtuikin, useimmiten pelkän valheellisen kiireen tunnun takia, jota etova ilma ja äkäisenä surraavat kärpäset pyrkivät nyt jo selvästi hänessä herättelemään. (Harjunpää: 78)

Esimerkeissä näkyy myös Harjunpään erityinen piirre huomata asioita. Huomaaminen ja ajatuksiin tai tunteisiin havahtuminen korostavat hahmon tilamaisuutta ja kontrollin puutetta.

Tämän luvun havainnot perustuvat laajempiin tekstikatkelmiin sekä kokonaisvaltaisempaan lukukokemukseen. Yhteenvetona voi sanoa, että Tannerin sisäinen maailma jää ulkomaailmasta tehtyjen havaintojen varaan. Koskisen kohdalla pohdintaan kuuluu nollapersoonaisuus ja hahmon omat ongelmat. Tannerilla ja Koskisella hahmon oma ajattelu on kuitenkin aika helppo erottaa kerronnasta, kun taas Harjunpään kuvauksessa puhuja ja kokija sekoittuvat voimakkaammin.

4 YHTEENVETO

Tässä työssä olen tarkastellut kolmen päähenkilöhahmon toiminnan kuvausta. Kun tutkimuksen kohteena on toiminta ja sen kuvaus, nousee tärkeään asemaan verbi ja sen semantiikka. Verbillä on oma merkityksensä jo leksikkomuodon perusteella, mutta kun tarkasteluun otetaan mukaan konteksti, verbin kuvaamat asiantilat ja verbin vaatimat osallistujat, saadaan tarkasteluun lisää ulottuvuuksia. Työn alkuvaiheessa näytti siltä, että mahdolliset erot tulevat esiin vasta osallistujarooleja tarkastelemalla. Tämä piti paikkansa sen osalta, että mentaalinen kokijan rooli toi esiin mielenkiintoisia eroja hahmojen luonteessa. Kuitenkin tarvittavat ja ehkä tärkeimmät havainnot syntyivät jo yleisimpien verbien merkitysryhmiä tutkimalla.

4.1 Teosten toiminta ja erityispiirteet

Kaikissa teoksissa hahmojen toiminta jakautui suunnilleen tasan fyysisen ja mentaalisen toiminnan kesken. Suurin ero oli *Räätälöity ratkaisu* -teoksessa, jossa mentaalisten asiantilojen (ja verbien) määrä oli 61,7 % kaikista asiantiloista. *Harjunpää ja rautahuone* -teoksessa luvut olivat samankaltaiset, kun taas *Shokkiaallossa* mentaalisten asiantilojen määrä oli vain 52,1 %.

Yleisesti ottaen teoksissa kuvattiin samantyyppisiä toimia. Pelkästään yleisimpiä yksittäisiä verbejä tai niiden määriä tutkimalla ei voinut tehdä päätelmiä siitä, minkälaisia mahdollisia eroja kuvauksessa on. Vasta verbeistä muodostuneet merkitysryhmät ja niiden tarkempi tarkastelu mahdollistivat erityispiirteiden havaitsemisen. Esimerkiksi fyysisissä verbeissä ratkaisevaksi tekijäksi nousi verbin kuvaama nopeus tai vauhti.

Fyysisistä verbeistä muodostuneet merkitysryhmät ja erityispiirteet kuvasivat enemmän koko teoksen toimintaa, kun taas mentaalisten verbien tarkastelu toi näkökulman lähemmäs hahmon luonnetta. Aineiston mentaaliset verbit olivat siis melkein yksinomaan hahmojen omia verbejä. Verbien jakautuminen merkitysryhmiin näkyi myös asiantilojen jaottelussa, samoin kuin osa osallistujarooleista noudatteli verbien luonnetta. Tällöin esimerkiksi verbi *muistaa* näkyi asiantiloissa tilana ja rooleissa kokijana.

Harjunpää ja rautahuone -teoksen erityispiirteeksi muodostui eräänlainen staattisuus. Teoksen vauhdikkaat liikeverbit liittyivät lähinnä autolla ajamiseen. Suuri osa liikeverbeistä kuvasi toimintaa, joka tapahtuu paikallaan. Tällaisia tilanteita olivat esimerkiksi ne, joissa Harjunpää ja työkaverit menevät rikospaikalle ja suorittavat tutkintaa sekä muita toimenpiteitä. Staattisuutta lisäsivät teoksen runsaat *olla*-verbit sekä tila- ja tapahtuma-asiantilojen määrä, joka oli suurempi

kuin muissa teoksissa.

Osa teoksen tilamaisuudesta johtuu Harjunpään hahmosta, joka on usein erilaisten tapahtumien läpikävijä tai kokija. Harjunpään silmät, kurkku, vaistot ja ajatukset saattavat elää oma elämäänsä, jota hahmo on kokemassa. Harjunpää myös huomaa usein, hän muun muassa ”huomaa ajattelevansa”.

Räätälöity ratkaisu -teos nostaa verbien osalta esiin sen, että komisarion työ on suurelta osin erilaista kommunikointia. Koskinen puhuu, keskustelee, kuulustelee, haastattelee ja kuuntelee paljon. Koskisen kommunikointiverbit nostavat teoksen mentaalisuutta. Lisäksi teoksessa korostuvat nauttimisen ja huoltamisen verbit, mikä johtuu siitä, että Koskisen yksityiselämää ja sen arkisia toimia kuvataan jonkin verran enemmän kuin muiden hahmojen kohdalla. Harjunpäähän verrattuna Koskinen on aktiivinen hahmo, mutta ei kuitenkaan erityisen nopea tai vilkas. Esimerkiksi hahmon ajatteluverbeissä on enemmän tilamaisuutta. Myös havaintoihin liittyy saavutusta eikä niinkään aktiivista toimintaa.

Shokkiaalto on aineiston teoksista eniten jännitysromaani, ja sen liikeverbit näyttäytyivät aineiston monipuolisimpina. Vauhti ja vaaralliset tilanteet näkyvät teoksen verbeissä, jotka kuvaavat usein nopeaa ja hetkellistä toimintaa. Esimerkiksi refleksiiviverbeissä on paljon momentaanisia verbejä (-Ahta-johdin), jotka rajaavat verbin kuvaaman tilanteen lyhytkestoiseksi. Lisäksi *Shokkiaallon* verbeissä näkyy voimakkuus, joka tulee esiin erityisesti kontaktiverbeissä, joissa on paljon väkivaltaverbejä.

Verbien luonteella ja niiden kuvaamilla asiantiloilla on vaikutusta hahmon luonteeseen. Nämä samat piirteet näkyvät myös osallistujarooleissa. Taulukkoon 4 on listattu erityispiirteitä, joita tutkimuksessa on noussut esiin. Taulukossa mainittu suuri määrä viittaa siihen, että kyseisessä teoksessa verbejä oli paljon verrattuna aineiston muihin teoksiin.

Taulukko 4: Erityispiirteitä.

	Yleisiä erityispiirteitä	Hahmon erityispiirteitä
Harjunpää	Olla-verbien suuri määrä Heikkous kokijan roolissa Staattisuus	Mentaalisten tilojen mies Ajatusten ja tunteiden huomaaja Väsynyt Laajasti ajatteleva
Koskinen	Kommunikointiverbien monipuolisuus Nauttimis- ja huoltamisverbien suuri määrä Rauhallisuus	Johtavan aseman mies Istumatyöläinen Epävarma Mietiskelijä
Tanner	Liikeverbien monipuolisuus ja suuri määrä Väkivaltaverbien suuri määrä Nopeus, voimakkuus	Fyysinen toiminnan mies Taistelija, itsensä pakottaja Kokonaisvaltainen kokija Itsevarma Tietäjä

Hahmojen luonnetta tarkensi kokijan rooli, jonka myötä oli luonnollista tutkia hahmojen ajattelua kirjallisuudentutkimuksen keinoin. Kokijan rooli ja vapaa epäsuora esitys liittyivät toisiinsa, mutta kokijan roolin jaottelulla oli mahdollista saada tarkempi tulos, kun tarkastellaan hahmojen erilaisuutta.

4.2 Lopuksi

Perinteisesti tekstintutkimuksessa on tutkittu henkilön nimeämistä tai osallistujarooleja. Tämän aineiston kanssa esimerkiksi henkilöiden nimeämisen tutkiminen ei olisi tuonut merkittäviä tuloksia. Päähenkilöhahmoilla oli suunnilleen kolme eri nimeä, joita heistä käytettiin. Etunimeen tai lempinimeen viitattiin yleensä silloin, kun puhuttiin jostakin hahmon henkilökohtaiseen liittyvästä. Muuten ja useimmiten käytettiin sukunimeä. Tämä liittyi niin kerrontaan kuin puhutteluun. Kiinnostavampi huomio oli se, että teoksissa käytettiin useammin etunimeä, kun puhuttiin naisista ja sukunimeä, kun puhuttiin miehistä.

Osallistujaroolit olivat tärkeä osa tutkimusta, mutta niiden tärkeys rakentui osittain verbien tarkemman merkityksen kautta. Roolit eivät nimittäin yksinään tuoneet tarpeeksi tarkkaa tietoa siitä, millaisissa tilanteissa hahmot ovat ja toimivat. Tämä tutkimus osoittikin sen, että henkilön toiminnan kuvauksen tutkiminen tuo hyvin esiin hahmon ilmentymiä, joilla henkilöahmoa rakennetaan.

Työn edetessä syntyi ajatuksia muustakin tutkimuksesta, jota käyttämäni aineistolähteet mahdollistaisivat. Kiinnostavaa olisi tutkia rikoskirjallisuutta laajemmin ja ottaa mukaan myös naisnäkökulmaa, niin kirjailijan kuin hahmojen osalta. Lisäksi vertailun voisi ulottaa muihin toimijoihin ja tutkia esimerkiksi sitä, eroaako rikollisten toiminnan kuvaus poliisien kuvauksesta. Toisaalta toiminnan kuvausta voisi vertailla myös eri genren edustajien kesken.

Verbien esiintymismääriä ja vaihtuvuutta voisi mitata myös sanastonrikkausmenetelmillä. Nythän verbien monipuolisuutta ei todettu tarkkojen lukujen avulla.

Kokijan roolin ja vapaan epäsuoran esityksen yhteys laajemmin ja muissa kirjallisuuden lajeissa olisi sekin kiinnostava tutkimusaihe.

Johdannossa otin esiin Voitto Ruohosen (2008) näkemyksen ”ohuesta” Remeksestä ja ”kaunokirjallisesta” Joensuusta. Pohdin myös syitä teosten suosioon. Erityisesti suosion osalta on vaikea tehdä suoria johtopäätöksiä, mutta työn tulokset kertovat kuitenkin sen, miksi toinen teos voidaan mieltää kaunokirjallisemmaksi kuin toinen.

Joensuun kaunokirjallisuuden salaisuus näyttää olevan Harjunpään hahmo, jolla on taito pysähtyä ja jäädä pohtimaan kohtaamiaan asioita. Harjunpään hahmo on monipuolinen, koska sen ajattelu ulottuu ulos hahmon omasta elämästä. Joensuun romaanissa samanlaista pohdintaa on myös rikollisilla, mikä ei tämän työn aineistossa tullut esiin. Nimenomaan tämä hahmojen maailmasta pois tuleva pohdinta näyttää tekevän Joensuusta taitavan yhteiskunnan kritisoijan.

Sen sijaan Remeksen teoksessa pääosassa on toiminta, jota on niin paljon, ettei hahmon ajatuksiin ehditä tutustua. Hahmon havainnot rajoittuvat siihen, mitä se näkee, kuulee ja tuntee kehossaan. Jopa emootiot ovat usein kehollisperustaisia.

Alun hypoteesini näyttää osuvan oikeaan ainakin sen osalta, että Jokisen Koskinen asettuu hahmona jonnekin Harjunpään ja Tannerin välimaastoon, vaikka lähemmäs Harjunpäättä. Koskinen näyttäytyy mietiskelijänä ja jopa hieman negatiivisena hahmona. Hahmo ei kuitenkaan yllä Harjunpään kaiken nähneeseen väsymykseen ja epätoivoon, sillä Koskisen pohdinnan alla ovat lähinnä hahmon oman elämän ja arjen ongelmat. Yhteiskunnallinen ote ei tule niin vahvasti esille, vaan hahmon synkkyyteen liittyy jopa hieman huumoria. Tämä on kuitenkin hyvä piirre, joka tekee Koskisesta omanlaisensa tyyppin.

Tiivistettynä tekstin kaunokirjallinen luonne liittyy tunteisiin ja ihmisiin mentaalisisina olentoina. Remeksen teoksissa nämä molemmat jäävät vähemmälle huomiolle.

LÄHTEET

Aineistolähteet

JOENSUU, MATTI YRJÄNÄ 2010: *Harjunpää ja rautahuone*. Helsinki: Otava.

JOKINEN, SEPPÖ 2010: *Räätälöity ratkaisu*. Hämeenlinna: Karisto Oy.

REMES, ILKKA 2010: *Shokkiaalto*. Helsinki: WSOY.

Lähdekirjallisuus

BLOMQVIST, OUTI 1996: Mustien määrä viipyä Valkealassa enintään kuukauden. Pakolaiset suomalaisissa sanomalehdissä. – Jyrki Kalliokoski (toim.), *Kieli 9: Teksti ja ideologia. Kieli ja valta julkisessa kielenkäytössä* s. 131–150. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.

CROFT, WILLIAM 1991: *Syntactic Categories and Grammatical Relations. The Cognitive Organization of Information*. Chicago: The University of Chicago Press.

HAKULINEN, AULI & KARLSSON, FRED 1979: *Nykysuomen lauseoppia*. SKS: Helsinki.

ISK = AULI HAKULINEN, MARIA VILKUNA, RIITTA KORHONEN, VESA KOIVISTO, TARJA RIITTA HEINONEN & IRJA ALHO 2004: *Iso Suomen kielioppi*. Helsinki: SKS.

KANTOKORPI, MERVI; LYYTIKÄINEN, PIRJO; VIKARI, AULI 1990: *Runousopin perusteet*. Helsinki: Helsingin yliopisto.

KUIRI, KAIJA 2012: *Johdatus semantiikkaan*. Helsinki: Finn Lectura.

LAITINEN, LEA 1992: *Välttämättömyys ja persoona: suomen murteiden nesessiivisten rakenteiden semantiikkaa ja kielioppia*. Helsinki: SKS.

LANGACKER, RONALD W. 1987: *Foundations of Cognitive Grammar 1. Theoretical Prerequisites*. Stanford: Stanford University Press.

- PAJUNEN, ANNELI 2001: *Argumenttirakenne: asiantilojen luokitus ja verbien käyttäytyminen suomen kielessä*. Helsinki: SKS.
- RAIVOLA, PETRI 1993: *Väkivallan virkamiehet pahassa maailmassa: poliisien ammattikulttuuri ja epäilijän ahdistuneisuus M. Y. Joensuun Harjunpää-kirjojen kautta katsottuna*. Tampere.
- RIMMON-KENAN, SHLOMITH 1983/2002: *Narrative Fiction. Contemporary Poetics*. New York: Routledge.
- RISTILUOMA, JOHANNA 2006: *Puhuttelu Leena Lehtolaisen ja Matti Yrjänä Joensuun dekkareissa – ”Älä kundi aliarvioi tytön älyä”*. Tampereen yliopisto: elektroninen aineisto.
- RUOHONEN, VOITTO 2008: *Kadun varjoisalla puolella: rikoskirjallisuuden ja yhteiskuntatutkimuksen dialogeja*. Helsinki: SKS.
- SAEED, JOHN I. 1997/2009: *Semantics*. Chichester: Wiley-Blackwell.
- SAMMALLAHTI, PEKKA 2002: Lauserakenteen kuvaamisesta I. *Virittäjä* 4/2002, s. 536–562.
- SIIROINEN, MARI 2001: *Kuka pelkää, ketä pelottaa: nykysuomen tunneverbien kielioppia ja semantiikkaa*. Helsinki: SKS.
- TAMMI, PEKKA 1992: *Kertova teksti: esseitä narratologiasta*. Jyväskylä: Gaudeamus.

Internetlähteet

Karisto:

<http://www.karisto.fi/portal/suomi/kustannusliike/kirjailijat/?aid=3&action=kirjailija>. (1.3.2012)

Kirjakauppaliitto: <http://www.kirjakauppaliitto.fi/ratings>. (26.6.2014)

Otava:

http://www.otava.fi/kirjailijat/kotimaiset/jl/joensuu_matti_yrjana/fi_FI/joensuu_matti_yrjana/ .
(1.3.2012)

WSOY: <http://wsoy.fi/yk/authors/show/3>. (1.3.2012)

